

ЦИНА Андрій Юрійович

ТИТАРЕНКО Валерій Миколайович

ІСТОРІЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ

Полтава

2021

УДК 37.015.31:62/64(091)(477)(075.8)

I-90

Рецензенти:

Гедзик А.М. – д.п.н., професор;

Кулик Є.В. – д.п.н., професор.

I-90 Титаренко В.М, Цина А.Ю.

Історія трудового навчання в Україні : навчальний посібник. Полтава : Астрія, 2021. 240 с.

У навчальному посібнику висвітлено історію трудового навчання в Україні. Зокрема розглядаються етапи виникнення та розвитку теорії і практики трудового виховання у вітчизняних школах, напрям трудового навчання у початкових школах України кінця XIX – початку XX ст., трудове навчання у середніх школах в Україні на початку XX ст., розвиток предметного трудового навчання в Україні на різних хронологічних етапах. Навчальний посібник містить відомості щодо біографій та науково-творчого доробку відомих учених з теорії та методики технологічної освіти та вчителів сучасності.

Окремими пунктами розглянуто модернізацію технологічної освіти за вимогами оновлення освітніх стандартів у 2017-2020 рр. та перспективи розвитку трудового навчання та технологій у Новій українській школі.

Навчальний посібник призначено для студентів і викладачів вищих навчальних закладів, а також учителів загальноосвітніх навчальних закладів.

УДК 37.015.31:62/64(091)(477)(075.8)

© Титаренко В.М., Цина А.Ю., 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
ТЕМА 1. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ Й НАВЧАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ШКОЛІ І ПЕДАГОГІЦІ.....	13
1.1. Трудове навчання за часів Київської Русі.....	13
1.2. Погляди Г. С. Сковороди на підготовку дітей до суспільно-корисної праці.....	14
1.3. Погляди Т. Г. Шевченка і І. Я. Франка на роль праці у житті людини.....	16
Питання для самоконтролю.....	21
ТЕМА 2. ОФІЦІЙНИЙ НАПРЯМ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ-ГО – ПОЧАТКУ ХХ-ГО СТ.....	22
2.1. Основні причини постановки питання про трудове виховання.....	22
2.2. Особливості підготовки вчителів праці на початку ХХ століття.....	24
2.3. Індивідуально-диференційований підхід у трудовій підготовці школярів.....	25
Питання для самоконтролю.....	27
ТЕМА 3. ГРОМАДСЬКИЙ НАПРЯМ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ-ГО – ПОЧАТКУ ХХ-ГО СТ.....	28
3.1. Сутність принципу народності у побудові трудового навчання українськими педагогами кінця ХІХ – початку ХХ століття.....	28
3.2. Обґрунтування змісту ручної праці Я.Ф. Чепігою у шестирічній школі за принципом народності.....	29
3.3. Принципи побудови вдосконалених програм трудового навчання А. Вержбицького.....	30
3.4. Зміст програм ручної праці у Новобузькій учительській семінарії.....	34

Питання для самоконтролю.....	36
ТЕМА 4. ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ У СЕРЕДНІХ ШКОЛАХ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	37
4.1. Соціально-економічні чинники вивчення ручної праці в середній школі.....	37
4.2. Запровадження трудового навчання в школах України.....	38
4.3. Рівень викладання ручної праці в Україні	40
4.4. Організація дошкільної і початкової освіти за Т. Г. Лубенець.....	41
4.5. Шляхи забезпечення трудової, політехнічної та виробничої спрямованості трудового навчання на початку ХХ ст.....	42
Питання для самоконтролю.....	47
ТЕМА 5. РОЗВИТОК ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1917–1941 РР.....	49
5.1. Шляхи поширення ідей трудової школи заходу в Україні..	49
5.2. Трудове навчання в дитячих колоніях А.С. Макаренка.....	49
5.3. Зміст програм з політехнічного навчання для трудової школи.....	49
Питання для самоконтролю.....	51
ТЕМА 6. РОЗВИТОК ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У 5-7 КЛАСАХ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1917–1941 РР.....	52
6.1. Структура першої програми трудового навчання, розробленої у 1919 році.....	52
6.2. Вплив комплексної системи організації навчання на розвиток трудового навчання.....	54
Питання для самоконтролю.....	55
ТЕМА 7. РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНОГО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1945–1960 РР.....	56
7.1. Погляди педагогів на роль трудового навчання на початку 50-х років ХХ століття.....	56
7.2. Запровадження практичних занять у шкільних майстернях у середині 50-х років.....	56
7.3. Політехнічний зміст трудового навчання. Навчально-виховна роль праці у школі.....	58
Питання для самоконтролю.....	59

ТЕМА 8. РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНОГО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1970–1980 РР.....	60
8.1. Історія становлення і розвитку трудового та професійного навчання.....	60
8.2. Організація професійної підготовки в загальноосвітніх навчальних закладах.....	61
Питання для самоконтролю.....	62
ТЕМА 9. РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНОГО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1980–1990 РР.....	63
9.1. Предмет і зміст курсу «Методика трудового навчання» і його методологічні основи.....	63
9.2. Завдання трудового навчання і виховання в школі наприкінці ХХ століття	64
9.3. Організація трудового навчання учнів в умовах реформування загальноосвітньої і професійної школи	66
Питання для самоконтролю.....	68
ТЕМА 10. РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНОГО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1990–2017 РР.....	69
10.1. Основні завдання технологічної освіти.....	69
10.2. Класно-урочна система.....	70
10.3. Особливості застосування проектної методики у сучасній школі.....	71
Питання для самоконтролю.....	72
ТЕМА 11. ВІДОМІ ВЧЕНІ З ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ.....	71
11.1. Доктор педагогічних наук, професор Мадзігон Василь Миколайович.....	73
11.2. Доктор педагогічних наук, професор Тхоржевський Дмитро Олександрович.....	84
11.3. Доктор педагогічних наук, професор Верхола Арнольд Павлович.....	91
11.4. Доктор педагогічних наук, професор Сидоренко Віктор Костянтинович.....	93
11.5. Доктор педагогічних наук, професор Коберник Олександр Миколайович.....	99

11.6. Доктор педагогічних наук, професор Терещук Григорій Васильович.....	105
11.7. Доктор педагогічних наук, професор Слюсаренко Ніна Віталіївна.....	109
Питання для самоконтролю.....	113
ТЕМА 12. ВІДОМІ ВЧИТЕЛІ СУЧАСНОСТІ.....	114
12.1. Максименко Людмила Михайлівна.....	114
12.2. Поплюйко Сергій Павлович.....	115
12.3. Приходько Юлія Миколаївна.....	117
12.4. Копайгора Микола Миколайович.....	121
12.5. Куратнік Тетяна Вікторівна.....	124
Питання для самоконтролю.....	126
ТЕМА 13. МОДЕРНІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЗА ВИМОГАМИ ОНОВЛЕННЯ ОСВІТНІХ СТАНДАРТИВ У 2017-2020 РР.....	128
13.1. Формування компетентностей та інтеграція змісту технологічної освіти.....	128
13.2. Запровадження академічної автономії закладів освіти та впровадження авторських навчальних програм трудового навчання.....	130
13.3. Створення підручників нового покоління та розробки нових підходів до оцінювання успішності трудового навчання.....	132
13.4. Особливості технологічної освіти старшокласників та зміни у змісті й процесі підготовки вчителів трудового навчання та технологій.....	134
Питання для самоконтролю.....	136
ТЕМА 14. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....	137
14.1. Мета і завдання сучасної технологічної освітньої галузі...	137
14.2. Формування ключових компетентностей учнів на уроках трудового навчання.....	138
14.3. Наскрізні уміння у трудовій підготовці учнів.....	141
14.4. Вимоги до результатів навчання учнів за технологічною освітньою галуззю.....	143
Питання для самоконтролю.....	144

ТЕМА 15. СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ.....	145
15.1. Виникнення та розвитку професійної підготовки вчителя в Україні.....	145
15.2. Історико-педагогічні аспекти підготовки вчителів технологій в Україні.....	149
15.3. Шляхи вдосконалення структури і змісту професійної підготовки майбутнього вчителя технологій в умовах упровадження Державних освітніх стандартів загальної та вищої освіти.....	157
Питання для самоконтролю.....	160
ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ ДЖЕРЕЛА.....	161
ГЛОСАРІЙ ТЕРМІНІВ.....	169
ДОДАТКИ.....	181

ВСТУП

Ідея трудового навчання і виховання виникла давно. Тим чи іншим способом у кожному суспільстві здійснювалась відповідна підготовка наступних поколінь до участі у суспільній праці та виробництві. Починаючи з давнини і до наших днів трудове навчання набувало своєрідного змісту в залежності від того, який суспільний клас пропонував виховні ідеї.

Становлення і розвиток трудового навчання і виховання в Україні не було ізольованим від світової теорії і практики. Елементи трудового навчання мали місце ще за часів Київської Русі. Ще «Поучение Владимира Мономаха детям» (1096 р.) містить поради не лінуватись, вести діяльний спосіб життя, готуватись до праці. Тут особливо наголошувалось, що всяка праця славна і почесна. У Київській Русі, як і в Західній Європі, ремесло було на високому рівні розвитку і вимагало відповідної підготовки робочої сили. У ХУІ-ХУІІ століттях на українських землях виникають братства, а при них братські школи, в яких навчались діти простих трудівників: ремісників, селян тощо.

Певний вплив на розвиток ідеї трудового виховання в Україні мали погляди громадських діячів і педагогів інших країн. Ще ранні соціалісти-утопісти Т. Мор і Т. Кампанелла у своїх працях змальовували таке суспільство, де всі члени будуть працювати в майстернях і на полях, будуть займатися мистецтвом і науками.

Подальший розвиток ідеї трудового виховання знаходимо у французьких просвітителів, зокрема, у творчості Жан-Жака Руссо, а згодом у практичній діяльності швейцарського педагога Й. Г. Песталоцці. Думки Ж. Ж. Руссо про розвиток ремісничої праці, як другого ступеня після вироблення певних навичок ручної праці, не знайшли підтримки у його сучасників. Треба було багато часу, щоб практично здійснити ці великі ідеї.

Песталоцці не тільки пропагандує введення трудового виховання, а й знаходить деякі практичні шляхи здійснення своїх ідей. Песталоцці розробляє основи трудового виховання і навчання. Він доводить, що формування вмінь не зводиться тільки до односторонніх механічних навичок і твердить, що внутрішня суть розвитку технічних і професійних умінь полягає у розвитку духовних здібностей людини.

Питанням трудового виховання і навчання цікавилось багато просвітителів XIX ст. Особливо велику увагу цьому питанню приділяли Роберт Оуен і Шарль Фур'є. Новим у педагогічній теорії Р. Оуена було те, що він вказує на необхідність зв'язку теоретичних знань з трудовим навчанням.

Швидкий прогрес науки, техніки і промисловості у другій половині XIX ст. привів до того, що суспільство було змушене змінити свої погляди на школу і трудове виховання підрастаючого покоління. Для роботи на підприємствах були потрібні підготовлені, освічені робітники, а школа такої підготовки не забезпечувала. Цим у першу чергу і пояснюється той факт, що реформа народної освіти у різних країнах Європи проводилась під гаслом створення трудової школи, введення у навчальні плани нового предмету – ручної праці.

Ідея введення ручної праці в загальноосвітню школу поширювалась по всій Україні, Спочатку трудове навчання запроваджують в місті Коростишеві, а згодом у Херсонській, Катеринославській та Чернігівській губерніях. Наприкінці 1890 р. у Катеринославі було відкрите училище, в якому для встановлення зв'язку між школою і життям запровадили додаткові навчальні предмети і позакласні практично-виховні заняття. Введення нових предметів здійснювалось за ініціативою П. І. Христиановича. Він розробив свою систему виховної ручної праці. За цією системою у Катеринославському училищі було вперше створено диференційовану програму з трудового навчання для хлопчиків і дівчаток. Хлопчики навчались обробці паперу, картону, жерсті, дроту, господарству, садівництву, обробці деревини. Дівчаток навчали в'язанню, кулінарії, шиттю, городництву, садівництву.

Проте усунувши одну похибку – низький рівень знань основ наук – школа впадає в іншу крайність – викладання наук здійснюється без зв'язку з виробництвом. У жовтні 1935 року був затверджений новий навчальний план середньої школи, в якому на трудове навчання відводилась лише одна година на тиждень з першого по десятій класи, а з 1937 року викладання праці було зовсім знято з навчального плану школи. Це було, як показав наступний дослід роботи школи, великою помилкою, яку було виправлено лише у 1953 році. З цього часу у навчальні плани школи знову вводиться ручна праця I-IV класи, праця у шкільних майстернях у V-VII класах, практикум з

машинознавства, сільського господарства та електротехніки в VIII-X класах. Проте це не у повній мірі забезпечувало корінне поліпшення трудового навчання та виховання учнів.

У 1958 році був прийнятий «Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР». У цьому законі були чітко визначені завдання школи в галузі трудового навчання і виховання. Протягом наступних років проводилась робота із удосконалення системи трудового навчання та виховання учнів. Незабезпечення великої кількості шкіл належною базою, відповідними кадрами, переобтяження програм і підручників не дало можливості повністю реалізувати поставлені завдання.

Мета навчального посібника: сформувати у майбутніх викладачів навчальних закладів I та II ступенів знання історії становлення трудового навчання як навчального предмету. В процесі навчання студенти, керуючись положеннями, принципами історизму повинні навчитися піддавати аналізу досягнення в даній галузі на різних етапах розвитку суспільних відносин в Україні. Відомості, отримані в процесі вивчення історії трудового навчання у нашій країні розширять світобачення майбутніх викладачів, що сприятиме формуванню творчої особистості.

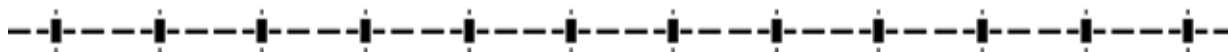
Завдання навчальної дисципліни: набуття студентами знань, умінь і здатностей (компетенцій) ефективно вирішувати завдання професійної діяльності з обов'язковим урахуванням історичного досвіду галузі трудового навчання.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні бути здатними до вирішення професійних задач діяльності, пов'язаних із основними завданнями даного курсу є:

- формування у студентів знання розвитку трудового навчання учнів, його мети, завдань на даному етапі суспільних відносин в країні;
- засвоєння основних етапів становлення трудового навчання в школі, визначення основних методичних проблем, які розв'язувалися у той період;
- формування навичок теоретичного та методичного аналізу стратегічних напрямків розвитку трудового навчання в Україні;
- виховання культури навчальної праці, потягу до творчої праці, самовдосконалення.

ТЕМА 1

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ Й НАВЧАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ШКОЛІ І ПЕДАГОГІЦІ

1.1. Трудове навчання за часів Київської Русі

З самого початку виникнення вітчизняної школи перед нею ставилися питання про підготовку учнів до життя і до участі її суспільній праці.

Елементи трудового виховання можна знайти вже у часи Київської Русі. У першій пам'ятці педагогічної думки – «Поученні Володимира Мономаха» (1096 р.) яскраво висловлена ідея, що всяка праця славна і почесна. Починаючи свій твір, Володимир Мономах закликає дітей взяти це до уваги і «не лінитися, а почати трудитися». У ті часи відкривалися школи не лише для хлопчиків, а й для дівчаток. Відомо, що такі школи були відкриті у 1086 р. в Києві княжною Анною Всеволодівною і в Полоцьку княжною Єфросинією, в яких вчили дівчат-черниць не лише грамоти і належного поведження, а й рукоділля – шити, гаптувати тощо.

У Київській Русі існувало високорозвинене ремесло, що свідчить про чіткий поділ праці у суспільному виробництві. З того часу до нас дійшло багато прекрасних художніх виробів, виготовлених умільцями-майстрами. У майстернях ремісників було поширене учнівство. Культура і ремесло тут стояли на значно вищому рівні, ніж у країнах Західної Європи. Історичні джерела незаперечно свідчать, що у ті часи на землях східних слов'ян розповсюджувалася грамотність, розвивалось письменство і мистецтво. Серед пам'яток письменства того часу є досить таких, в яких прославляються працелюбність, повага до праці.

Дальшому розвитку культури і освіти в значній мірі перешкодила татаро-монгольська навала в XIII ст.

У боротьбі з завойовниками формується Велике Литовське князівство. До складу князівства входила частина українських земель, які згодом потрапили в залежність від Польщі. В боротьбі з полонізацією та католицизмом на Україні в XVI – XVII ст. виникли братства, а при них братські школи. У цих школах певна увага приділялась трудовому вихованню, яке проникало сюди у формі самообслуговування.

Так, у статутах Львівської і Луцької братських шкіл читаємо: «Двох або чотирьох хлопчиків, на кожний тиждень інших, по черзі призначати для нагляду, від чого ні один не може відмовлятися, коли до нього дійде черга. Діло їх буде: якнайраніше прийти до школи, підмести школу, затопити в грубі і сидіти біля дверей, і знати про всіх, хто виходить і заходить...». Як бачимо, в цих школах існувала обов'язковість чергування і праця із підготовки приміщень до занять.

У братських школах вчилася багато дітей простих трудівників: ремісників, селян тощо. Після закінчення школи її випускники глибше, ніж інші юнаки, опановували свій фах. У зазначених статутах сказано, що навчання в братських школах своєю якістю не повинно поступатися перед навчанням у майстрів-ремісників. Після закінчення школи хлопчик мав змогу працювати учнем у цеховій організації.

У XVIII ст. в Україні розвивалася далі теорія трудового виховання і навчання. У XVIII ст. розробляв свою педагогічну теорію видатний український мислитель, письменник і педагог Г. С. Сковорода.

1.2. Погляди Г. С. Сковороди на підготовку дітей до суспільно-корисної праці

Сковорода Г. С. (1722-1794 рр.) гостро викривав виразки дворянсько-поміщицького виховання, яке формувало нероб, трутнів. Філософ передбачав час, коли не буде «неробства», яке є «винуватцем усіх лих». Він вважав працю природною потребою людини, і ці природні задатки вона має розвивати вихованням, у результаті чого настане «неравное равенство» у суспільному поділі праці – кожний знайде собі заняття до вподоби.

Трудове виховання Г. С. Сковорода радить розпочинати з дитинства: «Смотри, когда мальчик сделал для игрушки воловый ярем, налагает оной щенкам или котикам, – не сия ли есть тень хлебопашеския в нем души? И не позыв ли к земледелию?» – стверджувально запитує мислитель. У своїх творах Г. С. Сковорода складає гімн творчій праці. Через символічну форму і філософську абстракцію у нього живим джерелом пробивається думка про необхідність трудового виховання і навчання, про підготовку дітей до суспільної праці.

На початку XIX ст. ці ідеї в Україні підхопив і розвинув далі видатний український педагог, письменник, історик і фольклорист О.В. Духнович

(1803-1865 pp.).

Розвиток капіталізму в Австро-Угорщині привів до революції 1848 року і визволення селян від кріпосницької залежності. Дбаючи про піднесення освіти і культури трудящого селянства, О. В. Духнович склав перший народний буквар «Книжиця читальная для начинающих» (1850 р.). Через сім років, у 1857 р., він видав у Львові «Народную педагогию в пользу училищ и учителей сельских», у якій одне з провідних місць відвів трудовому навчанню і вихованню селянських дітей.

Видатний педагог розглядав працю не лише як економічний фактор, а як і могутній засіб формування справжніх трудівників. Якщо людина, вважав він, «не научится и не привыкнет к трудам, он станет непотребным волоцюгою на бремя человечеству, як трут во обществе пчел».

Видатний український педагог турбувався про розвиток ремесла і кустарно-художніх промислів, які певною мірою могли сприяти добробуту селян та зростанню народної культури. У книжці «Краткий землепис для молодых русинов» (Перемишль, 1851 р.) О. Духнович характеризував рідний народ як здатний «до всякой науки художества» і висунув завдання розвивати художні смаки і здібності дітей. Для цього він пропонував у школах навчати вишивання, різьблення по деревині, малювання, плетіння з дроту ланцюжків, перснів і інших прикрас, стругання деревини, ліплення з глини посуду. Крім цього, пропонував з хлопчиками займатися ковальством, вчити виготовляти сільськогосподарське знаряддя.

Як бачимо, видатний педагог пропонував обробляти майже всі доступні матеріали, крім паперу і картону, яких у той час було дуже мало. Усі ці матеріали згодом стали обробляти на уроках ручної праці.

Пропонуючи широкий вибір видів ручної праці, О. Духнович закликав учителів і батьків виявляти здібності і нахили учнів і цим спрямовувати їх до вибору майбутньої професії.

Трудове навчання в усій його сукупності (землеробство і ремісництво) талановитий педагог розглядав як засіб всебічного виховання дитини: розумового («ум развивает»), фізичного («силы укрепляет»), морального (виховує «трудолубие») і естетичного (дає «науку художества»).

О. В. Духнович намітив також методи трудового навчання: пояснення учителя, показ трудових дій учителем чи батьками, вправи.

Оцінюючи діяльність О. В. Дукиовича у цілому позитивно,

І.Я. Франко вказував на те, що він заплутався у філологічних і політичних питаннях. До цього потрібно додати, що О. Духнович помилково вважав можливим через поліпшення праці селян піднести їх добробут. Далекий був він і від розуміння трудового виховання як засобу подолання суперечності між розумовою і фізичною працею. У своїй теорії трудового навчання і виховання він наголошував на землеробстві і ремісництві, залишаючи поза увагою промислову працю. Все це легко пояснити умовами часу і буржуазно-демократичною просвітницькою суттю світогляду і діяльності цього видатного педагога і громадського діяча.

Внесок цього визначного педагога у розробку проблем трудового навчання і виховання великий. Він був першим українським педагогом, який теоретично обґрунтував мету і завдання трудового навчання, конкретно-визначив його як засіб всебічного виховання, накреслив зміст і методи трудового навчання за видами праці.

1.3. Погляди Т. Г. Шевченка і І. Я. Франка на роль праці у житті людини

Значний вклад у розвиток теорії трудового виховання і навчання вніс Т.Г. Шевченко (1814 – 1861). Він, як діяч української культури, висловив глибокі і цікаві думки про народну освіту. Т.Г. Шевченко стояв на чолі революційно-демократичного напрямку суспільно-педагогічного руху 60-х років ХІХ ст. Як відомо, демократи висунули нову мету виховання – формування борця проти самодержавства і кріпосництва. У безсмертних творах великого Кобзаря носіями найвищих моральних якостей виступають прості трудівники, яким притаманні риси працьовитості, правдивості, доброзичливості до людей праці. Виходець із кріпацької сім'ї, палкий захисник пограбованих і знедолених селян, Т. Г. Шевченко головним критерієм моральної поведінки вважав участь у праці, любов до неї, готовність працювати для загального суспільного добра.

У повісті «Капітанша» Т. Г. Шевченко пише: «Людина працьовита, по-моєму, найщасливіша людина в світі, особливо якщо праця її має високу благородну мету». Високо оцінюючи творчу працю, Т. Г. Шевченко відзначив, що у сучасному кріпосницькому суспільстві вона має підневільний характер, а її результати привласнюють кріпосники.

Про народну освіту багато говорилось на зборах Кирило-

Мефодіївського братства, і в цих дискусіях активну участь брав поет. Нам відомий проект заснування народних шкіл, розроблений у братстві. В одному з параграфів цього проекту (§3) сказано, що учні вивчатимуть ремесла, які потрібні у сільському побуті, – столярну і токарну справу, а також будуть знайомитися з будовою найважливіших сільськогосподарських знарядь.

У останній рік життя Т. Г. Шевченко склав і видав для народних недільних шкіл «Букварь южнорусский», в якому наводяться народні приказки і прислів'я, що висміюють ледарів, дармоїдів; серед них: «Ледачому животові і пироги вадять», «Або ти, тату, йди по дрова, а я буду дома, або ж я буду дома, а ти йди по дрова», «Багато панів, а на греблю й нікому» та ін. Зрозуміло, що такі приказки і прислів'я виховували в учнів повагу до праці, формували нетерпимість до суспільних паразитів.

Т. Г. Шевченко і в своїх малюнках відбив тему дитячої праці. Так, він показав казахських дітей за працею: хлопчик палить пічку, дівчинка товче у ступці зерно тощо. Ці твори пройняті любов'ю до юних трудівників, вони розкривають радість праці. У повісті «Княгиня» дуже прихильно описано заняття рукоділлям дівчини Каті, яку батьки навчили «и шить, и вишивать, и прясть, и нитки сучить»; у повісті «Близнюки» дівчина Наталя займається квітникарством, а студент Київського університету Савватій під час канікул виготовляє біологічні колекції.

Т. Г. Шевченко й сам часто займався з дітьми виготовленням різних предметів. Глибоко поважаючи і люблячи дітей, користуючись їх цілковитою взаємністю, він при слушній нагоді розповідав їм казки, співав пісні, показував, як виготовляти різні речі, іграшки. То він сідав у коло сільських дітей і «серйозно робив пискавки» або виготовляв із клаптиків паперу іграшки, то робив дітям вудочки і плів кошики.

Т. Г. Шевченко любив просту фізичну працю і намагався привчати до неї знайомих дітей. Наприклад, на засланні в Новопетрівській фортеці він висаджував сад і багато працював на городі. Дружина коменданта Ускова згадувала, що поет посадив навколо альтанки соняшники і вербу, які нагадували йому далеку і милу Україну. Встаючи разом з сонцем, він цілими днями порався на грядках, а донька Ускова допомагала йому. Дівчинка в ґрунті робила ямки, в які Тарас Григорович кидав насіння, після чого вони разом поливали посаджене. Коли у 1853 році у фортецю привезли дерева

шовковиці, він брав активну діяльну участь у їх садінні. Багато Тарас Григорович працював і на спорудженні фортеці: рубав сокирою очерет, мостив гаті тощо.

Погляди Т. Г. Шевченка на трудове навчання і виховання цікаві для нас не лише з теоретичного, а й з практичного боку.

В Україні в другій половині XIX і на початку XX ст. проблемою трудового виховання і навчання займався І. Я. Франко (1856-1916 р.р.). Його погляди на працю і трудове виховання є основним джерелом, звідки стає відомо про погляди українських демократів на цю проблему. Великий Каменярь був натхненним співцем праці. Вся його багатогранна творчість письменника, публіциста і науковця була спрямована на знищення експлуатації людини людиною, на визволення праці і надання їй творчого характеру.

У своїх автобіографічних записках І. Я. Франко говорить: «Я відмалку засвоїв собі дві заповіді: перша – то було власне почуття обов'язку, служби народу, а друга – то потреба ненаситної праці». Іван Якович розглядав працю як найважливішу суспільну категорію, без якої неможливий ніякий суспільний прогрес. У процесі праці нагромаджуються матеріальні і духовні цінності, через працю людство досягає свого розвитку, невпинно йде вперед. Тому «єдиною основою людського щастя й добробуту, – говорить він, – є праця».

Виходячи з цього положення, І. Я. Франко закономірно усвідомлює значення освіти для людини. «Людина від віків прямує до одної мети, до щастя. Щастя це здобуде аж тоді, коли наука й праця зіллються для неї в одне; коли всяка її наука стане працею, корисною для суспільства, а всяка праця буде виявом її розвиненої думки, розуму й науки».

У статті «Чого хоче галицька робітнича громада» І. Я. Франко вимагав, «щоб школа розвивала всі, тілесні й духовні здібності учнів, щоб не виводила заниділих та слабосилих учених, нездібних до ручної праці, але щоб виводила вчених, розумних і розвинених робітників». Змальовуючи суспільство майбутнього, І. Я. Франко пише, що там кожний «поперемінно повинен займатись то фізичною, то розумовою працею і мати достатньо часу для відпочинку».

І. Я. Франко визначає місце трудового виховання у формуванні виробника оновленої епохи. Трудове виховання – це опанування дитиною

взаємопов'язаних процесів: набуття знань про природу, вміння і навички користуватись цими знаннями у праці. Так, він близько підходить до визначення основної ознаки політехнічної освіти: зв'язку теорії з практикою, з суспільною працею на виробництві.

Тенденція трудового виховання повинна, як зазначає автор, спрямована на всебічну підготовку молоді до участі у суспільному виробництві. Говорячи про основи майбутнього ладу, він зазначає, що там буде запроваджена «всебічна освіта кожного громадянина й праця по черзі у різних галузях виробництва».

І. Я. Франко обстоював хліборобські та рільничі школи – виховні заклади, в яких органічно поєднувалося б широке і ґрунтовне розумове виховання з трудовим. Коли один з народницьких діячів Нагірний запропонував проект організації ремісничих шкіл на вказаній основі, І.Я. Франко назвав цей проект «прекрасним» і «світлим».

У загальноосвітніх народних школах Галичини фактично, як свідчить І. Я. Франко, трудового виховання не було. Дозволялося лише з дівчатками займатися шитвом. Але ці заняття були випадковими, ніхто не дбав про підготовку вчителів до цієї справи.

У статті «Факт до характеристики нашого шкільництва» І. Я. Франко описує молоду талановиту вчительку Юлію Шнайдер (відому українську поетесу Уляну Кравченко), яка навчала дітей грамоти і шитва, яку звільнили зі школи і на її місце призначили бездарного приятеля якогось шкільного інспектора. «Питаємось даліше, – закінчує статтю І. Я. Франко, – хто буде уділяти дівчаткам науку шиття, одну практику науку, допущену теперішньою системою, коли на п'ять теперішніх учителів Біберецької школи нема ані одної учительки?».

Приклад трудового виховання І. Я. Франко наводить у своїй педагогічній повісті «Борис Граб». Необхідно відзначити, що герої повісті не вигадані. Передовий вчитель Міхонський, який зображений у повісті, викладав у Дрогобицькій гімназії, коли там навчався автор. Все змальоване у повісті дійсно відбувалося у житті, і герой Міхонський виступає у повісті під власним прізвищем.

Метою виховання Міхонський ставить формування патріота, людини всебічно розвиненої, працьовитої і високоморальної. Висуваючи головним завданням виховання розвиток самостійного мислення учнів, Міхонський

знаходив відповідні шляхи і методи реалізації цієї проблеми. Він учить, як здобувати знання, як самостійно відшукувати відповіді на ті чи інші питання. У процесі розумового виховання Міхонський широко застосовує трудове виховання, яке, на його думку, сприяє загальному розвитку учня, розвиває у нього не лише тіло, а й душу. Міхонський «велів Борисові у вільних хвилинах учитися столярства» та займатися гімнастикою. «Тепер роби на верстаті» – наказав учитель учневі. «І Борис робив!» – пише автор. «Аж у п'ятім класі Міхонський, бачучи, що хлопчина і фізично пробився, став здоровий, як дубчак, моторний та цікавий, і що дух його доволі зміцнів і привик до методичної праці, почав давати йому книжки до читання з своєї бібліотеки».

Ручну працю у повісті «Борис Граб» показано як засіб розумового виховання (праця розвинула розумові здібності учня), фізичного виховання (учень фізично зміцнів, став здоровий, як дубчак) і морального виховання (дух його зміцнів, звик до методичної праці). В кінці повісті бачимо, що Борис Граб став трудолюбивим, він створює невеличку майстерню. Дома він, – пише автор, – «мав невеличкий столярський верстат та власної роботи токареньку, і струже, точить, ріже, складає, доки й фізично натомлене тіло не запросить спочинку». На прикладі Бориса Граба автор розкриває шляхи виховання людини майбутнього.

Трудове виховання І. Я. Франко пропонував розпочинати якнайраніше. Він тонко підмічає особливості пізнавального процесу у дітей. «У перших роках свого життя, – пише Франко, – дитина вчиться при допомозі зору і дотику відрізняти від себе і один від одного предмети, які її оточують». У педагогічному плані ці особливості дитини спрямовуються на гру, яка поступово включає трудові елементи, а далі – на ручну працю. Отже, праця дитини стає джерелом знань, джерелом розумового виховання. У цілому, І. Я. Франко розглядав працю дітей як засіб всебічного виховання.

І. Я. Франко відіграв дуже важливу роль у розвитку вітчизняної педагогічної думки. Його погляди на трудове виховання і виробниче навчання є немовби перехідним містком між поглядами прогресивних українських педагогів Т. Г. Лубенця і Я. Ф. Чепіги (Зеленкевич), А. Вержбицький та інші. Продовжуючи традиції Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, О. В. Духновича, вони в основу своїх розробок поклали принцип народності трудового навчання.

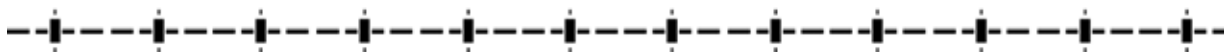
Крім цього напряму трудового навчання, були ще два – офіційно-міністерський і напрям трудового навчання в громадських і приватних середніх школах.

Питання для самоконтролю

1. Думки про роль трудового навчання і виховання у спадщині Г. С. Сковороди.
2. Види трудової діяльності учнів у братських школах.
3. Види рукоділля, яким навчали учнів у школах Київської Русі?
4. Значення навчальної праці для всебічного виховання дитини у поглядах О. В. Духновича.
5. Головні критерії моральної поведінки людини у поглядах Т.Г. Шевченка.
6. Яким видам ремесел навчали учнів народних шкіл на початку ХІХ століття?
7. Прояв тематики трудового виховання в літературній та художній творчості Т. Г. Шевченка.
8. Франко І. Я. про роль праці у повноцінному житті людини.
9. Розуміння І. Я. Франком змісту трудового виховання.
10. Франко І. Я. про роль трудового виховання у педагогічній повісті «Борис Граб».
11. Які, на думку І. Я. Франка, якості формує фізична ручна праця.
12. Особливості пізнавального процесу дітей у поглядах І. Я. Франка.

ТЕМА 2

ОФІЦІЙНИЙ НАПРЯМ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ-ГО – ПОЧАТКУ ХХ-ГО СТ.

2.1. Основні причини постановки питання про трудове виховання

У зв'язку з розвитком капіталізму в другій половині ХІХ ст. в загальноосвітніх початкових школах практично постало питання про трудове виховання дітей трудящих. Капіталістична промисловість вимагала спеціальної підготовки робітників «з вправною рукою і гострим оком», як заявляв один з діячів Міністерства народної освіти І. А. Вишнеградський – згодом міністр фінансів. Він прямо заявляв, що від такої підготовки великою мірою залежить перемога капіталізму на світових ринках збуту.

Систематична розробка питань ручної праці для початкової школи розпочалася у Петербурзькому учительському інституті. З 1884 р. вихованці інституту А. Ф. Котиков і К. Ю. Цируль під керівництвом директора К.К Сент-Ілера опрацювали на основі шведських взірців речову програму для початкових шкіл.

Вони дещо скоротили і спростили шведську програму О. Саломона, виключили з неї деякі специфічні шведські предмети і доповнили речами народного побуту.

Як відомо, основним показником програм ручної праці є взаємовідношення окремої операції обробки матеріалу і цілого виробу – речі.

Шведська програма Саломона була речовою і складалася з переліку виробів. При переході від простого до складного бралася не окрема операція обробки матеріалу, а ціла річ, у виготовлення якої входило багато операцій.

Цирулівські програми, створені на такій основі, відзначалися регламентованістю роботи, у них було все передбачено: послідовність виготовлення виробів (які називали номерами) і розміри кожного виробу (з точністю до 1 мм), і черговість операцій, і порода дерева і інструмент. Учневі не залишалось жодної творчої, конструкторської діяльності. Навіть деякі високопоставлені чиновники, наприклад попечитель Петербурзького учбового) округу, визнавали, що система Саломона-Цируля відповідала потребам побуту і господарства. Але Міністерство народної освіти не

сприяло розробці національної системи ручної праці. З давніх-давен керівники цієї установи, стали на шлях запозичення іноземного досвіду (переважно у німецьких педагогів). Запозичення шведських взірців ручної праці відривало її від загальноосвітніх предметів, надавало їй напівпрофесійного, утилітарного характеру. Речові програми за справедливим твердженням С. М. Шабалова, відрізнялись від професійних і ремісничих лише меншим ступенем складності виробів. Ручна праця за циркулівськими програмами не допомагала, а навпаки, звужувала загальноосвітній курс початкової школи, за рахунок якого її фактично і вводили. Видатні педагоги П. Ф. Лесгафт, В. П. Вахтеров і інші виступали проти офіційної програми. Вони відстоювали ручну працю загальноосвітнього характеру, яка б органічно доповнювала навчальну роботу початкової школи, була засобом розумового, морального, естетичного виховання. Ці виступи передових педагогів знаходили цілковиту підтримку прогресивних українських педагогів Т. Г. Лубенця, Я. Ф. Чепіги та інших.

В Україні викладання ручної праці запроваджувалося вже у 80-і роки XIX ст., спершу в Києві, а потім і в інших місцях. У 1888 р. через кілька років після петербурзького, київське Товариство грамотності організувало перші літні курси з ручної праці для вчителів міських шкіл. До нас дійшли таблиці предметів, які були виготовлені курсантами з деревини. З самого початку в цій справі був взятий практичний напрям: виготовляли клітки, шафки, етажерки для книг, класні рахівниці тощо.

У наступному 1889 р. в Києві було вперше видано посібник для вчителів народних шкіл, у якому серед інших розділів (городництво, садівництво, бджільництво і ін.) першим уміщено виклад ручної праці. У розділі є згадка про використання шведського досвіду ручної праці, але початкова програма із обробки деревини пропонувалась інша.

При виготовленні виробів з деревини за основу бралася довга кругла палиця, яка оброблялася в квадратний брусок перерізом 1 вершок, а вже з цієї форми за допомогою пиляння, стругання і різання виготовлялися спочатку геометричні фігури: призми, піраміди, конуси, а далі іграшкові предмети: кеглі, пляшки, фігурні колони тощо. Після цього за допомогою різних з'єднань (навхрест, «ластівчиним хвостом» тощо) виготовляли іграшкові огорожі, драбинки, столики, ящики тощо. Основою для даної програми був «Практичний посібник з ручних робіт», надрукований у «Київському народному календарі» на 1889 рік.

Лише після іграшкових виробів у посібнику пропонувалось десять не обов'язкових виробів за шведською програмою.

Ця програма методично добре продумана: вона дає послідовне ускладнення виробів, від одnodетальних до багатодетальних. Але іграшковий характер початку праці мало пов'язаний з корисними виробами в кінці. Тут відчувається вплив французької школи ручної праці – перевага чистих вправ і формування навичок на виробках.

У ті ж 80-і роки ручна праця запроваджується в міських і сільських народних школах. По Київському учбовому округу можна навести такі дані про час запровадження і види навчання з цього предмета в двокласних училищах.

Загалом учбові округи на території України в справі поширення ручної праці в школах аніскільки не відставали від центральних округів Росії. Київський і Харківський округи були в числі середніх, а в Одеському початкових шкіл з ручною працею налічувалось близько 200; таких шкіл в Росії на 1910 рік було небагато. Педагоги України внесли значний вклад у розробку питань ручної праці для початкової школи.

2.2. Особливості підготовки вчителів праці на початку ХХ століття

Для підготовки вчителів праці Міністерство народної освіти організувало курси, спочатку при Петербурзькому вчительському інституті, а потім і при інших. На Україні такі курси було створено при Глухівському вчительському інституті. Крім того, вчителів відряджали за кордон, найчастіше в Німеччину, для вивчення досвіду викладання ручної праці. Наприклад, у 1910 р. викладач Велико-Сорочинської вчительської семінарії і початково школи при ній С. Шикін побував у Дрезденській семінарії ручної праці, яка діяла за шведською системою. В своєму звіті він описував програму ручної праці і методику викладання в початкових школах Німеччини і висловлював критичні зауваження. Він вказував, що в Велико-Сорочинській учительській семінарії викладання ручної праці відступало від циркулівської системи: виготовлення побутових речей замінялось створенням навчальних посібників.

Протягом кількох років на Петербурзьких курсах читав лекції з проєкційного креслення і керував обробкою металів учитель ручної праці Вінницької учительської семінарії В. В. Юркевич. Його запрошення до столиці для викладання одного з основних видів ручної праці на головних

курсах – факт, який говорить сам за себе. Дійсно, викладання ручної праці у Вінницькій учительській семінарії і зразковому двокласному училищі при ній було поставлено краще, ніж в інших навчально-педагогічних закладах, а В. В. Юркевич, як свідчать документи, був знаючим, кваліфікованим і вдумливим педагогом.

Розробкою питань ручної праці для початкових шкіл на Вінниччині займався М. О. Хитьков – викладач ручної праці і керівник учительських курсів з ручної праці в м. Козятині. Він брав участь у роботі з'їзду завідуючих училищами Південно-Західної залізниці, на якому виступив з доповіддю про викладання ручної праці. У 1913 р. М. О. Хитьков видав у Козятині посібник під назвою «Ручной труд», розрахований на завідуючих училищами, викладачів і вихователів учительських інститутів, семінарій і слухачів курсів з ручної праці. Хитьков уважно стежив за роботою секцій і відділів ручної праці на з'їздах діячів з технічної і професійної освіти. У своєму посібнику він використав цінний матеріал з доповідей, виголошених на цих з'їздах, і педагогічні твори з питань викладання ручної праці, зокрема рідкісну вже на той час книжку В. Г. Фармаковського, видану в Одесі у 1889 р.

У посібнику «Ручной труд» розглядалися питання організації, змісту і методики навчання ручної праці у початковій школі. Так, Хитьков ставить вимогу, щоб викладачем праці був не ремісник, а обов'язково педагог (§ 2); виходячи з місцевих умов, допускає заміну взірців – номерів з речової системи Цируля іншими предметами (§ 3), рекомендує і обґрунтовує класно-урочне викладання (§ 14), вважає, що до групи для занять повинно входити не більше 15 учнів (§ 26) тощо.

2.3. Індивідуально-диференційований підхід у трудовій підготовці школярів

Питання ручної праці для початкової школи досліджував київський педагог І. М. Жук, який працював у Свято-Володимирському двокласному училищі. Він вніс до цирулівської системи деякі вдосконалення, а саме: запропонував брати за основу при виготовленні виробів брусок з квадратним перерізом і плоску дощечку. Від цих форм у процесі дальшої обробки утворювалися різні побутові речі, передбачені міністерською програмою: держак для підтримування квітів, топорища, лопатки, кухонні дошки тощо. Предмети добиралися з урахуванням інтересів учнів, використовувалися

пристрої для полегшення праці.

Учителі ручної праці, які у цілому стояли на позиціях цирулівської системи, в окремих істотних положеннях не погоджувалися з нею і висували прогресивніші ідеї.

Досить складний і дещо плутаний досвід трудового навчання висвітлює в своїй брошурі педагог двокласного училища П. Христіанович. У статті М. М. Ярошенка висловлюється сумнів з приводу доцільності експериментів, що проводилися у цій школі. Підстави для цього автор вбачає у перевантаженні учнів заняттями, у порушенні принципу посиленості, в обмеженні строку навчання і загальному низькому рівні народної освіти. П. Христіанович, мабуть, сплутав мету трудового навчання у початкових і середніх школах. Автор писав, що його метою було розвинути не трудові здібності учнів, а ділові у широкому розумінні цього слова, здібності не виконавчого, а творчого, абстрагуючого і навіть наукового характеру. Таку широку мету не можна було в той час реалізувати у початковій школі.

Останньою спробою поліпшити офіційну речову систему ручної праці в народній школі була робота, проведена Херсонською дирекцією народних училищ у 1913-1914 рр. При дирекції була створена спеціальна комісія з дирекційних і практичних працівників, яка протягом року розробляла рекомендації і систему виробів ручної праці. У 1914 р. при дирекції була скликана спеціальна нарада з питань викладання предмета, яка вислухала членів комісії і прийняла ряд цікавих рішень.

Виступаючи на нараді, директор Херсонської дирекції О. В. Білий відзначив, що ручна праця у народних школах Херсонщини не набула належного поширення з тієї причини, що на перше місце висунуто педагогічні, а не практичні завдання. Практичні працівники шкіл одностайно висловились проти шведської системи ручної праці у редакції Цируля. У рішенні наради було записано, що вказана система втратила значення, що в ній регламентовано кожний дріб'язок, вона не відповідає потребам життя. Тут же висувалась вимога докорінної реорганізації викладання ручної праці на основі зв'язку її з життям і самостійної учнівської творчості. Пропонувалось вибирати об'єкти виготовлення з побуту, з урахуванням інтересу до них учнів та батьків. Комісія з ручної праці змогла запропонувати лише список з 30 окремих предметів від ручки для молотка до скрині. Вона виходила із засад шведсько-цирулівської системи і

пропонувала таку саму речову програму, лише спрощену і методично менш обґрунтовану.

Ручна праця у цей час, дійсно, не набула загального поширення, але вона була досить помітна у початкових школах. Так, на 1910 рік у трьох учбових округах—Київському, Харківському і Одеському – було 245 початкових народних шкіл з навчанням з ручної праці. Відносно загальної кількості шкіл початкові навчальні заклади з ручною працею становили помітну частину.

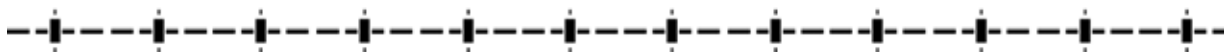
Педагоги-трудовики в Україні у цілому критично прийняли цирулівські програми, рекомендовані для початкових шкіл Міністерством народної освіти. Вони творчо підійшли до справи трудового навчання і внесли багато нового у розробку речової системи ручної праці, що значно ослабляло регламент і шаблони офіційної програми.

Питання для самоконтролю

1. Мета запровадження трудового виховання у початкових школах другої половини ХІХ століття.
2. На яких засадах будувалися перші програми ручної праці.
3. Основні показники шведської програми ручної праці.
4. Чинники невідповідності шведської системи національній системі ручної праці.
5. Коли вперше було запроваджено викладання ручної праці в Україні?
6. Яку спрямованість мали перші програми ручної праці в Україні?
7. Як широко було розповсюджено викладання ручної праці у початкових школах України на початку ХХ століття?
8. Яким чином здійснювалася підготовка вчителів праці Міністерством народної освіти?
9. Особливості впровадження ручної праці педагогами України на початку ХХ століття.
10. Особливості змісту перших посібників з методики навчання ручної праці.
11. Напрямки вдосконалення шведської системи ручної праці педагогами України.

ТЕМА 3

ГРОМАДСЬКИЙ НАПРЯМ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ-ГО – ПОЧАТКУ ХХ-ГО СТ.

3.1. Сутність принципу народності у побудові трудового навчання українськими педагогами кінця ХІХ – початку ХХ століття

Прогресивні українські педагоги виступали проти циркулівської системи ручної праці. До цих педагогів насамперед належать Т. Г. Лубенець і Я. Ф. Чепіга.

Але ще задовго до них, проти запровадження у початковій школі ремісничих занять виступив відомий педагог М. О. Корф – діяч земської освіти в Олександрівську (нині Запоріжжя). Він активно включився у дискусію з приводу введення праці і гаряче захищав загальноосвітні основи початкової школи. На його думку, викладання праці на ремісничій основі призведе до значного зниження ролі загальноосвітніх програм.

Корф М. О. обстоював іншу працю у загальноосвітній школі, саме таку, яка дасть «дійсне і бажане поєднання мозкової роботи з механічною (фізичною) працею в інтересах суспільного розвитку, виховання і практичного життя». Він розглядав фізичну працю у школі як засіб розумового, морального, фізичного і естетичного виховання. Тому він гостро критикував наміри Вільного економічного товариства запровадити у початковій школі працю на ремісничій основі.

Українські педагоги кінця ХІХ-початку ХХ ст. у питанні трудового навчання вимагали будувати його на основі принципу народності. Відомий український педагог Т. Г. Лубенець вважав, що ручна праця повинна приносити реальну користь селянам, щоб їхні діти навчилися виготовляти граблі, вила, уміли полагодити сани, віз, виготовити вісь до воза чи надіти на неї колесо. Така утилітарна лінія відома ще від О. В. Духновича.

На Всеросійському з'їзді з питань народної освіти у Петербурзі в 1913 р. Т. Г. Лубенець виступив у дебатах по доповіді Є. К. Соломіна «Трудове начало в школі». Він підкреслив, що завдання початкової школи – готувати учнів до життя, а тому ручна праця повинна приносити практичну користь. Але крім такого утилітарного значення, оснований значною мірою

на вимозі народу сформувати у школі навички, Т. Г. Лубенець вважав, що фізична праця є засобом всебічного розвитку особистості. У своїх поглядах на ручну працю він глибоко розходився з К. Ю. Цирулем і іншими міністерськими діячами. Про це, зокрема, свідчить упорядкована ним книжка з матеріалами про викладання ручної праці в народних училищах.

У книжці, виданій у Києві двічі, у 1910 і 1911 рр., Т. Г. Лубенець упорядкував офіційні циркуляри Міністерства народної освіти про викладання ручної праці у народних школах, помістив там окремі програми та включив записку з методики ручної праці. Із багатьох циркулярів видатний педагог вибрав лише такі, які дають змогу виготовляти в казенних і земських школах речі селянського вжитку.

Курс ручної праці Т. Г. Лубенець пропонує розпочинати в дитячому садку, з дітьми 4–8 років. Для цього він розробив програму, яка включає ліплення з глини, обробку паперу (згинання, вирізування, клеєння, плетіння) і обробку картону (вирізування і клеєння іграшок і коробок різних форм). Ця робота може продовжуватись у першому класі. За нею далі слідує обробка деревини з виготопленням різних корисних речей.

У методичній записці, підписаній А. Зеленко, Є. Фортунатовою-Казиміровою та Л. Шлегером – відомими прихильниками творчого напрямку ручної праці, пропонується заняття тісно пов'язувати з арифметикою, природознавством, малюванням. Обробку деревини за цією пропозицією починають ножем, робота яким дає в зародку ознайомлення з усіма інструментами (пилкою, рубанком, стамескою, свердлом і т. д.). Після цих пропедевтичних вправ переходять до праці різними столярними інструментами: пилкою, рубанком, свердлом, долотом. Т. Г. Лубенець вибирає саме той матеріал, який дає змогу творчо і самодіяльно виготовляти вироби, корисні у побутовому чи виробничому житті українського села.

Необхідно відзначити, що у 1911 р. книжка була перевидана Києво-Лук'янівським народним будинком. Призначалося це видання для поширення корисних знань і занять, серед народу і у школі.

3.2. Обґрунтування змісту ручної праці Я.Ф. Чепігою у шестирічній школі за принципом народності

Ще далі в критиці цирулівської системи пішов Я. Ф. Чепіга. У проєкті української шестирічної школи він значне місце відводив ручній праці, яка,

на його думку, у школі повинна стати «головним двигуном у розумовому розвитку». Чепіга вважав, що ручна праця у школі – це умова гармонійного розвитку дитячого організму. Він писав: «словом, треба дбати, щоб ручна праця не обернулася в чисто механічну, де не стільки творчість і самодіяльність мають місце, скільки копіювання по шаблону, – в ручній праці повинні культивуватися творчість, фантазія, розум і воля».

Такі ж міркування Я. Ф. Чепіга висловлював у своїй «Азбуці трудового виховання». Він говорив, що без ручної праці у широкому розумінні не може бути ні фізичної, ні розумової праці. І тут він близько підходив до розуміння праці як фактора, що формує особистість. «Останні дослідження психофізіології, – писав він, – упевняють у тому, що од бездіяльності м'язів атрофуються відповідні нервові шляхи людського організму і самий мозок не досягає свого повного розвитку».

Виходячи з такого розуміння ручної праці, у проекті шестирічної школи Я. Ф. Чепіга у перших трьох класах значний час відводить на ліплення і плетіння з ниток, у IV класі – на обробку паперу і картону, V – на працю в деревообробній майстерні (виготовлення хатніх меблів), а у VI класі вводить самостійне виготовлення різних побутових речей та практичне ознайомлення з сільськогосподарськими машинами (розбирання і складання їх) та пропонує проводити екскурсії на завод. У наведеній схемі виразно відчувається принцип народності трудового навчання. Погляди Я. Ф. Чепіги на трудове навчання для нас цікаві й тим, що у них ручна праця розглядається як засіб ознайомлення учнів з виробничим оточенням (вивчення сільськогосподарської техніки та екскурсії на промислове виробництво).

3.3. Принципи побудови вдосконалених програм трудового навчання А. Вержбицького

На основі теоретичних розробок відомих українських педагогів учителі-практики почали упорядковувати нову систему ручної праці.

Дуже цікавими і повчальними були творчі пошуки вчителя Богодарівського початкового народного училища на Катеринославщині Аркадія Вержбицького. У перші роки вчителювання він, студіюючи різні технічні посібники, самостійно оволодів навичками ремесла. Стаття Цируля у «Педагогічному календарі» за 1890–1891 рр. наштовхнула А. Вержбицького на дальші пошуки. Заняття з ручної праці він розпочав в

училищі з 1893 р. без систематизованої програми. Згодом при училищі було створено клас ручної праці (майстерню) і молодий учитель дістав міцну базу для своїх експериментів. У 1894 р. в м. Катеринославі відбулися курси ручної праці, на яких А. Вержбицький засвоїв програму К. Ю. Цируля і його послідовника М. В. Касаткіна. Учитель, радів з того, що нарешті мав закінчену систему взірців моделей і тепер за всіма правилами вестиме викладання. Але радість його була передчасною, бо батьки учнів, прості селяни, гостро розкритикували привезені взірці. «Навіщо воно?» – запитували селяни, розглядаючи вишуканої форми кілочків для хатніх квітів. Більшість моделей виявилась непридатною і непотрібною у житті українського села, а інші не відповідали технічним вимогам. Головне, що впадало у вічі при огляді взірців, це вишуканість обробки і дивовижні форми предметів, яких не знали на селі.

Оцінюючи систему Цируля і Касаткіна, Вержбицький писав, що «дуже помиляються автори «систематичних підручників», коли гадають, що можна навчати та виховати такою нісенітницею, як гладенька поверхня; це годиться тільки для муштри». Цируль свідомо відривав ручну працю від потреб і вимог народу і побудував її на іноземній основі. Міністерство народної освіти прагнуло насаджувати новинки іноземної педагогіки: шведську і сокільську гімнастику, скаутизм тощо.

Вержбицький вирішив взяти за основу програми виготовлення простих побутових і господарських речей, критерієм добору яких було схвалення селян. Головним принципом нової програми був зв'язок трудового навчання з життям трудового селянства, відповідність його потребам. Селяни, які мали ремісничі навички, розглядаючи на виставках речі, виготовлені за новою програмою, говорили: «Ми самі можемо це зробити!». Таким чином, в основу своїх праць А. Вержбицький поклав принцип народності у вихованні, висунутий і розроблений В. Г. Белінським, О. В. Духновичем, Т. Г. Шевченком, К. Д. Ушинським.

У програмі було чітко визначено взаємозв'язок форми і змісту об'єктів виготовлення. З цього приводу автор писав: «Вимоги робочих людей мені до вподоби, бо вони люблять красу на справжньому виробі, а не так, щоб краса висіла аби на чому, бо це краса околиця, без внутрішнього змісту. Таку красу люблять ситі і байдужі люди. А коли не можна досягти такої суцільності, щоб краса і догідність виробу до купи були, народ бере

внутрішній зміст».

Від незнання до знання і навичок лежить досить довгий шлях. Знаючи це, автор пропонує у трудовому навчанні починати з головного – із змістовної і корисної роботи учнів. І якщо перші речі виходитимуть і не дуже красивими (так завжди буває у новачків), то це ще не біда, аби ці речі знаходили вжиток, служили своєму призначенню. У системі Цируля все було навпаки: «гладенька поверхня» панувала над усім.

Запропонована А. Вержбицьким програма складалася з розробок столярної і слюсарної справи. Учні приносили з дому різні речі, і треба було відібрати з них прості і доступні для виготовлення. Серед речей було виділено кілька основних, обов'язкових для виконання. За програмою Вержбицького, як видно з таблиці, послідовно вивчались пиляння, стругання, свердління, довбання і різноманітні з'єднання: на цвяхах, клеєм, різними шипами.

Програма Богодарівського училища принципово відрізняється від цирулівської і інших речових систем. За програмою Вержбицького, навчання технології обробки деревини передбачало виготовлення 29 виробів, причому тільки частина з них була обов'язковою, тоді як за програмою Цируля виробів було в два рази більше і всі вони були обов'язковими.

Повні колекції виробів за системою Вержбицького експонувалися у Києві, Петербурзі і Катеринославі. Вже ці факти самі по собі свідчать про те, що система ручної праці Вержбицького викликала інтерес і знаходила схвалення з боку педагогічної і земської громадськості. Програма Богодарівського училища побудована не стільки на речовому принципі, скільки на операційно-предметному: основні номери роботи вводяться тут для того, щоб учень засвоїв нову операцію, «набив руку», поклав початок формуванню навички. Основні номери не завжди мають самостійне значення, вони відіграють службову роль і впроваджуються для вивчення нових операцій; заключна робота (стілець) є підсумковою для всіх засвоєних до цього операцій. Така структура дає можливість вільного маневрування проміжними номерами, які можуть мати характер не лише побутовий і господарський, а й навчальний. За цією системою всі обробні операції були виділені окремо і розташовані послідовно від простих до складних. У загальноосвітніх школах операційний принцип був доповнений предметним – операції виконувались на корисних за призначенням предметах. Такі

програми в 90-х рр. XIX ст. були складені, педагогами загальноосвітніх середніх шкіл (М. А. Куренковим, Є. К. Соломінім та ін.). Переваги операційно-предметної системи порівняно з речовою на той же час були добре відомі: робота за цією системою стимулювала розвиток самодіяльності, творчих задатків, конструкторських здібностей тощо.

На перший погляд може здатися, що напрям даної програми утилітарний і ремісничий. Але операційно-предметна основа програми відкидає таке припущення, оскільки вона дає можливість широкого всебічного виховання. В умовах українського села Вержбицький вибрав об'єктами виготовлення побутові і господарські речі (хоч були серед них і шкільні предмети), але ці речі були примірними і при бажанні їх легко було замінити навчальними чи будь-якими іншими. Утилітарність і ремісництво передбачає саме речова система, в якій всі вироби зафіксовані у непорушності. Перелік примірних об'єктів виготовлення, відібраних Вержбицьким, стверджує той факт, що в основу їх відбору покладено принцип корисності виробів.

Програма Вержбицького мала і деякі хиби: виконувати роботу із обробки деревини і металу могли тільки старші учні двокласного училища (12–13-річного віку), не був розроблений курс ручної праці із обробки паперу і картону для молодших школярів. Але основу її становила ідея органічного поєднання речового і операційного принципів, на основі чого легко було розробити програму з будь-якого виду ручної праці.

Система ручної праці, розроблена А. Вержбицьким, будувалась на засадах народності, послідовності, доступності, корисності виробів. У ній були враховані завдання всебічного виховання: розумового, морального, естетичного, були взяті до уваги інтереси учнів і батьків. Отже, в ній втілювались розглянуті вище погляди на трудове навчання і виховання Т. Г. Шевченка, О. В. Духновича, Т. Г. Лубенця та інших прогресивних педагогів.

За програмою Богодарівського училища на Катеринославщині працювало кілька шкіл.

3.4. Зміст програм ручної праці у Новобузькій учительській семінарії

Нові програми з ручної праці розроблялись також у Новобузькій учительській семінарії Херсонської губернії протягом першого десятиліття ХХ ст. Результатом цих розробок було видання таблиці з ручної праці під назвою «Программа № 1 примерних работ по дереву для классов ручного труда сельских народных училищ». Відкинувши циркулівську систему, автори новобузької програми, як і Вержбицький, відібрали народні побутові і господарські речі і на цій основі створили програму, яка відповідала вимогам українського степового села.

Викладання ручної праці в Новобузькій учительській семінарії веде свій початок з 1896 року. На цей час викладач М. О. Ветухов закінчив спеціальні курси з ручної праці і приступив до організації майстерні із обробки деревини. Цікаво зазначити, що одним із перших учнів, які навчалися в новій майстерні, був майбутній видатний педагог Я. Ф. Чепіга, який закінчив семінарію у 1898 р. Певно, вже тоді постановка ручної праці у семінарії була ґрунтовною і серйозною, і це збудило у Чепіги той великий інтерес до трудового навчання, який він розвивав протягом усієї своєї педагогічної діяльності. У наступні роки у семінарії велася робота із створення нових програм. Цим зацікавився відділ промислових училищ Міністерства народної освіти. Там програма була доопрацьована і видана в одному із збірників з матеріалами з технічної і професійної освіти у 1909 р. Вже сама назва добре розкривала зміст і напрям «Программы № I».

За програмою треба було виготовити 65 моделей. Перші 40 призначалися для учнів однокласних училищ, всі 65 – для двокласних. Програма близько споріднена з програмою А, Вержбицького як у характері об'єктів виготовлення, так і в нарощуванні та удосконаленні прийомів обробки матеріалу. У Новобузькій програмі не вказуються розміри виробів. Вона дає змогу вибирати з кількох виробів, споріднених одними прийомами обробки, під суміжними номерами один найбільш потрібний. Для прикладу можна навести перші чотири роботи ножем: зубці для грабель, ручка для пензлика, голка для плетіння сітки, юрко для снування ниток. Такий принцип побудови програми з ручної праці можна назвати гніздовим. При цьому перехід від одного прийому обробки до наступного відбувається через кілька виробів. Отже, для виготовлення можна взяти лише один з кількох виробів,

але програма А. Вержбицького значно гнучкіша і методично досконаліша. Вона дає більші можливості розвитку творчої, конструкторської діяльності учня.

Таким чином, програма Новобузької вчительської семінарії теж будувалася на принципах народності, систематичності, корисності тощо; в ній теж поєднувалися речова і операційна системи, але з перевагою речової.

За свідченням Вержбицького, найбільш зацікавленими у розширенні навчання з ручної праці у повіті були земські органи, які відкривали майстерні при школах, допомагали їх обладнувати, асигнували кошти на трудове навчання тощо. Земські органи були зацікавлені у розвитку ремесла, що задовольняло потреби господарства і готувало вправних робітників, а також у розвитку кустарно-художніх промислів.

З другого боку, у розробці зазначених програм з ручної праці позначились погляди на цей предмет Т. Г. Лубенця, який писав: «Всюди селяни виявляють бажання, щоб при школі у них були ремісничі відділи, де б їх дітей навчали різних ремесел, необхідних у сільськогосподарському побуті, що мало б великий вплив на поліпшення економічного становища селян».

Прогресивна система ручної праці Вержбицького та інших педагогів, яка в своїй основі відбивала інтереси селянства, не могла знайти місця у масовій початковій школі в Україні. На перешкоді стояла офіційна система Цируля. За словами Цируля, його програми використовувались у всіх без винятку школах Росії, в яких викладали ручну працю, а таких шкіл в 1910 р. було близько 1000. Цируль, прихильники якого називали «апостолом ручної праці», ревниво оберігав свій пріоритет. Тому Новобузька програма була надрукована поряд з його власною, призначеною теж для сільських училищ.

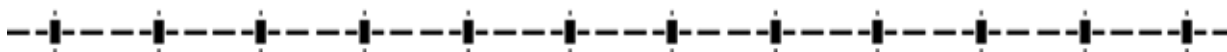
Але паростки нового пробивалися і укріплювалися у трудовому навчанні, як і в інших галузях прогресивної вітчизняної педагогіки. Відомі громадсько-педагогічні діячі в Україні М. О. Корф, Т. Г. Лубенець, Я. Ф. Чепіга та інші пропагували передові погляди на трудове навчання. Педагоги-практики розробляли на цьому ґрунті дидактичні основи нової системи ручної праці як загальноосвітнього предмета з багатобічними завданнями. Наслідки розробки проблем трудового навчання мали своє позитивне значення для будівництва в Україні єдиної трудової, політехнічної школи.

Питання для самоконтролю

1. Чому прогресивні українські педагоги виступали проти запровадження у початкову школу ремісничих занять?
2. Який характер ручної праці у початковій школі відстоював М. О. Корф?
3. Сутність принципу народності у трудовому навчанні.
4. Якої ролі надавав фізичній праці учнів Т. Г. Лубенець?
5. Які види матеріалів запропоновані в курсі ручної праці Т. Г. Лубенця?
6. Чепіга Я.Ф. про роль ручної праці у розумовому розвитку дитячого організму.
7. Які види робіт виконували учні шестирічної школи за програмами ручної праці Я. Чепіги?
8. Які недоліки притаманні програмі ручної праці К. Ю. Цируля?
9. На яких засадах було побудовано програму А. Вержбицького?
10. Сутність операційно-предметної системи трудового навчання.
11. Характеристика програм Новобузької учительської семінарії.
12. Особливості врахування думки батьків при укладанні програм трудового навчання.

ТЕМА 4

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ У СЕРЕДНІХ ШКОЛАХ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

4.1. Соціально-економічні чинники вивчення ручної праці в середній школі

Розвиток капіталізму в Україні був головною причиною запровадження трудового навчання не лише у початкових, а й у середніх загальноосвітніх школах.

Буржуазія не могла обійти питання про спеціальну підготовку своїх дітей до життя і змушена була цю проблему порушувати і якось розв'язувати в загальнопедагогічному плані. Завдання такого буржуазного виховання яскраво виклав харківський економіст П. С. Гдешинський. Він писав, що треба виховати добре освічених керівників промисловості, які б уміли робити «все те, що роблять чужинці, які прибувають в Росію в загрозливій прогресії з метою експлуатації нашого надбання, і у вигляді капіталу відбирають з нашої мускульної сили життєві соки, не даючи взамін нічого і залишаючи спустошені місця там, де відбувалась їх хижацька діяльність».

Необхідність ділитися прибутками з «чужинцями» – іноземними капіталістами дуже непокоїла українську буржуазію і примушувала шукати засобів виховання кваліфікованих підприємців.

Класична школа не задовольняла вимоги буржуазії щодо виховання її дітей. Навчальні плани і програми урядової школи відводили учнів від дійсності у релігію і нетрі класицизму. Тому дворянська класична система освіти, на думку буржуазних педагогів, повинна була поступитися місцем перед реальною. А це вимагало докорінної переробки навчальних планів і програм: вилучення стародавніх мов, розширення обсягу дослідно-природничих предметів, а також ставило питання про перехід від словесних методів навчання до дослідно-ілюстраційних.

Виходячи з таких завдань, в кінці XIX ст. у вітчизняній педагогіці розробляється ряд важливих проблем теоретичного і практичного характеру, які стосувалися виховання у широкому розумінні, зокрема засобів фізичного виховання, практичних занять з природознавства, (фізики, хімії і т. д., екскурсій, позакласної і позашкільні роботи. Серед цих питань важливе місце займало впровадження у середній школі нового предмета ручної праці як

особливого засобу виховання. Гдешинський писав, що підприємець-ділок повинен мати знання і практичні вміння керувати фізичною працею трудящих. На його думку, цьому сприятиме запровадження у середній школі ручної праці, яка має формувати «здорові імпульси», самодіяльність, сильну волю тощо, і необхідні в конкурентній боротьбі буржуазії на світових ринках збуту.

Дж. Локк ще у XVII ст. закликав англійську буржуазію виховувати своїх дітей так, щоб вони цінували фізичну працю, не ухилялися від простої роботи і старалися підготувати себе до різних умов життя.

Як відомо, фізична праця формує і розвиває психологічні якості особистості: уважність, наполегливість, підтримку, точність, самодіяльність та інші риси. Праця є також джерелом знань, умінь і навичок. До того ж вона розвиває органи людини – м'язи кінцівок, черевні м'язи, гостроту зору тощо. Має вона неабияке значення і для естетичного виховання.

4.2. Запровадження трудового навчання в школах України

В Україні трудове навчання в окремих школах було запроваджено у 80-х роках XIX ст., хоч перший ремісничий клас було відкрито в Одеському навчальному окрузі ще у 1865 р., тобто раніше, ніж будь-де. Педагоги вели постійні пошуки власної системи трудового навчання.

У другій половині 80-х років XIX ст. ручна праця почала поширюватися як на міські, так і на сільські школи України. Найвищими темпами ручна праця поширювалася в Одеському навчальному окрузі, в інших навчальних округах ця справа була поставлена набагато краще.

У 1884 р. у Петербурзькому педагогічному інституті викладачі інституту К. Ю. Цируль та А. Ф. Котоков під керівництвом директора інституту К. К. Сент-Ілера розробили програму трудового навчання, а точніше програму ручної обробки деревини. Ця програма була модифікованим варіантом шведської предметної програми трудового навчання, розробленої Отто Саломоном.

Як і шведська система трудового навчання, програма К. Ю. Цируля (так її здебільшого називають) строго регламентувала весь процес діяльності учнів. Було визначено цілком певний перелік виробів для виготовлення, для кожного виробу вказувалися розміри окремих деталей, регламентувалися послідовність робіт, інструменти і навіть порода деревини, що

використовувалась.

Програму К. Ю. Цируля не схвалювали навіть деякі чиновники від освіти, не кажучи вже про П. Ф. Лесгафта, В. П. Вахтерова та інших відомих педагогів того часу. Вони виступали за таку систему ручної праці, яка мала б загальноосвітній характер, тобто була засобом розумового, фізичного і морального розвитку особистості.

Одним із перших, хто виступив проти ремісничого характеру трудового навчання, був видатний просвітитель і педагог барон М. О. Корф, діяльність якого проходила в Олександрівському повіті Катеринославської губернії. Він гаряче відстоював загальноосвітній характер початкової і середньої освіти. Саме така праця, на думку М. О. Корфа, могла забезпечити «дійсне і бажане поєднання мозкової роботи з механічною (фізичною) працею в інтересах суспільного розвитку, виховання і практичного життя».

У 1888 р. Київське товариство грамотності організувало перші літні курси з ручної праці для вчителів міських шкіл. Учителі під час проходження курсів виготовили набір виробів, які можна було використовувати як предметну основу для занять. Важливо те, що ці вироби мали цілком практичне призначення (клітки, шафки, етажерки для книг, класні рахівниці тощо).

Через рік, 1889 р. у Києві А. Луцкевич уперше видав посібник для вчителів народних шкіл, у якому, крім програм занять городництвом, садівництвом, бджільництвом та шовківництвом, було вміщено програму та методичні матеріали для організації занять з обробки деревини.

Відповідно до цієї програми, на основі простих заготовок у вигляді круглої палиці, учні мали виготовити спочатку геометричні фігури (призми, піраміди, конуси тощо), потім – іграшкові предмети, а вже після цього за допомогою різноманітних з'єднань – столики, ящики тощо.

У тому самому 1889 р. в Одесі було видано перший методичний посібник з ручної праці – «Методика ручного труда по системе Саломона» (авт. В. Г. Фармаковський). У посібнику розглядалися загальні питання організації ручної праці. Мета трудового навчання у початковій і середній школі диференціювалася: якщо у початковій школі викладання ручної праці мало прагматичну мету – підготувати дітей до фізичної праці, то у середній школі ручній праці приписувалася переважно виховна функція – виховання поваги до праці, формування уважності, акуратності, волі тощо.

Що стосується методики організації занять, то В. Г. Фармаковський

виклав у своїй книжці погляди на цю справу Отто Саломона. Зокрема, рекомендувалося поступово ускладнювати заняття, використовуючи на перших порах прості інструменти і м'які породи деревини, виготовляючи прості вироби. Столярні роботи повинні були виконувати учні, починаючи з 12-річного віку групами по 12 осіб. Однак В. Г. Фармаковський повністю не копіював методичні підходи О. Саломона, чимало в його роботі було нового і прогресивного.

Необхідність запровадження ручної праці у школі розуміли не тільки вчені, а й педагоги-практики. У період до 1880 р. вивчення ручної праці було запроваджено у Київській, Волинській, Новобузькій, Острозькій і Херсонській вчительських семінаріях та в Глухівському педагогічному інституті. В останньому закладі трудове навчання було додатковим предметом.

Про те, що розроблена на основі системи О. Саломона програма ручної праці К. Ю. Цируля та його послідовника М. В. Касаткіна не знайшла поширення на теренах України, свідчить досвід діяльності вчителя Богодарівського початкового народного училища на Катеринославщині Аркадія Вержбицького.

4.3. Рівень викладання ручної праці в Україні

На західноукраїнських землях викладання ручної праці також почалося у середині XIX ст. Учителів ручної праці у цей період готувала Ужгородська вчительська семінарія. Крім цього, тут вивчалися сільськогосподарська праця і садівництво. Найкраще було поставлено викладання ручної праці в Сокальській виділовій школі, де була розроблена власна система трудового навчання, в основі якої лежало виготовлення 100 предметів.

Треба зазначити, що навчальні програми з ручної праці у цей період були дуже напруженими. На секції «Ручна праця в загальноосвітніх навчальних закладах» II з'їзду з технічної та професійної освіти у Росії (1895-1896 рр.) в доповіді одного з виступаючих було сказано: «Кожен хлопчик у віці 12-14 років протягом двох місяців повинен виготовити: 1) кілочок для квітів; 2) ручку для пера (без залізної частини); 3) ніж для розрізування книг (прямий); 4) ніж більш складної форми; 5) фут з діленням на дюйми та їх частини; 6) напіваршин з поділками на вершки і частини; 7) напіваршин з поділками з одного боку на дюйми, з іншого – на вершки; 8) лінійку для креслення; 9) пару трикутників; 10) ящик без шипів, із

засувною кришкою; 11) човник для пер і олівців; 12) підставку для горщиків з квітами; 13) вішалку із залізним гачком для плаття; 14) кронштейн; 15) напівкруглу вішалку для шиття; 16) настінну поличку з двома кронштейнами; 17) зразок плоскої різьби». Крім цього, зазначалося, що навіть учні середніх здібностей встигали ще додатково виготовити по кілька предметів.

У виступі іншого учасника цього з'їзду містився перелік об'єктів праці для виготовлення на уроках ручної праці в однокласній сільській школі: 1) грабельний зубець; 2) квадрат; 3) ручка для молотка; 4) аршин; 5) лінійка; 6) лопатка; 7) полудрабок на бречку; 8) топорище; 9) совок; 10) граблі; 11) ящик на гвіздках; 12) стільчик; 13) кутник; 14) коток для білизни; 15) ложка; 16) кришка для відра; 17) ящик на шипах; 18) рубанок; 19) рамочка; 20) стілець; 21) сундук (на відкритих шипах малого розміру); 22) модель дверної коробки; 23) віконна рама.

Така програма робіт є складною з точки зору не лише сучасних завдань трудового навчання, а й програм педагогічних інститутів за спеціальністю «Трудове навчання».

Про досить високий рівень викладання ручної праці в Україні свідчить також той факт, що вчитель ручної праці Вінницької учительської семінарії В. В. Юркевич був запрошений до Петербурга, де він протягом кількох років читав лекції з проєкційного креслення на вчительських курсах та керував заняттями з обробки металів. В. В. Юркевич у своїй діяльності відходив від офіційної циркулівської програми. Крім того, він прагнув поєднати ручну працю з розумовим вихованням учнів. Розроблений ним перелік об'єктів праці включав значну кількість демонстраційних приладів для викладання фізики й математики.

4.4. Організація дошкільної і початкової освіти за Т. Г. Лубенець

Лубенець Т. Г. працював народним учителем, викладачем гімназії, інспектором Київського навчального округу, а потім директором народних училищ Київської губернії. Він багато зробив для організації дошкільної й початкової освіти, значну увагу приділяв питанням розвитку трудового навчання.

Спираючись на ідеї О. В. Духновича, Т. Лубенець вимагав будувати трудове навчання на принципах народності. Це означало, що ручна праця мала приносити практичну користь сільським дітям, які могли б навчитися

виготовляти граблі, вила, виконувати ремонтні роботи тощо. Водночас він відводив ручній праці роль засобу всебічного розвитку особистості.

Курс ручної праці Т. Г. Лубенець пропонував починати ще в дитячому садочку з дітьми 4-8 років. Для дітей цього віку він розробив програму, яка включала роботу з глиною (ліплення), папером (згинання, вирізування, клеєння, плетіння) і картоном (вирізування і склеювання іграшок та різного роду коробочок). Такі роботи можна було продовжувати і у першому класі. Після цього приступали до обробки деревини, виготовлення з неї різних корисних речей.

Лубенець Т. Г. відкрито не критикував цирулівську систему трудового навчання. У виданій ним 1910 р. книжці (перевидана у 1911 р.), де було впорядковано офіційні матеріали Міністерства народної освіти з трудового навчання, він наводить методичну записку, підготовлену А. Зленко, Є. Фортунатовою-Казиміровою та Л. Шлегером, в якій трудове навчання рекомендують тісно пов'язувати з вивченням арифметики, природознавства та малювання. Обробку деревини вони пропонують починати з роботи ножом (данина шведській системі) з наступним переходом до засвоєння операцій роботи з пилкою, рубанком, стамескою, свердлом та іншими інструментами.

4.5. Шляхи забезпечення трудової, політехнічної та виробничої спрямованості трудового навчання на початку ХХ ст.

Відомий український педагог Я. Ф. Чепіга також не сприйняв цирулівську систему ручної праці. Він відстоював розвиваючий характер ручної праці, вбачаючи у ній засіб ознайомлення учнів з виробництвом.

Чепіга Я. Ф. у своїй праці «Проект української школи» (1913 р.) сформулював основні принципи, яким мала відповідати ручна праця як навчальний предмет. Він вважав, що ручна праця повинна стати «головним двигуном у розумовому розвитку» учнів. Без ручної праці у широкому розумінні цього слова, вважав педагог, не може бути ні фізичної, ні розумової праці.

У своєму проекті української шестирічної школи Я. Ф. Чепіга пропонує таку програму ручної праці: у перших трьох класах перевага надається ліпленню та плетінню з ниток; в IV класі – обробці паперу і картону; в V класі – роботі в деревообробній майстерні, де учні виготовлятимуть хатні меблі; в VI класі – учні мають самостійно виготовляти різні побутові речі, а також практично ознайомлюватись з різними сільськогосподарськими

машинами (з виконанням операцій розбирання та складання). У цей самий період діти повинні відвідувати з метою екскурсії заводи. Отже, Я. Ф. Чепіга один з перших серед українських педагогів пов'язує трудове навчання школярів з виробництвом.

Передові педагоги України на межі XIX-XX ст. не сприйняли офіційну програму ручної праці, підготовлену К.Ю. Цирулем, і розробляли власні програми, які враховували як специфіку життя українського суспільства, на той час переважно сільського, так і передові досягнення світової педагогічної думки.

Вивчення ручної праці у цей період здійснювалося не лише в загальноосвітніх, а й у спеціальних навчальних закладах, зокрема в сільськогосподарських школах.

У січні 1903 р. в Московському сільськогосподарському інституті відбувся з'їзд діячів сільськогосподарської освіти. Серед делегатів з'їзду були й представники українських територій: викладач сільськогосподарських ремесел В. Т. Квітко, управитель Борзнянської школою садівництва Ф. П. Саєнко, інструктор із садівництва із Харківської губернії М. Д. Костецький, управитель Лубенської сільськогосподарської школою Г. А. Крат, управитель Золотоніської сільгоспшколою М. Д. Семенов, викладач Зарківського землеробського училища І. І. Білецький, викладач Гнідинцівської сільгоспшколи М. М. Яковлев та співробітник Харківської сільгоспферми І. М. Морозов.

Із доповідями з питань викладання ручної праці у сільськогосподарських школах виступили Віктор Васильович Немицький, управитель Некрасівської сільськогосподарської школи (Ярославська губернія) та Павло Петрович Панов, завідувач майстернями Кінь-Колодязьської сільгоспшколи з України.

У своїй доповіді «До питання про викладання ручної праці в нижчих сільськогосподарських школах» В. В. Немицький зупинився на тих недоліках, які заважають здійснювати повноцінну підготовку учнів сільськогосподарських шкіл на заняттях з ручної праці. Основними причинами, які гальмують цю справу, на думку В. В. Немицького, є відсутність підготовлених викладачів ремесла та навчальних програм.

Немицький В. В. зазначив, що рекомендоване попереднім з'їздом керівництво з ручної праці К. Ю. Цируля виявилось непрактичним.

Щоб упорядкувати справу навчання ручній праці в одно- та двокласних

сільських школах, – зазначає далі В. В. Немицький, – особлива комісія при відділі промислових училищ Міністерства народної освіти склала дві програми ручної обробки деревини. І хоч ці програми розраховані на двокласні сільські училища, вони з успіхом можуть застосовуватися у нижчих сільськогосподарських школах. Одна з них створена на основі колекції К. Ю. Цируля і пристосована для потреб сільського побуту північних і «середніх» губерній Росії. Друга створена на основі колекції виробів, виготовленої на основі досвіду Новобузької вчительської семінарії та Одеського навчального округу і пристосована для потреб сільського побуту південних губерній Росії. Важливо те, що дані програми дозволено видозмінювати з урахуванням місцевих умов.

У висновках згаданої В. В. Немицьким комісії говориться про необхідність поєднання ручної праці з графічною підготовкою учнів, причому у найширшому розумінні цього слова. Крім того, комісія наводить перелік методичних вимог, яким повинна відповідати організація діяльності учнів:

1) ступінь точності обробки повинен відповідати призначенню предмета (не можна, наприклад, кришку для діжки обробляти так, як предмети, призначені для полірування);

2) прийоми обробки мають бути раціональними (не можна застосовувати стамеску там, де потрібно використовувати лучкову пилку; не можна користуватися напилком там, де можна використати стамеску);

3) усі роботи повинні виконуватися за робочими кресленнями; широко має практикуватися креслення деталей самими учнями перед їх обробкою;

4) практичні завдання мають відповідати знанням і здібностям учнів, причому ступінь складності їх у застосуванні вже вивчених прийомів обробки, особливо у роботах, що мають характер складання, повинна відповідати набутим учнем умінням (для цього, крім основних завдань, на яких учні вивчають прийоми обробки, повинні бути підготовлені паралельно подібні завдання з різним ступенем складності);

5) час, який учні витрачають на виконання тієї чи іншої програмної роботи, особливо на перших уроках, коли учні ознайомлюються з основними прийомами обробки, не повинен бути занадто надмірним;

6) при виконанні завдань учні не повинні бездумно виконувати вказівки вчителя: «тепер про свердли», «зараз запиляй» тощо, а наперед знати весь хід виконуваної ними роботи і мати перед собою за можливістю,

виконаний власноручно рисунок цієї роботи або її креслення чи зроблений від руки ескіз, з усіма потрібними робочими розмірами;

7) учні повинні бути попередньо ознайомлені з тими матеріалами та інструментами, які використовуватимуться у роботі.

На засіданні секції нижчої сільськогосподарської освіти 2 січня було заслухано доповідь завідуючого майстернями Кінь-Колодязьської сільськогосподарської школи з Уманщини Павла Петровича Панова «Про введення теоретичного викладання ремесел у нижчих сільськогосподарських школах».

Дана програма теоретичної підготовки учнів у процесі вивчення окремих ремесел є першою спробою ввести у практику навчання ручної праці вивчення системи техніко-технологічних відомостей. Як показує аналіз, дана програма досить повно, як на свій час, охоплює теоретичні питання трудової підготовки учнів. Звичайно, ця програма розроблялася для нижчих сільськогосподарських училищ, як відомо, програми з ручної праці для цих училищ практично збігалися з програмами ручної праці для дворічних сільських училищ.

Збори секції прийшли до висновку про необхідність поширення досвіду П. П. Панова і виділення у навчальних планах училищ однієї години на тиждень для теоретичного вивчення ремесел «там, де вони мають значення».

Початок другого десятиліття ХХ ст. ознаменувався бурхливим посиленням руху за переведення трудового навчання у розряд загальнообов'язкових навчальних предметів.

Цьому сприяло й подальше вдосконалення методики проведення занять з ручної праці. У 1911 р. в Одесі виходить новий методичний посібник В. Г. Фармаковського «Педагогика дела. Теория и практика трудового обучения в школе». У цій роботі В. Г. Фармаковський остаточно відмежовується від поглядів О. Саломона та К. Ю. Цируля, називаючи їх однобокими фанатиками ручної праці, які хочуть бачити в трудовій школі лише велику майстерню для підготовки ремісників.

Методику трудового навчання автор розглядає як систему різноманітних видів роботи вчителя й учнів. Він розробляє теоретичні пояснення вчителя, що стосуються інструментів і основ матеріалознавства. Велика увага приділяється виготовленню приладів для демонстрування з різних шкільних предметів.

Основне завдання методики трудового навчання В. Г. Фармаковський

вбачав у тому, щоб привчати діяти учня так само, як і вчити мислити, і що кожен рух руки є одночасно і рухом працюючої думки.

Якщо у початкових школах ручна праця, хоч із великими труднощами, але досить впевнено поширювалася на нові й нові регіони України, то в середніх навчальних закладах, які залишалися елітарними, трудове навчання приживалося важко.

Серед приватних навчальних закладів, у яких викладалася ручна праця, була й жіноча гімназія Степанової в Катеринославі.

Треба зазначити, що громадські та приватні школи, у яких викладалося трудове навчання, або так звані «нові школи», виявляли більшу активність у пропаганді ручної праці. Вони друкували звіти за наслідками викладання ручної праці і регулярно влаштовували виставки кращих робіт учнів. У 1913 р. такі виставки було організовано у Києві, Харкові та Катеринославі.

Поширення ручної праці не обмежувалося офіційними навчальними закладами. Окремі види ручної праці та рукоділля вивчалися на різноманітних курсах, у клубах та приватних умовах.

У період першої світової війни курси з ручної праці стали влаштовуватися з метою швидшої підготовки школярів до трудової діяльності та надання допомоги фронту і постраждалим від війни. Перші такі курси було створено влітку 1915 р. у Полтаві. Тут 179 учнів двох чоловічих, однієї жіночої гімназії та реального училища протягом півтора місяця вивчали столярну, токарну справу із деревообробництва, займалися плетінням з лози кошиків і меблів, різьбленням, тканням тощо.

У повітових центрах та селах Полтавщини (Миргород, Опішня, Сорочинці, Диканька) культивувалися курси для учнів з вивчення традиційних видів ремесел. Кустарні вироби цієї місцевості користувалися широким попитом серед населення, що повинно було додатково зацікавити учнів. Частина готових виробів учням давали для особистого користування, а частину реалізовували з метою отримання коштів на допомогу біженцям з Галичини.

Досвід організації курсів з ручної праці знайшов підтримку в Міністерстві народної освіти, де було видано циркуляр, в якому висвітлювався досвід Полтавщини і пропонувалося створювати такі курси всюди, де для цього були необхідні умови. Цей досвід також викликав інтерес в учасників педагогічних з'їздів, які прийняли відповідні рішення.

У 1915 р. Міністерство народної освіти зробило спробу підготувати

реформу школи, у якій питання про введення трудового навчання як шкільного предмета мало бути вирішене позитивно.

Треба зазначити, що міністр народної освіти Ігнат'єв прихильно поставився до більшості пропозицій. Для підготовки реформи було створено особливу комісію, у складі якої працювала підкомісія з ручної праці. Підкомісія з ручної праці, узагальнивши відомі на той час програми з трудового навчання, виробила і опублікувала нові програми з цього предмета. В основу програм була покладена операційно-предметна система, за якої основна увага зверталася на правильність відпрацювання трудових операцій, а перелік виробів був варіативним. Нові програми були детальними і добре продуманими з точки зору методики та організації занять.

Шкільний курс ручної праці розподілявся на чотири етапи:

I – пропедевтичний дошкільний курс ручної праці (8-10 років): ліплення, обробка паперу та тканини;

II – 1-3 класи (11-13 років): картонажно-палітурні роботи, обробка деревини;

III – 4-5 класи (14-16 років): обробка металу;

IV – 6-7 класи (17-18 років): реміснича спеціалізація з виготовлення наочних посібників і приладів для занять з основ наук – фізики, математики тощо.

Ця програма стала для свого часу вершиною педагогічної й методичної думки в галузі трудового навчання, вона врахувала найкращі досягнення вчителів-практиків. Однак нова реформа школи не була впроваджена у практику. Спочатку царський уряд заблокував реформу, потім відбулася революція. Проте підготовлена у рамках реформи нова програма трудового навчання не зникла безслідно. З невеликими змінами і доповненнями вона використовувалася після революції і стала базовою для складання програм для шкіл України.

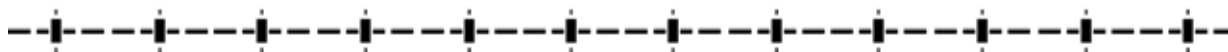
Питання для самоконтролю

1. Які вимоги ставилися суспільством до виховання дітей?
2. Яке завдання ставилося перед трудовим навчанням у середній школі?
3. Хто був автором першого навчального посібника з методики ручної праці?

4. Форми організації занять з ручної праці в урядових школах?
5. Якими були засади методики трудового навчання В.Г. Фармаковського?
6. Досвід полтавських курсів ручної праці на початку ХХ ст.
7. Значення ручної праці для середньої освіти у рішеннях учительських з'їздів початку ХХ століття.
8. Зміст програм ручної праці за операційно-предметною системою трудового навчання.

ТЕМА 5

РОЗВИТОК ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1917 – 1941 РР.

5.1. Шляхи поширення ідей трудової школи заходу в Україні

Для розробки основ нової системи народної освіти вже 9 листопада 1917 р. була створена Державна комісія у справі освіти.

Школа мала спиратися на кращі досягнення педагогіки і практики шкіл минулого. В галузі трудового навчання дореволюційна загальноосвітня школа мала певний позитивний досвід, який враховувався в будівництві нової школи. Влітку 1917 р. вийшла з друку книжка Н. К Крупської «Народна освіта і демократія», в якій аналізувалися проблеми трудового і виробничого навчання у світовій педагогіці.

З самого початку будівництва школи трудове навчання зайняло одне з провідних місць у теорії і практиці виховання. У державних документах – у «Положенні про єдину трудову школу» (1918 р.) і нова школа визначалась як трудова.

Трудове навчання сприяло всебічному вихованню: розумовому, моральному, фізичному, естетичному та політехнічному.

5.2. Трудове навчання в дитячих колоніях А.С. Макаренка

Велике значення для правильного розуміння трудового навчання мала практика навчально-виховних закладів А. С. Макаренка. Розпочавши трудове навчання з самообслуговування, сільськогосподарської і ремісничої праці, він створив цілу систему трудового навчання, яка закономірно завершувалась поєднанням навчання з виробничою працею.

Розв'язання проблеми трудового навчання для молодших школярів у тяжких умовах повоєнного часу було найбільш виправданим і доцільним.

5.3. Зміст програм з політехнічного навчання для трудової школи

У школах I-II ступеня спостерігався і інший напрям трудового навчання – ручна праця як окремий предмет. На замовлення НКО УРСР складали програми з ручної праці із обробки деревини і металу для шкіл I і II ступенів. Для шкіл I ступеня, зокрема, пропонувались такі роботи із обробки металу: 1) згинання дроту – кільця для сіток, ручка до цебра; 2) різання

жерсті – таблички для рослин, іграшки; 3) згинання жерсті – моделі домашнього посуду; 4) пробивання листового металу – тертушка; 5) з'єднання жерсті і цинкового заліза – коробки.

Наведену програму складено за операційно-предметною системою трудового навчання: прийоми праці є основними ланками, вироби – примірні, їх добирають, виходячи з потреб і умов. Зміст роботи цілком доступний для учнів 3–4 класів, методична послідовність прийомів не викликає заперечень. Програма передбачала екскурсії на виробництво.

У навчальних планах початкових шкіл України знаходимо в 3-4 класах різні види трудового навчання: елементарну обробку деревини, переплітання брошур, в'язання, лагодження взуття і одягу тощо.

У цілому зазначені вище види ручної праці були розроблені у першій програмі з ручної праці (1920 р.). Програма фактично була складена на основі операційно-предметних програм для початкової та середньої школи, які розроблялися на базі програм, якими керувались у кращих школах того часу.

У документах Наркомосу УРСР, комплексна система розроблялась як засіб боротьби проти схоластичної предметності у старій школі і була спрямована проти абстрактних знань. Але комплексна система почала поширюватись у школах УРСР раніше, ще з 1923 р. Так, у документах обстеження Київської трудової школи №» 21 зазначалось, що вивчення в ній ведеться і (досить невдало) за комплексною системою.

Після прийняття комплексного методу при НКО УРСР створюється комісія з питань організації «продукційних процесів в дитячих колективах», яка займалася проблемами трудового і виробничого навчання у школах I і II ступенів. Спершу комісія намагалася створити якийсь окремий цикл «трудова процесів» для школи, згодом ці «трудпроцеси» вже мали входити складовою частиною в комплекси.

На такій основі була, наприклад, створена одна з перших комплексних програм «Селянська праця зимою і весною» курсантами Ржищівських педкурсів, які у 1923-24 навчальному році працювали за нею в II класі Ржищівської семирічної школи. Висновок був таким: «Була одна велика хиба: це відсутність життєвої активності з боку дітей, участь в тих трудових процесах, про котрі велась балачка».

Прихильники проектного методу вважали, що проекти наповнять комплекс активною трудовою і виробничою діяльністю учнів, ліквідують

його «сидячість» і «книжність». Як проробляють комплексний проект «Допоможемо підшефному заводу виконати промфінплан», показано в одній журнальній статті. Сполох на заводі, сполох у школі. В школі фанфара: всю навчальну роботу з I по VII клас припинено. За дві хвилини всі учні вишикувались перед школою. Виступає представник заводу: завод виконав лише 88,6% річного плану. Перед учнями ставляться завдання: скласти угоду з заводським колективом на соціалістичне змагання, агітувати батьків на кращу роботу, виявити у цехах ледарів, прогульників, літунів – очистити від них завод, висвітлити роботу кращих виробників. Далі за планом трудового навчання було проведено за місяць три суботники – учні всіх класів – з I по VII – допомагали будувати заводську ФЗС: підносили цеглу, розчин тощо. Зрозуміло, що для систематичного трудового навчання така робота не давала майже нічого.

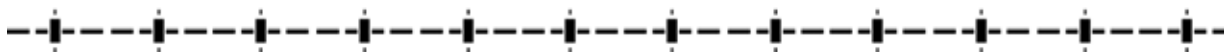
Слід зазначити, що комплексно-проектне навчання будувалось у нас не на індивідуальній основі, як в американській школі, а на колективному соціалістичному змаганні. Позбавлений був він і педоцентризму: проекти визначались не учнями, а висувались відповідно до вимог суспільного життя. Це звичайно спрямовувало комплексно-проектне навчання в загальний напрям ідейно-політичного виховання.

Питання для самоконтролю

1. Місце трудового начала у теоретичному навчанні у початковій школі.
2. Зміст ручної праці як окремого предмету у початковій школі.
3. Особливості запровадження у школах I і II ступенів комплексної системи навчання.
4. У чому полягала слабкість теоретичного обґрунтування комплексної системи навчання?
5. Особливості побудови комплексно-проектного навчання у початковій школі.
6. Бригадно-лабораторний метод у школах I-II ступеня.
7. Мета трудового навчання у рішеннях I Всеукраїнського політехнічного з'їзду.
8. Зміст програм початкової школи у 1930 році.
9. Програми політехнічного навчання для I концентру трудової школи.

ТЕМА 6

РОЗВИТОК ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У 5-7 КЛАСАХ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1917–1941 РР.

6.1. Структура першої програми трудового навчання, розробленої у 1919 році

Методологічною основою трудового навчання в школі є вчення про всебічний розвиток особистості. У системі всебічного виховання трудове навчання у шкільних майстернях з перших днів будівництва школи зайняло одне з провідних, місць.

Влітку 1919 р. в Наркомосі УРСР відбувся диспут з питань організації єдиної і трудової школи. Тут була вперше висунута думка про те, що теоретичне навчання повинно бути тісно пов'язане з працею у навчальних майстернях, в яких різноманітні знання закріплювалися б у відповідних матеріальних виробках. Ця думка дістала визнання і у цьому ж році були здійснені перші кроки для її втілення у життя.

Одна з перших програм трудового навчання була розроблена в 1919 р. в Києві. У пояснювальній записці до неї зазначалось, що зміст праці полягає у виготовленні приладів і посібників з фізики, математики, природознавства та інших предметів. Для учнів II ступеня пропонувались послідовно такі обробні операції і об'єкти виготовлення:

- 1) рубання листового і штабового металу – лінійка, кутник, лопатка;
- 2) з'єднання клепанням – обручі, кільця для штатива та ін.;
- 3) нарізування гвинта і гайки – прес для сушіння рослин;
- 4) з'єднання на шарнірах – прилади з фізики тощо.

Далі визначались вже складні операції: кування, паяння міддю, лудіння, шліфування чавуну тощо.

Матеріалом для цієї програми, безперечно, були операційно-предметні програми з ручної праці, розроблені в Комісії із реформи середньої школи у 1915 р. У них знаходимо ті самі операції і об'єкти виготовлення.

У 1920 р. була видана так звана ленінградська програма з трудового навчання. Частина авторів програми в минулому входила до зазначеної комісії; ця програма також спиралась на матеріали 1915 р. Але в ній були

доповнення, викликані умовами часу. У програму включено такі види праці, як шевство, кравецтво тощо. Ця програма впроваджувалась у практику окремих шкіл в Україні. Так, у Брацлавській першій трудовій школі у тому ж 1920 р. було трудове навчання в майстерні з столярної справи, палітурної, чоботарства, ткання та ін.

У цей час в окремих школах організуються майстерні, але масове їх запровадження гальмується скрутними умовами після війни. Обладнання їх і постачання матеріалами було дуже бідним. Деякі педагоги вбачали у цьому навіть позитивний фактор, який, на їх думку, мав сприяти розвитку ініціативи і самодіяльності учнів. Так, в одному документі Наркомосу УРСР зазначалось: «Нема деревини – дуже добре: життя примусить її знайти». Це було рецидивом «теорії вільного виховання».

Отже, з початку організації школи в Україні праця у ній виступає як окремий предмет на базі навчальних шкільних майстерень. Творчо перероблюючи кращі здобутки вітчизняної педагогіки, методисти-трудовики розробляли трудове навчання як засіб виховання розумового, морального, фізичного і естетичного. Аналіз перших програм свідчить, що у процесі трудового навчання учні закріплювали теоретичні знання і набували нових.

Фізична праця сприяла розвитку м'язевої системи, грудної клітки учнів, позитивно впливала на розвиток органів чуття і т. д. В умовах школи праця в майстернях мала стати також важливим засобом політехнічного навчання. Це вже було принципово нове завдання, невідоме старій школі. Політехнічне навчання мало визначити трудове навчання як засіб всебічного виховання. Тяжкі умови громадянської війни і повоєнного часу загальмували розробку питань політехнічного навчання, але в наступні роки треба було чекати ґрунтовного дослідження цієї проблеми.

На першій нараді з народної освіти на початку 1921 р. приділялась значна увага питанням трудової підготовки. Як відомо, на ній була прийнята пропозиція делегатів Наркомосу УРСР на чолі з Г. Ф. Гриньком і Я. П. Ряппо про професіоналізацію старших класів середньої школи. На певний період, поки не були ліквідовані наслідки господарської розрухи, це рішення відповідало вимогам життя.

6.2. Вплив комплексної системи організації навчання на розвиток трудового навчання

На перешкоді закономірному розвитку трудового навчання стала комплексна система. Чітко визначений предмет праці в майстернях згодом розчинився у «взаємозв'язках» комплексу. Прихильники комплексної системи трактували працю дуже широко, майже безмежно. На їх думку, праця у школі – «не предмет навчання поруч з іншими предметами і не тільки метод, що більш-менш проймає той чи інший предмет, вона – єдиний предмет, єдиний метод, реальний, як саме життя». Така неокресленість праці призводила до методичного прожектерства. Відсутність чітких критеріїв і вимог до праці привела у практиці шкіл до пустої балаканини на теми трудового навчання.

Однак існували школи, в яких керівники намагались комплексне навчання поєднати з працею в майстернях. Так, у 1923 р. в Київській трудовій школі № 21 були обладнані і діяли столярно-токарна, палітурна і кравецька майстерні. У майстернях учні працювали за інтересом і нахилом до того чи іншого виду праці. Навчання у школі провадилось за комплексною системою і майстерні були доповненням до комплексу.

Ту саму картину можна було спостерігати в Київській школі ім. І. Я. Франка. У 1924-25 рр. і наступних навчальних роках у школі працювала столярна і палітурна майстерні, в яких учні виготовляли прилади для кабінетів і різні господарські та побутові речі. У звіті школи вказувалось, що поєднання комплексу з працею слід вважати невдалим, що саме розгортання комплексної системи у школі не витримало випробування і школа продовжувала навчання за предметною системою.

Можна назвати ще ряд шкіл, в яких, після невдалих спроб поєднати комплексне навчання з трудовим, працю стали знову викладати як окремий предмет. У масовій школі майстерень було мало, що пояснюється негативним ставленням до предметної системи і заміною трудового навчання в майстернях вивченням «трудових процесів» суспільного виробництва. «Комплексна система загальмувала організацію майстерень і розробку методики трудового навчання.

Не сприяло розвитку методики трудового навчання і поширення ідей Центрального інституту праці (ЦІПу), який мав свій філіал у Харкові. Методика ЦІПу складалася з трьох виразних етапів підготовки робітника

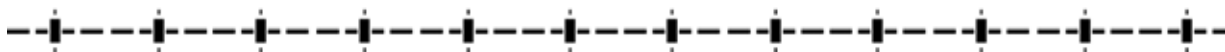
(слюсаря, столяра, верстатника). На першому етапі проводилась спеціальна трудова гімнастика, яка відтворювала специфічні робочі рухи даної професії. На другому ступені за допомогою особливої апаратури і пристроїв імітувалися робочі рухи по елементах обробних операцій. Наприклад, у слюсарній справі було визначено 11 операцій надавлювання і 8 операцій ударних. Кожна з них поділялась на ряд елементів. Лише через кілька місяців, на третьому етапі, учень переходив до виготовлення виробів способом звичайної обробки матеріалу традиційними інструментами.

Питання для самоконтролю

1. Специфіка навчальних програм трудового навчання 1915-1920 рр.
2. Навчальні майстерні у школах середини 20-х років.
3. Організація шкільних навчальних майстерень на початку 30- років.
4. Зв'язок трудового навчання з діяльністю підшефних виробництв.
5. Методична література для вчителів на початку 30-х років.
6. Труднощі реалізації навчальних програм середини 30-х років.
7. Шлях реалізації трудового навчання в школі після його вилучення як навчального предмету з шкільного навчального плану.

ТЕМА 7

РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНОГО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1945–1960 РР.

7.1. Погляди педагогів на роль трудового навчання на початку 50-х років ХХ століття

У 1949 р. запроваджено загальне обов'язкове семирічне навчання, а також значно розширено мережу середніх шкіл, які мали готувати молодь не тільки до вступу у вищі навчальні заклади, а її до участі у виробництві. Перед школою постало питання про впровадження спеціального навчального предмета праці, який мав завданням знайомити учнів з обробкою поширених матеріалів. Такий предмет мав бути засобом політехнічної освіти, спрямованої на поєднання теоретичних знань з практичними, застосуваннями їх у матеріальному виробництві.

Процес розвитку предмета праці в загальноосвітній школі у післявоєнний час можна поділити на три періоди: перший – від введення занять у 1954 р. до прийняття Закону про школу в 1958 р., другий – від цього часу до внесення в Закон коректив у 1964 р. і третій – сучасний період.

На ХІХ з'їзді КПРС було поставлено питання про наближення школи до життя і ліквідацію диспропорцій між шкільним навчанням і вимогами соціалістичного виробництва у широкому плані політехнічної освіти. У резолюції з'їзду по Директивах п'ятого п'ятирічного плану розвитку народного господарства СРСР записано: «З метою дальшого підвищення соціалістичного виховного значення загальноосвітньої школи і забезпеченням учням, які закінчують середню школу, умов для вільного вибору професії приступити до здійснення політехнічного навчання у середній школі і провести заходи, необхідні для переходу до загального політехнічного навчання».

7.2. Запровадження практичних занять у шкільних майстернях у середині 50-х років

Керуючись цим рішенням з'їзду, органи народної освіти почали розробляти і впроваджувати у практику шкіл ручну працю у 1–ІV класах і

практичні заняття у шкільних майстернях для V–VII класів.

Після прийняття рішення XIX з'їздом КПРС про політехнізацію школи, крім запровадження ручної праці у початкових класах, було здійснено ряд інших заходів трудового навчання. Серед них важливе місце зайняла праця у шкільних майстернях для учнів V–VII класів. У розробці цього засобу трудового навчання педагоги виходили з досвіду вітчизняної школи.

Щодо трудового навчання у V–VII класах у 1954 р. було два погляди. Частина педагогів вважала, що трудове навчання повинно реалізуватись через викладання шкільних предметів і розглядала його як простий дидактичний засіб. Це був рецидив трудового методу викладання основ наук, про який багато говорилося і писалося у початковий період школи і який нічого істотного не дав. Інші додержувалися тієї думки, що не можна розв'язати завдання політехнічної освіти у школі без систематичного курсу технічної обробки різних матеріалів ручними інструментами і на найпростіших верстатах. На це вказував ще К. Маркс в «Інструкції делегатам Тимчасової Центральної Ради з окремих питань». Саме ця єдино правильна точка зору здобула визнання. Були складені програми практичних занять, почалась організація шкільних майстерень.

Практичні заняття у шкільних майстернях запроваджувались поступово: у 1954-55 навчальному році – V класах, 1955-56 н.р. – VI і 1956-57 н.р. – VII класах. Завдяки цій поступовості можна було практично почати організацію майстерень, підібрати вчителів праці. Поволі справа налагоджувалась. Постановами тогочасних органів були визначені шефи шкіл, які допомагали інструментами, обладнанням і матеріалами, а подекуди й учителями-майстрами.

У школах, як правило, не було приміщень і під приміщення майстерень відводились звичайні класи.

Докорінно поліпшилася справа трудового навчання після XX з'їзду КПРС (1956 р.). У резолюції на звітну доповідь ЦК було визначено завдання «...практично прилучити учнів до праці у шкільних майстернях». Після цього рішення розпочинається масова організація шкільних майстерень.

У перший період запровадження уроків праці Академія педагогічних наук РРФСР склала операційно-предметні програми, які були застосовані і в Україні. Джерела цих програм треба шукати в операційно-предметних

програмах першого періоду будівництва школи. Можна чітко простежити наступність від дореволюційних програм до перших програм ручної праці і до програм періоду відновлення праці у 50-х роках. Це був один з яскравих прикладів, коли історія педагогіки виступала як джерело теорії педагогіки.

Прийнятою у нашій восьмирічній школі була і залишається операційно-предметна програма, яка послідовно розвивається і вдосконалюється. Прикладом такого удосконалення є нові програми, затверджені для восьмирічної школи (1968 р.).

Основний наголос у програмах на початку відновлення трудового навчання в майстернях зроблено на політехнічному змісті навчання, на зв'язку з предметами політехнічного циклу. Завдання фізичного і естетичного виховання, а також формування психічних рис особистості (наполегливості, витримки тощо) поки що залишалися у тіні.

Загалом перший період відзначався відшукуванням засобів для організації майстерень, пошуками кадрів учителів-трудовиків, здобуттям першого методичного досвіду. На кінець цього періоду досягнуто значних успіхів у створенні матеріальної бази практичних занять у майстернях. У 1957 р. у школах республіки налічувалось 15 тис. робочих кімнат, столярних і механічних майстерень. Зокрема, в Дніпропетровській області було обладнано 494 майстерні і 156 робочих кімнат, Черкаській – 479 майстерень, Запорізькій – 407 майстерень. Але в значній кількості шкіл, особливо сільських, майстерень не було. У них уроки часто замінялися суспільно корисною працею чи іншими видами трудового навчання.

Істотні зміни у постановку трудового навчання вніс закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР», прийнятий Верховною Радою УРСР 9 квітня 1959 р.

7.3. Політехнічний зміст трудового навчання. Навчально-виховна роль праці у школі

Нова восьмирічна школа визначалася законом як загальноосвітня трудова і політехнічна. Завдання трудового виховання полягало у формуванні любові до праці та підготовки до суспільно корисної діяльності. Праця в майстернях виступала як підготовча ланка до виробничого навчання у школі другого ступеня (9–11 класи), а також як підготовка до життя тих

учнів, які після восьми класів йшли працювати на виробництво.

Такі завдання впливали на організацію праці в майстернях: виникали колективні форми роботи, виробам надавався суспільно корисний характер. Так, у Київській середній школі № 129 виготовляли штахети, носилки, граблі тощо; у школі №3 м. Кременця бригади із 4–5 учнів виготовляли стільці.

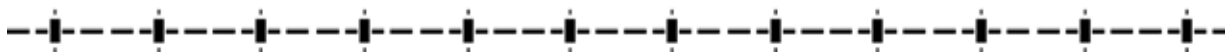
У методичному листі Міністерства освіти УРСР «Про стан трудового навчання і засоби його поліпшення» (1961 р.) вказується на те, що деякі вчителі праці і керівники шкіл розглядають заняття у шкільних майстернях як один із ступенів виробничого навчання, а інша частина зводить трудове навчання до суто продуктивних робіт учнів, лише до їх корисної праці. Автори листа (В. Є. Римаренко і Л. С. Маньківська) заперечують таке розуміння завдань уроків праці. Вони висувають завдання широкого розумового виховання і політехнічного навчання, а також завдання морального виховання – формування загальної трудової культури та комуністичного ставлення до праці.

Питання для самоконтролю

1. Поступовість запровадження занять у шкільних майстернях у середині 50-х років.
2. Система трудового навчання, за якою склалися програми трудового навчання у середині 50-х років ХХ ст.
3. Співвідношення трудового і виробничого навчання.
4. Методична література для вчителя кінця 50-х і початку 60-х років.
5. Розвиток типів та структури уроків трудового навчання.
6. Становлення методики формування в учнів трудових дій.
7. Структура і зміст навчальних програм трудового навчання 1967 року видання.

ТЕМА 8

РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНОГО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1970–1980 РР.

8.1. Історія становлення і розвитку трудового та професійного навчання

Значним кроком у напрямі вдосконалення трудового навчання стала постанова Кабінету Міністрів СРСР від 14 травня 1970 р. «Про заходи з подальшого розширення підготовки кадрів механізаторів для сільського господарства», якою передбачено введення у школах, де були можливості, у 1970-1971 н. р. професійного навчання сільськогосподарських професій, а також затверджено завдання із введення в загальноосвітніх школах у 1970-1975 рр. навчання учнів роботі на тракторах, комбайнах та інших сільськогосподарських машинах. У постанові сказано, що закінчивши навчання учні зможуть здати кваліфікаційні іспити або отримати спеціальність тракториста-машиніста у сільському професійно-технічному училищі за скороченим терміном навчання, а також передбачено виділення школам для організації професійного і допрофесійного навчання тракторів та іншої техніки, обладнання кабінетів, майстерень тощо. Ця постанова стала першим офіційним документом керівництва країни, який присвячений введенню у школи професійної освіти. Нею визначено школи для професійної підготовки, терміни її введення, матеріально-технічне і кадрове забезпечення тощо.

Черговим кроком із повернення у школи професійної підготовки стала постанова ЦК Комуністичної партії України (січень 1970 р.) «Про дальше поліпшення роботи з професійної орієнтації і трудового виховання учнів у загальноосвітніх школах Української РСР», де зазначалося, що у республіці не було системної підготовки учнів до свідомого вибору професії, школа не формувала у них інтересу до масових професій, не використовувалися з цією метою можливості навчальних програм основ наук та трудового навчання. Для подолання цього школам необхідно було орієнтувати учнів на оволодіння виробничими професіями.

Повернулися до дослідження цієї проблеми і в академії наук УРСР.

Так, у науковій доповіді Академії наук УРСР «Про вдосконалення системи професійної орієнтації та профвибору в Українській РСР» (1970р.) підкреслювалося значення для трудового навчання та профорієнтації навчально-матеріальної бази і тісних зв'язків із колгоспами, радгоспами і промисловими підприємствами, а також зазначалося, що для організації трудового навчання старшокласників школам передано значну кількість технічних пристроїв, машин, обладнання, знарядь, обладнано велику кількість майстерень, лабораторій, класів, кабінетів тощо.

Однак за декілька років негативного ставлення до виробничого навчання була знищена майже вся матеріально-технічна і виробнича база. Тому в більшості випадків при запровадженні професійної освіти її потрібно було створювати заново. Водночас були й такі позитивні фактори, які спрощували відновлення професійної та допрофесійної підготовки старшокласників. Серед них: накопичений досвід, створені й видані навчальні програми і підручники зі значної кількості професій, наявність певної частини відповідно підготовлених учительських кадрів тощо. Полегшувала відтворення професійної освіти краща, ніж у 60-ті роки, матеріально-технічна база шкільних навчальних майстерень, теоретична і практична підготовка учнів і чимала кількість компетентних учителів трудового навчання, які працювали у 5-8 класах.

8.2. Організація професійної підготовки в загальноосвітніх навчальних закладах

Унаслідок підвищення уваги до трудової підготовки у навчальному плані на 1970-1971 н. р. з'явилися різні варіанти вивчення і розподілу годин трудового навчання хлопців і дівчат. Більше того була заборонена заміна уроків на шкільних ділянках і в майстернях, а також обслуговуючої праці іншими уроками.

Після 1970 р. починає швидко зростати кількість шкіл із виробничим навчанням. Так, у 1973 р. у республіці працювало 2486 середніх шкіл із виробничим навчанням.

Збільшенню темпів організації в загальноосвітніх школах професійної підготовки сприяла постанова Ради Міністрів СРСР від 23 серпня 1974 р. «Про організацію міжшкільних навчально-виробничих комбінатів трудового навчання і профорієнтації учнів», яка значною мірою вирішувала питання

введення виробничого навчання й створення навчальної та матеріально-технічної бази для допрофесійної та професійної підготовки сільських і міських школярів. Цією постановою уряд через десять років фактично повертав у школи виробниче навчання.

Як результат, у 1975-1976 н. р. в УРСР у 3966 із 7996 середніх шкіл здійснювалось виробниче навчання більше ніж із 80 спеціальностей. Ним було охоплено 44,3% старшокласників. Однак матеріальна база трудової підготовки вимагала дальшого поліпшення та розширення. У багатьох школах вона не відповідала поставленим вимогам. Ряд областей повільно розгортали роботу із створення міжшкільних навчально-виробничих комбінатів та оснащення шкільних майстерень.

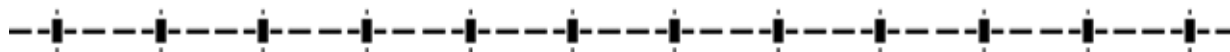
Керівництво країни запропонувало низку заходів щодо поліпшення трудового навчання і профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх школах. Проведена робота зміцнила матеріально-технічну базу шкіл із виробничим навчанням. Це особливо стосувалося сільської місцевості, де школам було передано в основному заплановану кількість техніки.

Питання для самоконтролю

1. Поступовість запровадження занять у шкільних майстернях у середині 50-х років.
2. Система трудового навчання, за якою склалися програми трудового навчання.
3. Співвідношення трудового і виробничого навчання.
4. Методична література для вчителя кінця 50-х і початку 60-х років.
5. Розвиток типів та структури уроків трудового навчання.
6. Становлення методики формування в учнів трудових дій.
7. Структура і зміст навчальних програм трудового навчання 1967 року видання.

ТЕМА 9

РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНОГО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1980–1990 РР.

9.1. Предмет і зміст курсу «Методика трудового навчання» і його методологічні основи

В Україні підготовка вчителів трудового навчання здійснювалася у педагогічних інститутах й педагогічних училищах. Навчальними планами підготовки вчителів праці було передбачено вивчення циклу суспільних, психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін.

Вивчаючи «Методику трудового навчання», майбутній учитель повинен з'ясувати цілі, завдання трудового навчання у початкових класах, оволодіти системою методичних засобів, за допомогою яких забезпечується успішне проведення навчального процесу на уроках трудового навчання.

Методика трудового навчання як галузь педагогічної науки має свої об'єкти, завдання та методи дослідження. Об'єктом вивчення процесу трудового навчання є зміст навчального матеріалу, методи навчання, пізнавальна діяльність учнів, результати навчання. Вивчення всіх сторін цього процесу повинно проводитись з урахуванням вікових особливостей учнів.

Для визначення змісту навчального матеріалу предмету (трудового навчання у 5-9 класах) необхідно: відібрати навчальний матеріал з того, чим розпоряджається відповідна наука або галузь техніки, систематизувати його у певній послідовності, з урахуванням вікових особливостей учнів, їх знань з інших предметів, життєвого досвіду. Об'єм знань, накопичених людством у різних областях діяльності людини, настільки великий, що доводиться з цього великого об'єму знань і умінь виділяти те, що у найбільшій мірі відповідає завданням загальної освіти. Особливою проблемою є систематизація навчального матеріалу. Справа у тому, що поняття «просте» і «складне» в науці і навчальному процесі не співпадають. Так, при виготовленні моделей транспортних машин учні вивчають загальну будову, хоч логічним, з точки зору науки, треба було б розпочинати з вивчення

окремих деталей. Але такий підхід утруднював би процес вивчення матеріалу. Отже, при систематизації навчального матеріалу неможна просто копіювати системи побудови науки, а необхідно керуватись навчально-виховними завданнями. Методика навчання повинна знаходити найбільш ефективні шляхи і засоби для виконання цієї вимоги.

При виробленні принципів і способів побудови навчального процесу методика трудового навчання використовує як дані дидактичних досліджень, так і досвід викладання інших предметів. Але разом з тим методика трудового навчання ряд питань вирішує самостійно – це методика оцінювання результатів праці учнів, форми організації навчальної роботи, методи навчання, прийоми обробки матеріалів, поводження з різними інструментами тощо.

Позашкільна і позакласна робота з праці та техніки одержала широке розповсюдження. У школах створюються гуртки, у тому числі і для учнів молодших класів. Практикою роботи гуртків вироблені різні форми організації занять. Завдання методики – узагальнити цей досвід і виділити найбільш вдалі, ефективні прийоми організації занять, розповсюдити передовий педагогічний досвід, зробити його надбанням усіх вчителів.

У вирішенні вказаних ще завдань методика трудового навчання спирається на методи наукових досліджень: спостереження, експеримент, вивчення і узагальнення передового педагогічного досвіду, теоретичних досліджень. Займаючись самостійними дослідженнями методика трудового навчання одночасно використовує дослідження інших наук: педагогіки, психології, вікової анатомії і фізіології, шкільної гігієни, технічних наук, які пов'язані із змістом трудового навчання.

9.2. Завдання трудового навчання і виховання в школі наприкінці ХХ століття

Кожний школяр повинен отримати трудове загартування, яке, як би не склалась його подальша доля, знадобиться йому в будь-якій сфері діяльності. Метою трудового навчання і виховання учнів повинно бути прищеплення любові до праці, поваги до людей праці; ознайомлення учнів з основами сучасного промислового, сільськогосподарського виробництва, будівництва,

транспорту, сфери обслуговування; формування у них у процесі навчання і суспільно-корисної праці трудових навичок і умінь; початкове ознайомлення з робітничими професіями.

Постановка вказаної загальної мети трудової підготовки школярів обумовлена, перш за все, тим, що серед різних видів діяльності людини провідне місце займає процес, який служить могутнім засобом розвитку всіх сил і здібностей (духовних, моральних, фізичних) людини.

Загальна мета трудової підготовки школярів конкретизується стосовно до її складових частин постановкою відповідних завдань. Завдання (як і мета) трудової підготовки учнів широкі: вони вказують на єдність виховної, розвиваючої, політехнічної, практичної і профорієнтаційної спрямованості.

Виховні завдання трудового навчання полягають у:

- вироблені свідомого відношення учнів до навчання, громадянського становлення, морального та інтелектуального розвитку особистості;
- виховання працелюбства, потреби у праці, громадської активності, поваги до людини праці;
- розвитку творчих здібностей учнів у процесі залучення їх до технічної творчої діяльності і сільськогосподарського дослідництва.

У відповідності з цими завданнями трудову підготовку школярів, починаючи з першого класу, здійснюють так, щоб вони всі проникнулись думкою про працю як обов'язок кожного громадянина України, свідомістю того, що праця – перша життєва потреба людини.

Розвиваючи, політехнічні і практичні завдання трудового навчання характеризують специфіку предмету «Трудове навчання» у початкових класах. Вивчення цього предмету повинно дати учням загальнотрудові знання про предмети і засоби праці, озброїти уміннями і навичками.

У таку групу входять такі завдання:

- формування елементарних трудових навичок і умінь, технічних, технологічних та конструкторських знань;
- розширення політехнічного кругозору учнів, ознайомлення їх з основами сучасного виробництва;
- початкове ознайомлення з масовими робітничими професіями, формування інтересів до нових видів праці;

– підготовка учнів до виконання посильних видів праці вдома, у сім'ї.

Широта і багатоплановість мети і завдань трудової підготовки учнів обумовлює необхідність використання різних шляхів її здійснення. Серед них особливо виділяються: викладання основ наук, предмету «Трудове навчання», суспільно-корисна праця учнів, продуктивна праця.

Вивчаючи загальноосвітні предмети, школярі засвоюють знання з загальних наукових основ сучасного виробництва, закономірності і принципи, що використовуються у трудових процесах; знайомляться з галузями професійної діяльності та деякими конкретними професіями.

У досягненні загальної мети і завдань трудової підготовки важливу роль відіграє навчальний предмет «Трудове навчання». Вивчаючи даний предмет, школярі оволодівають загальнотрудовими знаннями, вміннями і навичками, одержують підготовку до осмисленого виконання обов'язкової суспільно-корисної продуктивної праці.

Суспільно-корисна праця школярів – один з видів їх діяльності, спрямованих на задоволення суспільних потреб, який сприяє всебічному розвитку особистості.

Продуктивна праця учнів – основний вид їх суспільно-корисної праці, який спрямований на створення матеріальних цінностей, що мають споживчу вартість і необхідні для задоволення суспільних потреб і поєднаний з навчанням.

Крім вказаних вище шляхів, для трудової підготовки використовуються гурткові заняття, виставки робіт учнів, олімпіади і конкурси з праці, свята праці, зустрічі з ветеранами праці, новаторами і раціоналізаторами виробництва.

9.3. Організація трудового навчання учнів в умовах реформування загальноосвітньої і професійної школи

У 70-ті роки ХХ ст. для належної організації трудової підготовки старшокласників бракувало часу, а тому було вирішено його збільшити. Це зроблено в навчальних планах середніх загальноосвітніх шкіл УРСР на 1980-1981 н. р., де на трудове навчання старшокласників відводився один день за рахунок факультативних занять або виробничої практики .

Значно розширювалась у цей період матеріально-технічна база трудового навчання. Збільшення часу на трудове навчання старшокласників привело до значного його покращення. З кожним наступним роком поліпшувалася також трудова підготовка учнів (принаймні такий висновок можна зробити, аналізуючи звіти тих років) та більш конкретною і різноманітною ставала підготовка учнів до життя.

Ці та інші заходи підняли трудову підготовку школярів на достатньо високий рівень. Подальші зміни потрібно було проводити на основі кардинальних змін усієї шкільної системи, що і було зроблено постановою Верховної Ради СРСР про прийняття «Основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984 р.). Вона передбачала зміну змісту навчання, запровадження 11-річної середньої школи, створення умов для профорієнтації та поглибленого вивчення в школі окремих предметів за вибором учнів, введення обов'язкової професійної підготовки молоді, її підготовку до життя і суспільно-корисної праці в народному господарстві тощо. Цією ж постановою передбачався подальший розвиток навчальної та матеріальної бази трудової і професійної підготовки учнів. Отже, після прийняття закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1958 р.) школа стала трудовою, політехнічною з виробничим навчанням. Участь у праці відкрила для учнів значні можливості для підтвердження отриманих на уроках теоретичних знань, оволодіння новими знаннями та ознайомлення з різними явищами і процесами оточуючого життя. В процесі виконання практичних робіт вони мали можливість спостерігати за кількісними і якісними перетвореннями, причинами, наслідками і взаємозв'язками явищ тощо. Проведення занять у майстернях позитивно впливало і на формування в учнів більш інтегрованої суспільної картини світу. Для них стали зрозумілими взаємозв'язок та взаємозалежність виробничих сил із виробництвом, значення науково-технічного прогресу для розвитку людства, взаємозалежності природи і виробництва, екологічної залежності людини, значення сучасних технологій у підвищенні продуктивності праці, залежність людини від оточуючого виробничого середовища, необхідність отримання якісної освіти тощо. З прийняттям

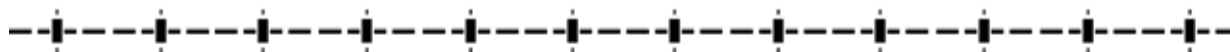
основних напрямів реформи в 1984 р. увага зосереджувалась на трудовому та професійному навчанні, на оволодінні знаннями з природничих, технічних, економічних і суспільних наук, створенні умов для профорієнтації в школах, введенні обов'язкового професійного навчання молоді та її підготовки до життя і суспільно-корисної праці, що, без сумніву, допомагали інтегрувати знання учнів, перетворювати їх на цілісні уявлення про оточуючий світ. Безумовно, трудове і професійне навчання стали основою для підготовки школярів до життя.

Питання для самоконтролю

1. Які зміни у вивченні трудового старшокласниками відбулися у навчальних планах школи на початку 80- років ХХ століття?
2. Які зміни у змісті навчання були запроваджені реформою загальноосвітньої і професійної школи у 1984 році?
3. Які можливості відкривала учням участь у праці в середині 80-х років ХХ ст.?

ТЕМА 10

РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНОГО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1990–2017 РР.

10.1. Основні завдання технологічної освіти

Наприкінці ХХ ст. у всьому світі спостерігалася загальна спрямованість на гуманізацію освіти, що знайшло своє відображення в орієнтації процесу навчання на розвиток особистості учня. Постіндустріальне суспільство зацікавлене у тому, щоб громадяни були здатні самостійно, активно діяти, приймати рішення, гнучко адаптуватися до умов життя, що стрімко змінюються.

У зв'язку з цим, трудова підготовка в загальноосвітній школі мала бути гнучкою і пристосованою до технічних, економічних, соціальних потреб суспільства та спрямованою на те, щоб допомогти випускникам середніх закладів освіти у професійному самовизначенні, оволодінні методами творчої діяльності в умовах ринкової економіки і на зміну фактично ремісничому, тренувальному трудовому навчанню має прийти процес формування та розвитку творчої ініціативи, творчого пошуку, трудова діяльність учнів повинна наповнюватися інтелектуальним змістом, на уроках трудового навчання створювати реальні умови для реалізації індивідуальних можливостей особистості кожного учня.

Технологічна освіта, як і загальна поступово набувала здатності вирішувати такі завдання:

1. Формування готовності до розв'язання різних проблем. Очевидно, що залежно від ситуації, рішення конкретної проблеми буде спиратися на цілий спектр знань, навичок, умінь у різних предметних галузях. Для формування такої якості необхідно: зробити викладання більш проблемно – орієнтованим; ширше використовувати рефлексивний підхід у навчанні; стимулювати у тих, кого навчають, не тільки умінь відповідати на поставлені питання, але й формулювати свої власні питання; підсилити ступінь автономії учнів; переглянути традиційну роль вчителя й учня на уроці.

2. Розвиток прагнення учитися все життя, обновляючи й удосконалюючи отримані знання, умінь і навички стосовно до умов, що

ЗМІНЮЮТЬСЯ.

10.2. Класно-урочна система

Традиційна класно-урочна система з її спрямуванням на колективну навчальну діяльність ефективно виконувала своє призначення в індустріальному суспільстві ХХ століття, коли клас був прототипом виробничого цеху, а школа – підприємства. Та час швидко змінився, й інформаційне суспільство для досягнення колективної мети потребувало залучення до участі кожної особи в загальній справі. Нова епоха поцінує особистості, які готові й спроможні приймати рішення, відповідати за них в межах власної сфери діяльності.

Перебуваючи у лещатах так званого «виконання» програми, вчитель фізично не може дійти до кожної дитини, скоригувати її індивідуальну траєкторію навчання. Відтак спостерігається зниження інтересу дітей до навчання. Така ситуація актуалізує проблему особистісно-орієнтованого процесу трудового навчання.

Традиційна предметно-операційна система, за якою склалися програми з трудового навчання та розроблена на її основі методика вичерпала свої можливості у нових умовах реформування загальноосвітньої школи. Стало цілком очевидною невідповідність між традиційною методикою трудового навчання і потребами суспільного розвитку.

Все це вимагало нових підходів до методики трудового навчання, яка має на меті забезпечити підготовку учнів до трудової діяльності у різних сферах виробництва та домашньому господарюванні, дати учням загальні відомості про основи виробництва, сучасну техніку, технології, процеси управління, основні групи професій та вимоги професій до людини; залучити учнів до творчо-інтелектуальних і технологічних робіт; сформувати навички розв'язання творчих практичних завдань.

Провідним напрямом реалізації нового змісту трудового навчання початку ХХІ ст., як підкреслено в Державному стандарті освітньої галузі «Технологія», є проектно-технологічна діяльність, яка інтегрує всі види сучасної діяльності людини: від появи творчого задуму до реалізації готового продукту. Проектно-технологічний підхід дає можливість реалізувати варіативність у змісті трудової підготовки, тобто уникнути жорсткої регламентації наповнення змісту навчальної діяльності учнів. Новий зміст

трудового навчання, що ґрунтується на засадах проектно-технологічної системи, базується на гнучкій організації процесу навчально-трудової діяльності учнів, де пріоритет належить засобам активного навчання і сучасним педагогічним технологіям, а це, в свою чергу, вимагає розроблення відповідної методики, перегляду деяких важливих питань проведення уроків трудового навчання.

10.3. Особливості застосування проектно́ї методики у сучасній школі

Необхідність застосування проектно́ї методики у сучасній шкільній освіті зумовлена очевидними тенденціями в освітній системі до повноцінного розвитку особистості учня, його підготовки до реальної діяльності. Вона забезпечує не тільки міцне засвоєння навчального матеріалу, але інтелектуальний і моральний розвиток учнів, їхню самостійність, доброзичливість у ставленні до вчителя і у стосунках між собою, комунікабельність, бажання допомогти іншим. Суперництво, зарозумілість, брутальність, авторитарність, настільки часто породжувані традиційною педагогікою, несумісні з цією технологією.

У проектно́ї методиці широко використовується принцип «єго-фактора» (я-фактор), що припускає спрямування всього навчання на особистість учня, на його потреби й інтереси. Проектна методика ґрунтується на особистісно-діяльнісному підході, що означає переорієнтацію всього навчального процесу на постановку і вирішення самими школярами пізнавально-комунікативних і дослідницьких задач. Це дозволяє розглядати проектне навчання як одну з найбільш продуктивних і інтенсивних методик, що сприяє досягненню високих результатів навченості й освіченості особистості.

Особистісно-орієнтований підхід орієнтує не тільки на засвоєння знань, але і на способи засвоєння, зразки і способи мислення і діяльності, розвиток пізнавальних сил і творчого потенціалу дитини. Цей підхід протистоїть вербальним методам і формам догматичної передачі готової інформації, монологічності і знеособленості словесного викладання, пасивності навчання школярів, нарешті, марності самих знань, навичок і умінь, що не реалізуються в діяльності.

Провідні положення проектно́ї методики ґрунтуються на врахуванні

особливостей особистості учнів; зв'язку ідеї проекту з реальним життям; зміні основної схеми взаємодії вчителя й учнів, що припускає суб'єктно-суб'єктне, рівнопартнерське навчальне співробітництво вчителя й учнів; значному підвищенні рівня автономності учнів при вирішенні особистісно-значимих проблем у процесі активно-пізнавальної розумової діяльності; значному підвищенні рівня внутрішньої мотивації учнів до якіснішого оволодіння змістом навчання.

Отже, учителю необхідно змінити репродуктивну діяльність учнів на активну та інтерактивну. Сьогодні мова йде про нагальну потребу оволодіння учителем інноваційними педагогічними технологіями, і зокрема проектною технологією навчання.

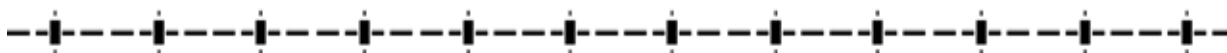
Запровадження проектної технології на уроках трудового навчання потребує перегляду структури та методики уроку, оскільки без здійснення вчителем мотивації, оголошення очікуваних результатів, рефлексії та інших невід'ємних ознак активної чи інтерактивної моделі навчання не можна навіть наближено вести мову про технологічне (у педагогічному розумінні цього слова) навчання на уроках праці.

Питання для самоконтролю

1. Вимоги до трудової підготовки в загальноосвітній школі кінця ХХ і початку ХХІ ст.
2. Особливості викладання, що забезпечують формування в учнів готовності до розв'язання різних проблем.
3. Характеристика нового змісту трудового навчання, що ґрунтується на засадах проектно-технологічної системи.
4. Зумовленість необхідності застосування проектної методики у сучасній шкільній освіті.
5. Специфіка врахування особливостей особистості учнів у провідних положеннях проектної методики.

ТЕМА 11

ВІДОМІ ВЧЕНІ З ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

11.1. Доктор педагогічних наук, професор Мадзігон Василь Миколайович

*Фото 1. Доктор педагогічних наук, професор
Мадзігон Василь Миколайович*

У цьому житті мене надихає віра і переконання у правильності обраного шляху та любов нашого працелюбного і мудрого народу
В.М. Мадзігон

Василь Миколайович Мадзігон – академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України. Народився 3 жовтня 1937 р. в с. Карпівці Чуднівського району Житомирської області в багатодітній селянській родині. Батьківська народна педагогіка, основне кредо якої було – поєднання праці з навчанням, лягла в основу діяльності майбутнього вченого-педагога. У 1968 р. закінчив Київський політехнічний інститут за спеціальністю «Електронна техніка». З 1961 по 1971 рр. працював учителем фізики та виробничого навчання в школі-інтернаті № 7 м. Києва. З 1971 року він аспірант та співробітник Українського науково-дослідного інституту педагогіки, поступово піднімаючись по сходах професійної зрілості від молодшого наукового співробітника до заступника директора інституту. У 1975 р. Василь Мадзігон закінчив аспірантуру і захистив кандидатську дисертацію за темою «Шляхи і

засоби забезпечення наступності в трудовому навчанні учнів загальноосвітніх шкіл і профтехучилищ». У 1991 році за дисертаційним дослідженням з теми «Політехнічні основи поєднання навчання з продуктивною працею» йому був присуджений науковий ступінь доктора педагогічних наук. З 1992 по 1994 рр. Василь Миколайович був ректором Українського інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів Міністерства освіти України. У листопаді 1994 р. Василь Мадзігон повернувся в Інститут педагогіки НАПН України.

Василь Миколайович – відомий учений серед педагогічної громадськості України та поза її межами, досліджує проблеми галузі трудового навчання і виховання дітей та молоді, реалізації політехнічних основ поєднання навчання з продуктивною працею. Під його науковим керівництвом захищено більше 15 докторських і понад 40 кандидатських дисертацій. Член спеціалізованої ради із захисту кандидатських та докторських дисертацій зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання технологій у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова.

Василь Миколайович не тільки відомий вчений, але й талановитий керівник-організатор науки. З липня 2000 року він перший віце-президент АПН України, тривалий час очолював на громадських засадах Інститут педагогіки НАПН України, створюючи основу науково-методичного супроводу навчально-виховного процесу в навчальних закладах України різних освітніх рівнів.

Наукова діяльність Василя Миколайовича тісно пов'язана з Національною академією педагогічних наук України. Постановою Кабінету Міністрів України № 335 від 16 червня 1992 р. його затверджено академіком Академії педагогічних наук України. У березні 1993 року Загальні збори АПН України обрали його віце-президентом АПН України. За вагомий особистий внесок у розвиток педагогічної науки, національної освіти, впровадження сучасних методів навчання та виховання молоді в 1997 році Василю Миколайовичу присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки і техніки України.

Василь Мадзігон є автором понад 350 наукових праць з проблем трудового навчання, виховання і профорієнтації, ряду монографій і підручників з трудового навчання для загальноосвітньої школи та вищих навчальних закладів, зокрема «Педагогічні основи трудового становлення і

професійного самовизначення учнівської молоді», «Трудове навчання, Технічні види праці», «Продуктивна педагогіка», «Інтелектуальна власність», «Основи економіки» та інші. Має понад 10 винаходів та технічних удосконалень у галузі трудового навчання та підготовки молоді до трудової діяльності.

Його науковий інтерес пов'язаний з проблемою реалізації політехнічних основ поєднання навчання з продуктивною працею молоді.

Нагороджений орденом «За заслуги» III і IV ступенів, Почесною грамотою Верховної Ради України, медаллю А.С. Макаренка, медаллю НАПН України «Ушинський К.Д.», нагрудними знаками Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України» та «За наукові досягнення».

Багаторічні дослідження В.М. Мадзігона розкривають нові дидактичні підходи до реалізації методичних і педагогічних основ поєднання навчання з продуктивною працею учнів. Його науковою школою створена дидактична система відбору змісту для підготовки учнів загальноосвітніх шкіл, що базується на класифікації засобів праці. Це стало основою для розробки і експериментального дослідження принципово нових навчальних програм для трудового навчання.

У дослідженнях В.М. Мадзігона визначена дидактична взаємодія наукових основ виробництва з основами наук як необхідна умова для оптимального поєднання навчання з продуктивною працею. Такий підхід був взятий за основу теоретичної розробки і дослідно-експериментальної перевірки різних інноваційних форм організації педагогічно доцільного шкільного виробництва.

Під керівництвом В.М. Мадзігона Циною А.Ю. було проведено дисертаційне дослідження на тему «Педагогічне обґрунтування системи загальнотрудових знань і умінь учнів 5-7 класів» у трудовому навчанні. Дослідженням були визначені умови відповідності системи загальнотрудових знань і умінь учнів сучасним психолого-педагогічним і соціально-економічним вимогам та забезпечення необхідного рівня загальнотрудової підготовки школярів:

- здійснення відбору необхідного змісту загальнотрудових знань і вмінь для трудових процесів різни рівнів досконалості (ручних, механізованих і автоматизованих);

- структурування загальнотрудових знань і вмінь здійснення на основі соціально-педагогічних критеріїв, які визначаються:

а) загальноосвітніми і виробничими вимогами до загально трудової підготовки школярів;

б) техніко-технологічними знаннями, закладеними у зміст навчання в школі;

в) закономірностями формування в учнів загальнотрудових знань і вмінь;

г) застосуванням метод трудових функцій для обґрунтування системи загальнотрудових знань і вмінь.

У ході проведеного дослідження було доведено, що із вдосконаленням трудових процесів відбувається передача окремих трудових функцій від працівника засобами праці. При цьому загальнотрудові знання і уміння в трудовій діяльності кількісно зменшуються, становляться більш узагальненими, що призводить до розширення загальнотехнічних і технологічних знань працівника про засоби і способи здійснення функцій трудового процесу більш досконалою технікою, яка звільнила його від виконання цих функцій.

Зміст і структуру системи загальнотрудових знань і вмінь учнів у змісті навчання сформовано у взаємозв'язку із відповідними їй елементами у змісті навчальних предметів природничо-математичного циклу – від ручних до автоматизованих рівнів досконалості. Основні елементи системи загальнотрудових знань і вмінь, які сформовані на рівні загального теоретичного уявлення у вигляді її прогностичної моделі, максимальною мірою наближаються до реально існуючих загальним, типовим трудовим функціям працівників у трудових процесах різних рівнів досконалості. Подальша конкретизація прогностична модель системи загальнотрудових знань і вмінь отримала на рівні навчального предмета «Трудове навчання» на основі критеріїв відбору і систематизації загальнотрудових, спеціальних допоміжних знань і вмінь і норм відносин, що фіксовані у вигляді навчальної програми.

Дослідно-експериментальна перевірка Циною А.Ю. ефективності системи загальнотрудових знань і вмінь учнів 5-7 класів показала доступність освоєння ними загальнотрудових знань і вмінь у трудових процесах від ручних до частково-автоматизованих рівнів досконалості. Рівень сформованості загальнотрудових знань і вмінь в учнів виявився тим вищим, чим повніше змістом предмету «Трудове навчання» охоплені базові технологічні процеси і чим різнобічнішими є пов'язані з ними види праці

школярів. За дотримання умов досягається єдиний рівень загальної трудової підготовки учнів загальноосвітньої школи.

Аналіз розвитку засобів і процесів праці різного рівня досконалості з метою виявлення дидактичних закономірностей обґрунтування і відбору змісту загальної трудових, політехнічних знань, умінь і навичок дозволив проф. Мадзігону В.М. визначити базові, системоутворюючі ознаки:

- функціональний склад і структура загальної трудових, політехнічних знань, умінь і навичок визначаються розвитком засобів праці (ручні, частково-, комплексно-механізовані, частково-, комплексно- і повністю автоматизовані);

- змістові межі нової дидактичної системи визначаються базовими технологічними процесами, які включають основні принципи всіх процесів виробництва (механічні, хімічні, фізичні, енергетичні, біологічні і організаційно-економічні);

- на кожному етапові розвитку трудових процесів відбувається поступова передача загальної трудових функцій (енергетичні, робочі (виконавські), управління, організації, контролю і регулювання, планування і вдосконалення) від працівника до засобів праці. Тому, кількість трудових функцій діяльності працівника зменшується. Це веде до техніко-функціонального способу поєднання особистісних і речових елементів виробництва, а також до суттєвого розширення технічних і технологічних знань і можливостей людини у пізнанні та поводженні з найбільш типовою і вдосконаленою технікою і технологією.

Побудована за цими ознаками ілюстративно-матрична модель дозволила здійснити еволюційну класифікацію засобів праці в залежності від основних принципів всіх процесів виробництва. Наповнення конкретної матричної моделі дало можливість відібрати фактичний навчальний матеріал, який найбільш типово розкриває природу політехнічних знань.

Умовою формування змісту трудової політехнічної підготовки виступає технологія освоєння учнями основних принципів усіх процесів виробництва. У кожному з них виділяються пріоритетні процеси, які дають змогу визначити в буд-якому виді праці їх функціональні носії – знаряддя, предмети (засоби) праці різного рівня досконалості.

Здійснена під керівництвом В.М. Мадзігона в дисертаціях А. Ф. Ботюка, А. А. Мизраха, М. П. Тиценка дослідно-експериментальна перевірка доступності і педагогічної доцільності експериментальної

програми з трудового навчання засвідчила, що розроблена на основі багаторівневої класифікації засобів праці дидактичної системи загальношкільної, політехнічної підготовки є більш ефективною (на 20%) у порівнянні з традиційними системами.

Обґрунтована науковою школою В.М. Мадзігона нова дидактична система загальношкільної, політехнічної підготовки відкрила нові можливості для проектування і моделювання організаційно-педагогічних форм і методів управління базовим виробництвом в умовах шкільного виробництва.

У центрі наукових інтересів В.М. Мадзігона завжди були дослідження питань залучення школярів до суспільнокорисної, продуктивної праці, що було започатковано в здійсненому під його керівництвом дисертаційному дослідженні Г.Є. Левченка на тему «Трудове виховання учнів 4-8 класів у процесі виробничої праці».

У виданих за редакцією В. М. Мадзігона лабораторією більш ніж 30 навчальних програм трудової підготовки, шкільних підручниках з трудового навчання для учнів 5-9 класів, у навчально-методичному забезпеченні для вчителів трудового навчання ідея трудового виховання у процесі продуктивної праці стала тією основою, яка й сьогодні визначає ключову роль у зміцненні позицій трудового навчання як одного з основних компонентів загальноосвітньої підготовки учнівської молоді, не припиняючи, а закріплюючи найцінніші національні традиції.

Створення сучасних освітніх стандартів третього покоління, спрямоване на створення Нової української школи, немає іншої альтернативи в організації трудової підготовки учнів ніж як на засадах поєднання технологічної освіти з корисною працею учнів, що дозволить підвищити ефективність трудової підготовки учнів до самостійного життя і праці. У вирішенні цього завдання суттєве значення має правильна організація трудової діяльності школярів, використовуючи різноманітний зміст і форми організації праці учнів, залежно від регіональних особливостей і виробничого оточення шкіл, матеріальної бази майстерень.

Разом із учнями-аспірантами Григорієм Євменовичем були розроблені ідеї організації сумісної діяльності шкіл і виробництв із організації продуктивної праці школярів, обґрунтовані об'єкти, види корисної праці учнів, норми фізичних навантажень і оплати праці школярів, планування та обліку трудової діяльності школярів, контролю якості їх праці.

Упродовж останніх майже сорока років В.М. Мадзігоном та представниками його наукової школи (В.І. Андріяшин, І. С. Волощук, О. П. Гнеденко, С. В. Журавель, Г. І. Іванюк, Н. А. Калініченко, Г. А. Кондратюк, Г. Є. Левченко, В. В. Мадзігон, В. З. Моцак, В. М. Оржеховська, Н. О. Пустовіт, Д. В. Сингаївський, Т. В. Тарасова, М. П. Тищенко, Ю. О. Туранов) досліджено історико-педагогічні аспекти організації продуктивної праці учнів ЗНЗ України у другій половині ХХ ст. Здійснено проблемно-генетичний аналіз організаційно-педагогічних форм шкільного виробництва, розкрито динаміку їх розвитку. Проведено порівняльний аналіз різноманітних організаційних форм продуктивної праці учнів за умов промислового виробництва й агропрому. Визначено періоди розвитку трудової підготовки учнів ЗНЗ України у ХХ ст., охарактеризовано основні процеси становлення та розвитку організаційно-педагогічних форм шкільного виробництва, розкрито наукові підходи до організаційно-змістового наповнення продуктивної праці школярів. Увагу приділено впливу продуктивної праці на розумовий розвиток, виховання та професійне самовизначення учнів.

У дисертаційному дослідженні Надії Андріївни Калініченко викладено теоретичні та практичні питання трудової підготовки учнів сільської школи в Україні у другій половині ХІХ-ХХ ст. Досліджено історико-педагогічні аспекти трудової підготовки учнів сільської школи. Проведено проблемно-генетичний аналіз процесів трудової підготовки у сільських школах на державному (нормативному) та регіональному (практичному) рівнях в Україні. Визначено й охарактеризовано основні процеси становлення та розвитку трудової підготовки учнів сільської школи в Україні у другій половині ХХ ст., розкрито дивергентні підходи до організаційно-змістового наповнення продуктивної праці школярів. Досліджено системні підходи до розробки змісту та структури трудової підготовки учнів в авторських сільських школах України – В.О. Сухомлинського, Г. Ткаченка, О.А. Захаренка. Визначено тенденції підготовки вчителів трудового навчання на різних етапах розвитку суспільства з урахуванням специфіки роботи сільської школи.

У дисертаційній роботі Т.В. Тарасової увагу приділено проблемі становлення і розвитку діяльності трудових об'єднань школярів упродовж ХХ ст. Встановлено етапи розвитку ТОШ, осмислено і узагальнено ретроспективу вітчизняного досвіду, історичну послідовність виникнення

перших учнівських виробничих бригад на теренах України, підтверджено державницьку позицію щодо налагодження роботи різних ТОШ. Визначено, що розвиток ТОШ впродовж ХХ ст. був зумовлений поєднанням ряду політичних, соціально-економічних, педагогічних, психологічних і загальнокультурних умов.

Багаторічні дослідно-експериментальні дослідження В. Мадзігона та його учнів із продуктивної педагогіки засвідчили, що найбільш ефективним засобом реалізації поставлених завдань є організація навчально-трудової діяльності в умовах шкільного виробництва, яке за структурою можливо розділити на учбово-виробничі (трудові) об'єднання школярів, які базуються на реальному госпрозрахунку на рівні ланки, класу, школи, декількох шкіл (міжшкільні) і на рівні певного адміністративного або соціально-економічного району.

Багато років Василь Миколайович є керівником і науковим консультантом проекту інноваційної моделі навчально-виховного комплексу «Школа майбутнього». Основною метою проектування освітньо-інформаційного середовища він називає виховання здорової, гармонійно та всебічно розвиненої особистості. Новизна запропонованої В. Мадзігоном ідеї полягає у тому, що ставиться завдання сформувати відповідальну, соціально активну, творчо мислячу та працездатну особистість шляхом створення оригінальної системи безперервної освіти від народження дитини до входження у самостійне життя. Перед своїми учнями (О. В. Биковська, В. В. Вербицький, І. С. Волощук, Л. А. Карташова, Я. С. Кепша, В. П. Тименко) та освітянами-практиками В. М. Мадзігоном було поставлене завдання розробити та апробувати принципи та режим найсприятливішого розвитку природних задатків, інтересів та нахилів учнів; вийти на якісно новий рівень освітньо-виховного середовища, що відповідало б вимогам часу.

Пріоритетом першого ступеня, основу якого містить ігрова діяльність, є пошуково-селекційний розвиток дитини. Через дидактичні ігри, що поступово ускладнюються, розкриваються дитячі здібності, інтереси та нахили. Систематична співпраця вчителів-вихователів з психологами, дає можливість з'ясувати особливості розвитку дитини.

Навчання дітей на другому ступені здійснюється за базовою програмою через пошуково-селекційний розвиток, навчальні дидактичні ігри та інші види пізнавальної діяльності. Вчителі-вихователі разом з психологами

систематично спостерігають за діяльністю і розвитком дитини, колегіально визначають її здібності, нахили та інтереси. Завершується навчання на цьому ступені комп'ютерним тестуванням, а також рекомендаціями щодо вибору подальшого напрямку навчання.

На третьому ступені дитина паралельно з базовою освітою поглиблено вивчає навчальні предмети, необхідні для вибраного нею напрямку навчання. Навчання на цьому ступені завершується предметними олімпіадами. На основі результатів олімпіад, спостережень та загальних висновків учителів-вихователів, психологів та відповідної профконсультаційної діяльності, проведеної фахівцями, діти вибирають подальший профіль навчання.

На четвертому ступені разом із базовою освітою забезпечується отримання учнями профільної підготовки, що на п'ятому ступені диференціюється у відповідну допрофесійну підготовку з можливістю продовжити навчання у вищих навчальних закладах.

Підґрунтя для реалізації такого ступеневого навчання і виховання учнів було закладено в докторських дисертаційних роботах Я. С. Кепши та О. В. Биковської, виконаних за наукового консультування В.М. Мадзігона.

Так, у дисертації Я. С. Кепши на тему «Теоретико-методичні основи формування конструктивно-технічної компетентності учнів основної школи в умовах позашкільних навчальних закладів» вперше було розроблено та теоретично обґрунтовано систему методологічного забезпечення формування конструктивно-технічної компетентності (КТК) в гуртківців у процесі розв'язання конструктивно-технічних завдань, експериментально перевірено її ефективність та особливості функціонування. Визначено критерії та показники, апробовано методику діагностування рівнів сформованості КТК гуртківців у процесі навчання технічних дисциплін. Удосконалено зміст, форми та методи конструктивно-технічної творчості гуртківців у позашкільних навчальних закладах науково-технічного напрямку. Визначено сутність, структуру та зміст поняття КТК учня основної школи.

У докторській дисертації О. В. Биковської на тему «Теоретико-методологічні основи позашкільної освіти в Україні» було розкрито історико-педагогічну суть теорії та практики позашкільної освіти. Установлено основні хронологічні етапи становлення та розвитку позашкільних навчальних закладів. Проведено порівняльний аналіз сучасного стану даної освіти в Україні та інших державах. Здійснено наукове обґрунтування позашкільної освіти як системи. Визначено її структуру та

компоненти. Розкрито систему такої освіти в аспекті різноманітних компонентів. Розвинуто організаційно-управлінські засади позашкільної освіти. Розроблено методiku її реалізації на підставі компетентнісного підходу. Експериментально доведено ефективність її впровадження у позашкільних навчальних закладах, що сприяло підвищенню рівня освітніх досягнень учнів.

Педагогічні основи розвитку творчих здібностей школярів були досліджені в дисертаційному дослідженні Волощука Івана Степановича – послідовника наукової школи В.М. Мадзігона. Ним були з'ясовані зовнішні ознаки і сутність творчого процесу, розкритий зв'язок між інтелектуальними задатками і творчими здібностями індивідуума та виділені головні складові компоненти творчої особистості. Обґрунтовані мотиви доцільності розвитку творчих здібностей школярів та розкриті суперечності соціально-економічного і психолого-педагогічного характеру ефективного розв'язання проблеми формування творчої особистості. І. С. Волощуком були систематизовані й узагальнені організаційні форми реалізації програм формування творчої особистості, методи розвитку творчих здібностей школярів та специфічні прийоми виховної роботи серед них.

Становлення проектно-центричної системи технологічної освіти (дизайн-освіти) в Україні розпочате у 90-х роках ХХ століття науковцями НДІ педагогіки І.С. Волощуком, Г.Є. Левченком, В.М. Мадзігоном розвинуте в докторській дисертації В. П. Тименка, в якому розкриті витoki концептуальних засад формування конструктивних умінь в учнів початкової школи, подано стислу ретроспективу окремих досліджень, визначено суперечності між теорією і практикою особистісно зорієнтованого навчання. Намічено педагогічні шляхи формування конструктивних умінь засобами мистецтва.

У здійсненому Л. А. Карташовою, за наукового консультування В. М. Мадзігона, докторській дисертації на тему «Система навчання інформаційних технологій студентів гуманітарних спеціальностей у вищих педагогічних навчальних закладах» розкрито теоретичні та методологічні засади навчання інформаційних технологій студентів соціально-гуманітарних спеціальностей у педагогічних ЗВО України. Розглянуто системи навчання інформаційних технологій у високотехнологічних країнах (США, Японії, Франції та ін.). Висвітлено шляхи та засоби формування інформаційно-технологічної системи навчання у педагогічних ЗВО України, доведено

ефективність її впровадження для підготовки майбутніх учителів соціально-гуманітарних дисциплін. Наголошено, що готовність до використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі, у вихованні та розвитку учнів стає однією з провідних якостей сучасного вчителя, спричинює суттєві зміни в діяльності учнів, що виявляються як вироблення стійкої мотивації до навчання, самоосвіти, пов'язаної з розвитком творчого та критичного мислення.

У дослідженні Л.А. Карташової побудовано й описано концептуальну поліструктурну модель системи навчання інформаційних технологій (ІТ), яка включає: вивчення ІТ як окремої дисципліни, навчання ІТ і гуманітарних дисциплін зі змістом, сукупністю методів, організаційних форм і засобів навчання, орієнтованих на широке використання ІТ, забезпечує методологічну, спеціальну та методичну підготовку студентів гуманітарних спеціальностей у нерозривному зв'язку з формуванням готовності до застосування ІТ в майбутній професійній діяльності. Система відрізняється від систем, розроблених і описаних раніше, тим, що передбачено інтенсивне неперервне застосування засобів і методів ІТ як об'єктів вивчення і як складових технологій навчання, органічне поєднання індивідуальних і групових форм навчальної діяльності студентів, формування особистої траєкторії навчання та доповнення змісту навчання самим студентом.

Таким чином, навчально-виховний комплекс «Школа майбутнього», як інноваційний навчальний заклад, спрямований у майбутнє, завдяки напрацюванням наукової школи В. М. Мадзігона, забезпечить всебічний розвиток особистості, сформує та виховає особистість розумнішою, щасливішою та здоровішою. Його мета не просто дати глибокі та міцні знання, а й забезпечити виховання активної особистості з належним рівнем інтелектуального, естетичного, трудового, фізичного розвитку та ціннісних орієнтацій.

11.2. Доктор педагогічних наук, професор Тхоржевський Дмитро Олександрович

*Фото 2. Доктор педагогічних наук, професор
Тхоржевський Дмитро Олександрович*

Тхоржевський Дмитро Олександрович народився 18 червня 1930 р. в м. Києві у родині службовця.

У 1945 р. хлопець екстерном «на відмінно» склав іспит за сім класів. Продовжувати навчання він змушений був у вечірній школі. Десятирічку закінчив із золотою медаллю, мріяв про університет, військово-морське училище. Проте з тієї ж причини відмовився від своїх мрій. У 17 років Дмитро розпочав трудову діяльність на одному з київських заводів, навчався в Київському індустріальному технікумі трудових резервів (1948–1952). Вищу освіту здобув у Київському політехнічному інституті за спеціальністю інженера-педагога (1950–1955).

У 1955–1958 рр. Д. О. Тхоржевський працював за призначенням викладачем і завідувачем відділення Краматорського машинобудівного технікуму (Донецька обл.). Він став свідком і активним учасником реформування освіти, зокрема трудового навчання. У 1954 р. до шкільних програм було введено трудове навчання.

Подальша доля педагога пов'язана з Київським державним педагогічним інститутом ім. О. М. Горького (тепер Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова), до аспірантури якого він вступив у 1959 р. У 1962 р. захистив кандидатську дисертацію. В інституті

багато років працював на різних посадах: асистент, доцент, професор.

Вивчення минулого (проблем, ідей, концепцій, наукових шкіл, біографій учених) дозволяє відтворити і не втратити накопичені матеріали минулих років, допомогти дати нову інтерпретацію фактам. Неможливо зрозуміти минуле без глибокого дослідження наукового доробку педагогів.

Дослідження наукової спадщини знаного педагога ХХ століття Дмитра Олександровича Тхоржевського обумовлено прагматичним розумінням цінності і актуальності його поглядів в умовах, коли Україна має потребу в науковій організації професійної підготовки.

Своїми роботами Д. Тхоржевський продемонстрував приклад успішного підходу до організації методики трудової і професійної підготовки вчителя трудового навчання. Потенціал аналітичних і методологічних підходів ученого і педагога до розуміння та організації трудової підготовки і виховання не обмежений часовими межами і заслуговує уваги сучасних науковців, які ставлять перед собою мету зрозуміти і організувати процес підготовки сучасних педагогів.

Д. Тхоржевський зробив значний внесок у теорію і практику трудової і професійної підготовки. Його наукова школа була і, мабуть, залишається до цього часу провідною науковою школою в Україні. Учений був єдиним Академіком педагогічної Академії наук СРСР із питань методики трудової підготовки в Україні. Досліджуючи внесок Д. Тхоржевського у розвиток української педагогічної науки, можна висвітлити маловивчене питання формування наукової школи.

Були опрацьовані праці Д. Тхоржевського (монографії, навчальні посібники, наукові статті, програми, підручники, звіти); спогади сучасників ученого, його учнів і послідовників (В. Борисов, В. Васенко, В. Гетта, Л. Гриценко, В. Дідух, В. Курок, О. Лихолат, Л. Савка, В. Сидоренко, Т. Сиротенко, В. Стешенко, В. Титаренко, М. Ховрич та ін.); біографії вченого і наукові публікації дослідників його життя та творчості.

Етапи педагогічної творчості наукової школи Д. Тхоржевського: I етап – (творчої, інтенсивної самореалізації) – 1974-1984 рр., II етап – (реалізації провідних ідей) – 1985-2002 рр.), III етап – (розвиток ідей вченого його учнями).

Слід зазначити, що тільки сильній і яскравій особистості, що поєднує у собі глибину і ясність мислення з внутрішньою інтелектуальною свободою,

цілеспрямованістю і педагогічною майстерністю, призначено створити свою школу в науці.

Духовний розвиток Д. Тхоржевського як професіонала відбувався за часів значних соціальних і економічних змін, яких зазнавало наше суспільство, а реалізація його основних ідей відбувалась у роботах його учнів і членів наукової школи. Наукова школа Д. Тхоржевського мала визначне значення в особистісному, професійному та науковому становленні викладачів-дослідників.

Наукова школа Д. Тхоржевського розпочала свою діяльність у 1977 році. Захистивши докторську дисертацію у 1976 році на тему «Дидактичне дослідження системи трудового навчання», він очолює кафедру трудового навчання та креслення Київського педагогічного інституту ім. О. Горького (нині Національного педагогічного університету М. Драгоманова) та розпочинає активну діяльність, спрямовану на підготовку фахівців із проблем трудової і професійної підготовки.

Теоретичні положення і фактичний матеріал мають суттєве значення для реформування системи підготовки сучасного вчителя трудового навчання та технологій. Зокрема, на ниві освітянської науки (у наукових установах та вищих закладах освіти) учні вченого працюють у всіх куточках України. Серед них 50 кандидатів та 3 доктори наук. Характерною особливістю наукової школи Д. Тхоржевського без перебільшення слід вважати наявність у більшості вищих педагогічних закладів України її своєрідних осередків із декількох його вихованців. Багато наукових вихованців Дмитра Олександровича вже й самі мають своїх учнів та послідовників.

Створивши свою наукову школу Д. Тхоржевський залишив по собі пам'ять як про творчого педагога, ерудованого фахівця, мудрого наставника і радника.

У 2000 р. була завершена робота над проектом навчального плану професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Її, під керівництвом Д. Тхоржевського, виконала група фахівців (професор В. Сидоренко, доценти Р. Захарченко, О. Гнеденко, Г. Воїтелева, В. Назаренко, Т. Тхоржевська). У статті «Про навчальний план з підготовки вчителя трудового навчання» було подано цей проект навчального плану, що мав суттєві відмінності від попередніх навчальних планів. Зміст навчального плану був суттєво педагогізований та усував перевагу інженерної підготовки

над професійно-педагогічною, заклавши підвалини ступеневості та наступності у змісті професійної підготовки молодших спеціалістів, бакалаврів і спеціалістів у галузі технологічної освіти.

Ідеї Д. Тхоржевського продовжують своє життя у роботах молодих науковців і втілюються практично його учнями і послідовниками. Він любив й умів працювати зі своїми учнями. Як відзначають усі його учні, не зважаючи на колосальну зайнятість, він завжди знаходив час для ретельного розбору їхніх робіт, наполегливо учив методиці дослідження, а головне – розумінню важливості досліджуваної ними проблеми, її місця і значення у житті суспільства. Будучи сам визнаним ученим, він орієнтував своїх учнів на дослідження актуальних і маловивчених проблем, рішення яких дійсно могло збагатити і покращити навчально – виховний процес.

Саме досвід участі у розробці науково – дослідницької програми професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання дав змогу його учням у подальшому створювати власні дослідницькі програми. Так, наприклад, праці Вихруща А. стали розвитком ідей щодо підготовки вчителя трудового навчання у вищій школі, а роботи В. Борисова є розвитком ідей Д. Тхоржевського, щодо проблеми національного виховання молоді.

Організуючи експериментальні дослідження, академік Д. Тхоржевський залучав як виконавців теми, так і колектив своєї наукової школи у цілому. Дані, що отримувалися під час дослідження, інтегрувалися у певну єдину систему наукових поглядів, які утворювали ідейний стрижень школи, що об'єднувала учнів у колектив. Він особливо культивував критичну форму обговорення й аналізу матеріалів, що доповідалися.

Загальна кількість науково-методичних праць Д. Тхоржевського сягає близько 350 публікацій, серед яких більш як 50 книжок, зокрема 11 монографій.

Ним створено проблемну лабораторію трудового виховання і виробничого навчання Педагогічного товариства України, яка працювала на громадських засадах, але під керівництвом Дмитра Олександровича проводила важливу для розвитку трудового навчання науково-дослідницьку діяльність, спрямовану на вирішення багатьох проблем трудового навчання та виховання в загальноосвітній школі та підготовки кваліфікованих робітників у профтехучилищах України. Творчим досягненням лабораторії став комплекс дидактичних посібників із трудового навчання та креслення.

Завдяки зусиллям керівника та членів лабораторії проведено значну кількість науково-практичних семінарів у всіх куточках України, на яких обговорювалися поточні проблеми, що хвилювали вчених і вчителів загальноосвітніх шкіл та профтехучилищ.

Створивши наукову школу, Д. Тхоржевський присвятив свою діяльність дослідженню проблем трудової підготовки молоді, включаючи допрофесійне та початкове професійне навчання учнів загальноосвітніх шкіл, а також професійне навчання у системі професійно-технічної освіти, спрямовувавши свої наукові пошуки на вдосконалення змісту та методики трудового навчання в загальноосвітній школі та методичної підготовки вчителя трудового навчання.

Так, у дисертації В. Стешенка досліджено проблему інтеграції знань із спеціальних дисциплін у професійній підготовці вчителя трудового навчання. Розглянуто інтеграцію знань, шляхи їх застосування у підготовці вчителя, розв'язано питання встановлення міжпредметних зв'язків спеціальних дисциплін і їх реалізація у процесі підготовки вчителів трудового навчання.

Важливе місце у змісті підготовки майбутніх вчителів трудового навчання у вищих педагогічних навчальних закладах посідає профорієнтаційна підготовка. Так, можливості вчителя трудового навчання у здійсненні профорієнтаційної роботи вивчалися М. Ховричем. Ним доопрацьована професіограма вчителя праці з урахуванням функцій методиста з профорієнтації. У дисертації М. Ховрича здійснено аналіз методичного забезпечення профорієнтаційної підготовки вчителя трудового навчання у вищих педагогічних закладах. У роботі обґрунтовано систему профорієнтаційної підготовки вчителя трудового навчання. У подальшому розробляються питання моделі діяльності вчителя технологій у сучасних умовах.

У дисертації Т. Сиротенко розглянуто питання підготовки вчителя трудового навчання до естетико – педагогічної діяльності під час вивчення окремих навчальних дисциплін та позааудиторної діяльності. Ці питання вивчалися на матеріалі підготовки студентів до керівництва гуртковою роботою з українського декоративно-прикладного мистецтва.

У дисертації В. Васенко розглянуто питання формування готовності студентів до трудового виховання молодших школярів, визначені педагогічні умови, що забезпечують підготовку майбутніх учителів трудового навчання

до виховної діяльності.

Д. Тхоржевський дотримувався думки, що найвищий рівень інтеграції у підготовці вчителя трудового навчання з позиції системного підходу полягає у принциповій зміні структури навчальних дисциплін, систематизації їх змісту на засадах логічної структуризації. Ефективність інтеграції змісту професійної підготовки вчителя трудового навчання доведена в дисертаційній роботі В. Курок. Як вона зазначила, інтеграція споріднених дисциплін у вищій школі має на меті: оптимальну підготовку фахівців відповідно до потреб і вимог суспільства; забезпечення мобільності випускника на період його професійної діяльності; підвищення дидактичної ефективності процесу навчання. При цьому було встановлено, що вдосконалення можливе за рахунок: міжпредметної кореляції; комплексного засвоєння навчальних проблем; вилучення дублювання знакової навчальної інформації у різних навчальних дисциплінах; обмеження кількості дисциплін (заліків, іспитів); підвищення економічної ефективності професійної освіти.

Цікавила також Д. Тхоржевського і проблема формування творчої особистості вчителя. Так під його науковим керівництвом В. Борисов підготував і захистив дисертацію «Формування готовності вчителя до дослідницької педагогічної діяльності в умовах поетапної підготовки студентів». У дисертації В. Борисова розкрито сутність поняття «готовність студентів до педагогічної дослідницької діяльності», що є складовим компонентом готовності до педагогічної діяльності і характеризується усвідомленням значимості та інтересом студентів до здійснення педагогічної дослідницької діяльності, сформованістю в них спеціальних знань та умінь; конкретизовані види педагогічної дослідницької діяльності; визначені критерії сформованості елементів готовності до педагогічної дослідницької діяльності; визначені умови, що забезпечують формування позитивних мотивів педагогічної дослідницької діяльності; запропонована методика формування готовності до педагогічної дослідницької діяльності.

У дисертації Л. Савки наведено діагностичні методики для визначення рівнів сформованості пізнавальних та психомоторних здібностей студентів. Розроблено завдання для розвитку спеціальних здібностей у процесі викладання курсу «Українська народна вишивка», перевірено їх вплив на формування рівнів спеціальних здібностей, необхідних у процесі обробки текстильних матеріалів ручними швами. Визначено умови ефективного

формування пізнавальної активності у процесі організації вивчення студентами даного курсу. Розроблено та перевірено ефективність методу формування національної самосвідомості майбутніх учителів обслуговуючої праці у процесі вивчення мистецтва народної вишивки.

У дисертації Л. Козачок теоретично обґрунтовано підходи до відбору та структурування змісту навчального матеріалу з курсу «Соціально-психологічні аспекти підприємницької діяльності». Розроблено авторську програму даного курсу та доведено її відповідність вимогам до підготовки студентів.

Під керівництвом академіка Тхоржевського Д.О. розроблено теоретичні (системно-діяльнісний підхід до структури підготовки вчителя трудового навчання, стандартизація змісту підготовки вчителя освітньої галузі «Технологія», оптимальність поєднання інженерної і педагогічної підготовки) та методичні (введення практикумів у майстернях, проблемно-пошукова діяльність під час лекцій, отримання вчителем трудового навчання робочої спеціальності та ін.) підходи.

Таким чином, теоретико-педагогічна спадщина наукової школи Д. Тхоржевського являє собою прогресивне за своєю суттю та змістом соціально- педагогічне явище, в якому органічно поєднуються теоретичні ідеї та досвід їх упровадження у практику діяльності вищої школи. Педагогічні ідеї Д. Тхоржевського не втратили свої значущості в умовах реформування сучасної системи вищої педагогічної освіти. Вони отримують подальший свій розвиток у нових підходах його послідовників та учнів щодо організації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

11.3. Доктор педагогічних наук, професор Верхола Арнольд Павлович

*Фото 3. Доктор педагогічних наук, професор
Верхола Арнольд Павлович*

Верхола Арнольд Павлович народився 30 вересня 1932 року в м. Хмельницький у сім'ї вчителів.

У 1950 р. вступив до Київського технологічного інституту харчової промисловості ім. А.І Мікояна на механічний факультет. Після закінчення інституту в 1955 р. працював помічником головного механіка на Норкевицькому цукровому заводі. З 1957 р – викладач нарисної геометрії та креслення Кам'янець-Подільського педагогічного інституту.

У 1963 р. вступив до аспірантури Київського технологічного інституту харчової промисловості ім. А.І Мікояна на кафедру процесів і апаратів харчових виробництв

У 1966 р захистив кандидатську дисертацію.

У 1990 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук на тему «Дидактичні основи оптимізації процесу навчання дисциплінам ВУЗу».

Наукова новизна дослідження полягала у тому, що: обґрунтовано і запропоновано визначення оптимізації процесу навчання у ВУЗі, що відрізняється від вживаних в теорії і практиці педагогіки, але неадекватних до даного поняття, визначень; теоретично і експериментально обґрунтована преаоменна система оптимізації дійного процесу, критерії якої, стосовно вузівської дисципліни узагальнено її зміст, форми педагогічних впливів і

ступінь результативності навчання студентів; введені в науковий обіг і практику навчання параметри оптимізації, які представляли комплекс досліджень і організаційно-методичних заходів.

У цьому ж році був обраний на посаду завідувача кафедри інженерної графіки.

Верхола А.П. звання професора здобув у 1991 р.

Він був членом науково-методичної комісії з графічної підготовки, членом спеціалізованих рад із захисту дисертацій з педагогіки.

Опублікував 180 наукових праць, із них 9 монографічних видань.

Основні праці:

1. Верхола А.П. Словник з креслення. Київ: Вища школа, 1994. 203 с.

Словник містить близько 600 термінів і понять з креслення. Дуже стисло пояснення термінів і понять, установлених стандартами ЄСКД або таких, що базуються на твердженнях природничих чи технічних наук. Виходячи з потреб практики, більш детально розглянуто геометричні побудови, які застосовуються при виконанні креслень. Основні поняття супроводжуються ілюстраціями.

2. Верхола А. П., Кокаленко Б. Д. та ін. Інженерна графіка: креслення, комп'ютерна графіка: Навч. посібн. / За ред. А. П. Верхоли. К.: Каравела, 2006. 304 с.

У відповідності із чинними стандартами України викладено основні нормативні вимоги та правила виконання різноманітних креслень.

Характерною відмінністю змісту та структури запропонованого навчального посібника від аналогічних видань є орієнтація його на студентів, у яких практично відсутня довузівська графічна підготовка. У ньому, крім необхідної загальноприйнятої інформації, деталізовано дані щодо оформлення креслень, виконання численних геометричних побудов, ескізів деталей та креслень інших виробів тощо. Окремим розділом у розширеному вигляді представлено стандартні положення та правила виконання креслень схем, які найчастіше використовуються у промисловості. Для полегшення адаптації студентів до специфіки графічних понять, та термінів приведено термінологічний словник.

Посібник призначений для студентів вищих закладів освіти та слухачів підготовчих відділень.

11.4. Доктор педагогічних наук, професор Сидоренко Віктор Костянтинович

*Фото 4. Доктор педагогічних наук, професор
Сидоренко Віктор Костянтинович*

Проблематиці історії галузі технологічної освіти присвячена низка досліджень учених (Бобилєва Я., Борисов В., Вихрущ А., Гаргін В., Гетта В., Гриценко Л., Коберник О., Кузьменко В., Слюсаренко Н., Стешенко В., Титаренко В., Цина А., Шаповал З., Ящук С.), у працях яких висвітлені загальні засади функціонування окремого наукового доробку дослідницьких осередків та колективних форм наукової творчості в галузі технологічної освіти в історико-педагогічному аспекті.

Останнім часом в Україні все частіше спрямовують свої дослідження, предметом наукового пошуку яких є персоналія доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук України Віктора Костянтиновича Сидоренка (1951-2013). Керуючись ідеями А. Макаренка, В. Сухомлинського, І. Ткаченка, О. Захаренка, Д. Тхоржевського та ін., він визначав і реалізовував на практиці стратегічні завдання трудової підготовки підростаючого покоління.

Важливою та видатною постаттю в галузі технологічної освіти був і лишається професор Віктор Костянтинович Сидоренко – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, Відмінник освіти України (2000 р.), нагороджений почесними відзнаками низки педагогічних університетів

України, Почесними грамотами МОН (2002 р., 2005 р.) і АПН (2006 р.) України, знаком МОН України «За наукові досягнення» (2005 р.), Почесною Грамотою Верховної Ради України (2006 р.).

Народився вчений 27 лютого 1951 року у м. Біла Церква Київської області. Після закінчення Борівської середньої школи (1968 р.) навчався у Київському технікумі радіоелектроніки, закінчив його у 1971 році і диплом з відзнакою відкрив молодому технологу шлях для продовження навчання у Київському політехнічному інституті. Саме на механіко-машинобудівному факультеті політехніки почалася активна наукова діяльність вченого. Закономірним завершенням навчання став диплом про вищу освіту з відзнакою за спеціальністю «Технологія машинобудування, металорізальні верстати та інструменти» та посада інженера науково-дослідного сектору кафедри інструментального виробництва.

Уся трудова діяльність В. Сидоренка нерозривно пов'язана з Національним педагогічним університетом імені М. П. Драгоманова (тоді Київський державний педагогічний інститут ім. О. М. Горького), де він пройшов шлях від асистента (1977 р.) до професора (1996 р.), завідувача кафедри трудового навчання і креслення (2000 р.). У 1987 році він став кандидатом педагогічних наук, у 1995 – доктором педагогічних наук. У 1988 році отримав учене звання доцента, у 1997 – професора. У 2003 році його обрано членом-кореспондентом Академії педагогічних наук України (далі АПН України) відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті. У 2007 році вченого обрано членом Президії АПН України.

З 2004 року життєдіяльність вченого була пов'язана з Південноукраїнським регіональним інститутом післядипломної освіти педагогічних кадрів (нині КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»), де у різні роки за сумісництвом він обіймав посади професора кафедри менеджменту освіти, професора кафедри педагогіки і психології, був активним членом редакційних колегій науково-методичного журналу «Таврійській вісник освіти» та фахового збірника наукових праць «Педагогічний альманах», допомагав створювати аспірантуру і докторантуру, надавав консультації молодим науковцям, виступав з доповідями перед учителями та ін.

З 2009 року В. Сидоренко працював у Національному університеті біоресурсів і природокористування України.

Найвідповідальнішим аспектом своєї діяльності В. К. Сидоренко вважав керівництво рідною йому кафедрою трудового навчання і креслення НПУ імені М. П. Драгоманова, яку він очолював з 2000 р. За роки керівництва кафедрою йому вдалося згуртувати колектив, який по праву є науковим лідером в галузі теорії та методики трудового навчання в Україні. Багато зусиль докладав Віктор Костянтинівич до вдосконалення навчально-виховного процесу на рідному педагогічно-індустріальному факультеті НПУ імені М. П. Драгоманова, який із його ініціативи свого часу було реорганізовано в Інститут гуманітарно-технічної освіти.

Професор В. К. Сидоренко – фахівець у галузі трудової та професійної підготовки учнівської та студентської молоді. Працював над оновленням змісту трудового навчання школярів та студентів, їхнього професійного самовизначення та розвитку. Педагог досліджував проблеми теорії та методики навчання графічних дисциплін, проводив теоретичні дослідження закономірностей формування графічних знань та умінь, за результатами яких створено комплекс оригінальних підручників з креслення. Значну увагу також приділяв проблемам інформаційних технологій у навчанні. Результати досліджень вченого є провідними у вдосконаленні професійної підготовки вчителів трудового навчання в Україні. Здобутки наукової школи В. К. Сидоренка відомі в освітянському просторі не тільки в Україні, а і в багатьох країнах Східної Європи.

Значну увагу вчений приділяв роботі науково-методичної комісії з трудового навчання та секції трудової підготовки науково-методичної комісії з педагогічної освіти науково-методичної ради МОН України, які очолював. Під його керівництвом комісія та секція внесли вагомий внесок у розробку нормативних навчально-програмних документів з трудового навчання та технологій школярів та підготовки вчителів трудового навчання.

Значну увагу приділяв підготовці науково-педагогічних кадрів здійснював керівництво здобувачами наукового ступеня кандидата та доктора педагогічних наук, які успішно захищали дисертації з актуальних проблем теорії та методики трудової і графічної підготовки. Він підготував близько 100 науковців – кандидатів і докторів наук. Серед них: доктори педагогічних наук – Джеджула О. М., Кулик Є. В., Манько В.М., Титаренко В.П.; кандидати педагогічних наук – Алік Н.А., Білевич С.В., Борисова С.В., Борисова Т.М., Гедзик А.М., Голіяд І.С., Гриценко Л.О., Жерноклеєв І.В.,

Кільдеров Д.Е., Кузьменко П.І., Щетина Н.П. та багато інших педагогів.

Під егідою В. Сидоренка у 2010 році в Інституті педагогіки АПН України успішно захистила докторську дисертацію В. П. Титаренко – декан факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, доктор педагогічних наук, професор на тему «Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів трудового навчання засобами українських промислів» зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика трудового навчання. Тривалий час вони разом проводили глибокі теоретичні дослідження закономірностей формування естетичної культури майбутніх учителів технологічної освіти засобами українських промислів.

Велику увагу Віктор Сидоренко приділяв педагогічній дослідницькій діяльності студентів. Разом зі своїм колегою Є. Куликом глибоко досліджували процес професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Протягом довгого часу вивчали і у результаті висвітлили стан професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, основні недоліки, суперечності та чинники впливу на ефективність цієї підготовки. Обґрунтували та розробили модель системи підготовки майбутніх учителів трудового навчання до педагогічної дослідницької діяльності. Про що свідчить докторська дисертація Євгена Володимировича Кулика «Теорія і практика підготовки майбутніх учителів трудового навчання до педагогічної дослідницької діяльності», яку він успішно захистив у червні 2006 року.

Тривалий час професор В. Сидоренко разом зі своїми учнями проводив глибокі теоретичні дослідження проблем графічної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних училищ та студентів вищих навчальних закладів. Завдяки цьому всебічно обґрунтовано дидактичні основи курсу креслення, встановлено закономірності формування графічних знань та умінь.

Велику увагу професор В. Сидоренко приділяв саме графічній підготовці майбутніх учителів трудового навчання. Його наукові інтереси розділили педагоги з різних куточків України. Серед них: О. Джеджула – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальнотехнічних дисциплін Вінницького національного аграрного університету, дисертація «Теорія і методика графічної підготовки студентів інженерних спеціальностей вищих навчальних закладів» захистила в 2007 році; М. Юсупова – доктор

педагогічних наук, професор, з 2003 і до останніх днів свого життя (2013) працювала завідувачем кафедри інженерної і комп'ютерної графіки Одеського національного морського університету, докторська дисертація «Методика інтерактивного навчання графічних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах» захищена 2010 року; Л. Гриценко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики технологічної освіти факультету технологій та дизайну ПНПУ імені В. Г. Короленка, дисертація «Формування графічних понять в учнів 8-9-х класів на уроках креслення», 2004 р.; П. Кузьменко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри основ виробництва та дизайну ПНПУ ім. В. Г. Короленка, дисертація «Методика інтегрованого навчання з нарисної геометрії та креслення майбутніх учителів технологій», (2011 р.); А. Гедзик – доктор педагогічних наук, професор, перший проректор Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, дисертація «Система підготовки майбутнього вчителя технологій до викладання курсу креслення в загальноосвітніх навчальних закладах», (2011).

Дослідження В. Сидоренка переконують, що визначальним компонентом розумового розвитку школярів на уроках креслення виступає специфічний вид образного мислення – просторове мислення, яке характеризується своєрідністю змісту (оперування образами) і характеру здійснення (видозміна образів в уяві). Так під його пильним наглядом та із його допомогою успішно захистив дисертацію Кільдеров Дмитро Едуардович («Навчання учнів 8-9 класів просторовим перетворенням у графічній діяльності на уроках креслення . 2007 рік). У даному дослідженні було проаналізовано закономірності протікання мислительних процесів у ході здійснення уявних просторових перетворень при розв'язанні графічних задач, розкрито особливості впливу графічних задач на розвиток просторового мислення у процесі навчання уявним просторовим перетворенням; обґрунтовано та розроблено методичні прийоми навчання учнів уявним просторовим перетворенням на основі алгоритмізації мислительних процесів.

Для багатьох учених з усіх куточків України були цінними поради та настанови Віктора Костянтиновича, який завжди намагався поділитися своїми ідеями з колегами та молоддю, допомогти їм. Особливо сприятливими для цього стали останні роки його життя, коли він поміж іншим обіймав

посаду директора навчально-наукового центру підготовки та атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Професор залишив нам багату спадщину – монографії, навчальні та методичні посібники для загальноосвітніх шкіл, профтехучилищ і вищих педагогічних закладів освіти, методичні рекомендації, авторські свідоцтва, програми навчальних дисциплін, словники, статті в зарубіжних і вітчизняних виданнях тощо (понад 350 наукових і навчально-методичних праць). Він був головним редактором науково-методичного журналу «Трудова підготовка в закладах освіти», членом редакційних колегій низки центральних та регіональних фахових і науково-методичних видань: «Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки», «Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Педагогічні науки», «Молодь і ринок» (Дрогобич), «Педагогічний альманах» (Херсон), «Проблеми трудової і професійної підготовки: Науково-методичний збірник» (Слов'янськ), «Професійно-технічна освіта», «Психологопедагогічні проблеми сільської школи: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини», «Таврійський вісник освіти» (Херсон) та ін.

Науковий внесок педагога, наставника, професора Віктора Костянтиновича Сидоренка у розвиток вітчизняної педагогічної науки, зокрема у розвиток трудової підготовки учнів та студентів, є різноплановим та вагомим. Його ідеї та досвід роботи є актуальним до нині, але найбільшого піку знайшли безпосереднє відображення в освітніх процесах України кінця ХХ – початку ХХІ століття, вони сприяли становленню цілої когорти науковців і вчителів.

11.5. Доктор педагогічних наук, професор Коберник Олександр Миколайович

*Фото 5. Доктор педагогічних наук, професор
Коберник Олександр Миколайович*

Як свідчить наукова практика, в сучасних умовах, не дивлячись на велику кількість способів поширення наукової інформації та значні можливості набуття освіти різного рівня, становлення науковця рідко відбувається поза межами наукової школи. Фактичний потік інформації настільки великий, що одній людині не під силу опанувати її. Ці завдання виконує наукова школа – неформальна співдружність у межах певного наукового напрямку висококваліфікованих дослідників, об'єднаних спільністю підходів до розв'язання проблеми, стилю роботи, спільного мислення, ідей та методів їх реалізації.

Не є виключенням і наукова школа професора Олександра Миколайовича Коберника, яка концентрується навколо освіченого, досвідченого та талановитого керівника.

Наукова школа професора Олександра Миколайовича Коберника заснована в 1998 році, на той час ще кандидатом педагогічних наук, доцентом кафедри загальної педагогіки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. У цей період Олександр Миколайович плідно працював над написання дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук у докторантурі Центрального інституту післядипломної освіти Національної академії

педагогічних наук України. Тему для дисертаційного дослідження «Психолого-педагогічне проектування виховного процесу в сільській загальноосвітній школі» було обрано не випадково. Як відомо, Олександр Миколайович свою педагогічну діяльність розпочав вчителем праці і фізики у сільській школі, що на Житомирщині. Через декілька років Олександра Миколайовича було призначено директором сільської школи. Саме цей досвід, цю практичну педагогічну діяльність перевірену та скореговану у сільському загальноосвітньому навчальному закладі, було покладено в основу вищезазначеного дисертаційного дослідження.

Започатковано наукову школу О.М. Коберника з дослідження проблем теорії і методики трудового навчання та технологій, викладачем Уманського державного педагогічного університету Л.В. Кравченко, яка обґрунтувала педагогічні умови формування творчої активності школярів у процесі предметно-перетворювальної діяльності. Розкрито суть поняття «активна трудова позиція», проведено структурно-компонентний аналіз, виявлено показники сформованості цієї якості та визначено її рівні в учнів V-XI класів. Теоретично обґрунтовано умови підвищення ефективності процесу формування активної трудової позиції в учнів. Дослідницею розроблено й експериментально перевірено особистісно орієнтовану педагогічну модель такого формування у процесі організації позаурочної предметно-перетворювальної діяльності. Напрацювання Л.В. Кравченко реалізувалися у розробці методичних рекомендацій для учителів трудового навчання та керівників гуртків технічної творчості і студій декоративно-ужиткового мистецтва.

Оскільки Олександр Миколайович у свій час працював учителем трудового навчання, проблеми трудової підготовки школярів були йому близькими та знайомими. У той час проблемами технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів, популяризацією трудового навчання в Україні займалася невелика кількість, проте висококваліфікованих, ерудованих, досвідчених фахівців (Д. О. Тхоржевський, В. К. Сидоренко, В. М. Мадзігон, Г. В. Терещук та інші).

Розпочав важливу справу з оновлення системи та змісту трудового навчання молодий випускник Уманського державного педагогічного університету Ящук Сергій Миколайович. З 2000 року він, ґрунтовно проаналізувавши зарубіжний досвід впровадження проектної технології у

навчальний процес, під керівництвом Олександра Миколайовича запропонував авторську методику організації проектно-технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання, яка була адаптованою до національної школи. У дослідженні розкрито сутність проектно-технологічної системи трудового навчання, зміст, структуру та основні етапи проектно-технологічної діяльності. Висвітлено історію становлення і розвитку методу проектів у вітчизняній та зарубіжній педагогічній теорії і практиці. Визначено особливості здійснення особистісно орієнтованого підходу за умов виконання творчих проектів. Описано методику організації проектно-технологічної діяльності у процесі вивчення учнями модулів навчальної програми з трудового навчання у V-IX класах загальноосвітніх навчальних закладів. Цим дослідженням було започатковано новий напрям діяльності наукової школи – 13.00.02 – теорія і методика трудового навчання.

Оскільки нова проектно-технологічна система трудового навчання, обґрунтування якої розпочалося в науковій школі, передбачала кардинальні зміни у всіх аспектах технологічної підготовки школярів це спонукало взятися до ґрунтовних досліджень.

Процес формування культури праці учнів на уроках трудового навчання постав проблемою дисертаційного дослідження випускника технолого-педагогічного факультету УДПУ імені Павла Тичини Авраменка Олега Борисовича. Запропонована методика формування культури праці школярів знайшла своє відображення у ряді статей та монографії і була впроваджена у практичну діяльність загальноосвітніх навчальних закладів України. Дисертаційне дослідження присвячене актуальній проблемі формування культури праці в учнів 5-9 класів на уроках трудового навчання у процесі вивчення технічних видів праці. У роботі обґрунтовано сутність поняття «культура праці учнів основної школи» та її основних елементів. Розкриваються зміст та особливості формування культури праці в учнів відповідно до нової навчальної програми, яка побудована на засадах проектно-технологічного підходу. Визначено параметри, критерії та рівні сформованості даного особистісного утворення в учнів основної школи. Виявлено організаційно-методичні умови, що забезпечують формування культури праці в умовах проектно-технологічної діяльності: систематичне акцентування уваги учнів на основних елементах культури праці; стимулювання до самостійного набуття знань; залучення учнів до

систематичного планування, організації та контролю проектної діяльності, що складають основу саморегуляції, високої культури праці і професійно важливих якостей особистості. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено поетапну модель формування культури праці в учнів 5-9 класів у процесі проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання.

У 2003 році до наукової школи професора Коберника Олександра Миколайовича за напрямом досліджень 13.00.02 – теорія і методика трудового навчання приєднався молодий викладач Хмельницького національного університету Андрощук Ігор Петрович. Досліджуючи технологічну підготовку старшокласників, він запропонував педагогічну модель профільної технологічної підготовки учнів старших класів сільської загальноосвітньої школи. З використанням лекційно-практичної, інтерактивної та проектної систем навчання розроблено й апробовано методику технологічної підготовки учнів старших класів сільських загальноосвітніх навчальних закладів за умов профільного навчання. Досліджено вплив агропромислового виробництва на технологічну підготовку старшокласників навчальних закладів сільської місцевості. Розкрито зміст поняття «технологічна підготовка», охарактеризовано її сучасний стан. Визначено компоненти, критерії та рівні сформованості готовності старшокласників до сільськогосподарської діяльності. Обґрунтовано доцільність та ефективність використання модульного підходу для розробки програми із основ сільськогосподарського виробництва для учнів старших класів сільських загальноосвітніх навчальних закладів. Створено й експериментально апробовано моделі організації профільної технологічної підготовки старшокласників сільських загальноосвітніх навчальних закладів.

Першим представником Лівобережної України у науковій школі професора О.М. Коберника став викладач Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка Савенко Ігор Васильович. Він у своїй дисертаційній роботі розробив зміст і методику профільного навчання старшокласників основам графічного дизайну. У дослідженні охарактеризовано вітчизняний і зарубіжний досвід профільної диференціації навчання, проведено історико-культурологічний аналіз розвитку графічного дизайнерського мистецтва та розкрито пізнавальний, виховний і

розвивальний потенціал графічного дизайну у розвитку особистості старшокласника. Обґрунтовано зміст інтегрованого курсу «Основи графічного дизайну», доведено, що використання інноваційної методики у процесі його вивчення старшокласниками дозволяє організувати справжню дослідницьку, творчу, самостійну діяльність школярів, застосовувати прогресивні педагогічні технології, використовувати різноманітні форми організації навчально-трудової діяльності учнів, методи та засоби навчання.

З 2005 року в науковій школі професора О. М. Коберника розпочалося написання дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук доцентом кафедри техніко-технологічних дисциплін Уманського державного педагогічного університету Грітченком Анатолієм Григоровичем зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти та доцентом кафедри теорії та методики трудового навчання Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка Циною Андрієм Юрійовичем зі спеціальності 13.00.02. – теорія і методика навчання технологій. Науковим консультантом вони обрали досвідченого науковця професора Коберника Олександра Миколайовича.

Завідувач кафедри теорії і методики технологічної освіти, доц. Цина А.Ю. у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтував теорію і методику особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього вчителя технологій. Наукові інтереси А. Ю. Цини зосереджені на проблематиці підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій до вирішення професійних задач діяльності, пов'язаних із їх особистісно орієнтованою трудовою підготовкою, теорією і методикою навчання технологій. З цих проблем проводяться дослідження згідно стратегічних напрямів здобуття майбутніми педагогами основних загальнокультурних та професійних компетенцій освітньої галузі «Технології», що передбачає необхідність поліпшення методики трудового навчання та навчання технологій відповідно до прагнень і можливостей учнівської та студентської молоді. Предметом вивчення є загальнодидактичні та спеціальні принципи технологічної освіти, інноваційні педагогічні технології на уроках трудового навчання, питання охорони праці учасників навчально-виховного процесу, організація профільного технологічного навчання старшокласників.

У 2004-2006 рр. плеяда молодих викладачів технолого-педагогічного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини долучилися до членів наукової школи та розпочали дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02. – теорія і методика навчання технологій. У цю когорту увійшли Харитонова Валентина Василівна (тема: «Формування художньо-конструкторських знань на вмінь старшокласників у процесі проектування та виготовлення швейних виробів»), Ковальчук Юрій Васильович (тема: «Формування системи економічних понять у старшокласників сільської загальноосвітньої школи у процесі технологічної підготовки»), Нагайчук Олена Валеріївна (тема: «Інтелектуальний розвиток учнів 5-9 класів засобами проектно-технологічної діяльності»). Викладач Глухівського національного педагогічного університету Благосмислов Олександр Сергійович за настановами Олександра Миколайовича, розробив систему підготовки майбутніх учителів трудового навчання до роботи у позашкільних закладах науково-технічної творчості.

За період функціонування наукової школи її членами підготовлено та опубліковано: 2 підручники, 10 монографій, 3 навчальних посібника з грифом МОН України, більше 15 навчально-методичних посібників та понад 450 статей і тез у фахових виданнях та збірниках.

З кожним роком до наукової школи професора Коберника Олександра Миколайовича долучаються нові дослідники. Молоді науковці досліджують актуальні питання історії, теорії та методики професійного навчання та навчання технологій у світлі кардинальної зміни освітніх стандартів базової та старшої загальноосвітньої школи України.

Наукова школа професора О. М. Коберника постійно поповнює свої ряди молодими, енергійними, ерудованими, допитливими та наполегливими науковцями, які здійснюють важливий внесок у розвиток педагогічної науки України. Тому про Олександра Миколайовича можна з впевненістю сказати: «Особистість, яка творить історію».

11.6. Доктор педагогічних наук, професор Терещук Григорій Васильович

*Фото 6. Доктор педагогічних наук, професор
Терещук Григорій Васильович*

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, перший проректор Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

Народився у 1954 році на Тернопільщині.

У 1976 р. закінчив Тернопільський державний педагогічний інститут за спеціальністю «Загальнотехнічні дисципліни і праця» та здобув кваліфікацію вчителя загальнотехнічних дисциплін і фізики.

Працював вчителем фізики, астрономії, трудового навчання у м. Скалаті і м. Тернополі, в університеті – з 1978 р.

Доктор педагогічних наук за спеціальністю «Теорія та методика трудового навчання». Тема докторської дисертації: «Дидактичні основи індивідуалізації трудового навчання учнів загальноосвітніх шкіл» (1993 р.).

З 1994 року – завідувач кафедри основ педагогічної майстерності Тернопільського державного педагогічного інституту, а з вересня 1995 року – проректор з наукової роботи і водночас професор, завідувач кафедри трудового навчання. Голова науково-технічної ради Тернопільського педагогічного університету.

З 2006 р. обіймає посаду першого проректора Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

Головний редактор фахового видання «Наукові записки

Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: педагогіка» (атестоване рішенням атестаційної колегії МОН України як наукове періодичне видання України категорії «Б»), голова вченої спеціалізованої ради Д 58.053.01, член вченої спеціалізованої ради Д 58.053.03 із захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата педагогічних наук. Голова науково-методичної ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

У 2003 році Терещук Г.В. обраний член-кореспондентом Національної академії педагогічних наук України (відділення загальної педагогіки та філософії освіти).

Перший проректор, проф. Терещук Г.В. здійснив вагомий внесок у запровадження Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, виступав з пропозиціями до Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти України, нормативних документів МОН, є співавтором державного стандарту з технологічної освіти.

Терещук Г.В. – відомий в Україні і за її межами вчений-педагог, організатор освітнього процесу на інноваційних підходах і стандартах Європейського простору вищої освіти, експерт численних наукових проєктів, рецензент дисертаційних досліджень і наукових публікацій.

Терещук Г.В. – член Наукової ради Міністерства освіти і науки України (секція за фаховим напрямом 19 «Педагогіка, психологія, проблеми молоді та спорту»), член робочої групи Міністерства освіти і науки України з розробки професійних стандартів викладачів закладів вищої освіти, упродовж 1998-2010 рр. – член і заступник голови експертної ради Вищої атестаційної комісії України з педагогічних наук, у 2006-2012 рр. – член експертної ради з освіти Державної акредитаційної комісії України.

Професор Терещук Г.В. – фундатор і керівник наукової школи з дослідження проблем технологічної освіти і професійної педагогіки, визнання якої підтверджено тим, що 17 років підряд проєкти за його наукового керівництва мали цільове фінансування від МОН України. За його керівництвом у вчених спеціалізованих радах Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Інституту педагогіки Академії педагогічних наук України, Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, інших установ захищено 12 докторських і 25 кандидатських дисертацій. Наукова школа Терещука Г.В. отримала

визнання не лише в Україні, а й за її межами. З проблематики наукової школи у спеціалізованих учених радах університету захищено 4 кандидатських дисертації викладачами університетів Польської республіки.

Першою була докторська дисертація Гушулея Й.М. на тему «Теорія і практика загальнотехнічної підготовки учнів у процесі трудового навчання» (2000 р.).

Одними з останніх є дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» декана гуманітарного факультету Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії Бучківської Г.В. на тему «Система професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів на засадах народного декоративно-ужиткового мистецтва» (2019 р.) та дисертація Сокотова Ю.В. на тему «Конструкторсько-технологічна підготовка майбутніх столярів в умовах професійно-технічного училища» (2020 р.).

Серед дисертацій на здобуття кандидата педагогічних наук, варто відзначити:

– Дисертацію Мамус Г.М. на тему «Розвиток технічних здібностей майбутніх вчителів трудового навчання у процесі конструювання та моделювання швейних виробів (методичний аспект)» (2001 р.).

У дисертації запропоновано теоретично обґрунтовану модель розвитку технічних здібностей студентів у процесі конструювання та моделювання швейних виробів у сучасних умовах та експериментально перевірено її ефективність. Визначено критерії та рівні розвитку технічних здібностей майбутніх учителів обслуговуючої праці та розроблено комплекс навчально-розвиваючих завдань різного рівня складності відповідно до основних етапів технічної діяльності, ступеня підготовки студентів.

– Кандидатську дисертацію Курача М.С. на тему «Педагогічні умови реалізації міжпредметних зв'язків у художньо-трудовій підготовці майбутніх учителів трудового навчання» (2008 р.).

– У 2006 році захищено дисертацію Цідило І.М. на тему «Дидактичні умови індивідуалізації трудового навчання учнів 8–9 класів засобами інформаційних технологій», а також, докторську дисертацію на тему «Теорія і методика підготовки майбутніх інженерів-педагогів до застосування інтелектуальних технологій у професійній діяльності» (2015 р.).

Професор Терещук Г.В. нагороджений:

1. Заслужений працівник освіти України (27 червня 2015 р.).

2. Відзнаки МОН України: «Відмінник освіти України» (1998р.), знак «Петро Могила» (2011 р.).

3. Відзнаки Національної академії педагогічних наук України: медаль «Григорій Сковорода» (2014), «Іван Франко» (2019).

4. Орден «За заслуги» третього ступеня (2021).

Опублікував понад 150 праць, у тому числі 5 монографій, 17 посібників, 6 статей у наукових виданнях, що індексуються в міжнародних наукометричних базах Scopus і Web of Science:

1. Индивидуализация трудового обучения: дидактический аспект / Под ред В.А. Полякова. М. : Ин-т ПСМ РАО, 1993. 200 с.

2. Основи педагогічних досліджень. Ольштин: WSiE TWP, 2010. 326 с.

3. Основи техніки і технології. К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001. 163 с.

4. Система виховання національної самосвідомості учнів загальноосвітньої школи. К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1999. 295 с.

5. Hryhorii V. Tereshchuk, Ivan M. Tsidylo. Automated System of Fuzzy Identification of Expert's Competence for Assessing the Quality of Pedagogical Phenomena and Processes. *Information Technologies and Learning Tools*. Kyiv, 2018. Vol 64, № 2. P.234-244.

6. Hryhorii V. Tereshchuk, Iryna Kuzma, Oleksandra I. Yankovych, Halina I. Falfushynska. The formation of the successful personality of pupils in primary schools of Ukraine by means of media education. *7th International Workshop (CoSinE 2019) on Computer Simulation in Education: A Workshop in Memory of Professor Illia O. Teplytsky*. Kherson. URL: <http://icteri.org/icteri-2019/workshops-calls-for-papers/cosine-2019> (Scopus).

7. Ivan M. Tsidylo, Hryhorii V. Tereshchuk, Serhiy V. Kozibroda, Svitlana V. Kravets, Tetiana O. Savchyn, Iryna M. Naumuk, Darja A. Kassim. Methodology of designing computer ontology of subject discipline by future teachers- engineers. *The 6th Workshop on Cloud Technologies in Education, December 21, CTE 2018*, Kryvyi Rih. URL: <https://cte.ccjournals.eu/cte> 2018 (Scopus).

8. Labor Migration in Ukraine: ekonomik, social and psychological effekts. – *Problemy Profesjologii*. Zielona Gora. 2013. № 2. S. 187–192.

9. Zawodowe kształtowani sie specjalisty o profilu ekonomicznym. – *Problemy Profesjologii*. Zielona Gora, 2005, S. 163-173.

11.7. Доктор педагогічних наук, професор Слюсаренко Ніна Віталіївна

*Фото 7. Доктор педагогічних наук, професор
Слюсаренко Ніна Віталіївна*

На межі ХХ-ХХІ ст. проблемами технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів, популяризацією трудового навчання в Україні займалася незначна кількість висококваліфікованих, вчених (Д. Тхоржевський, В. Сидоренко, В. Мадзігон, Г. Терещук та ін.).

Складні виклики сучасності сприяли організації та проведенню досліджень у галузі трудового навчання та технологій.

Сучасним науковцем у галузі технологічної освіти є Слюсаренко Ніна Віталіївна.

Народилася Ніна Віталіївна 27 липня 1957 року в м. Завітинську Амурської області.

Майже 20 років Слюсаренко Н. В. працювала вчителем трудового навчання у Херсонській загальноосвітній школі № 13. Увесь цей час вона допомагала молоді пізнавати світ, знаходити у ньому своє місце, виховувала повагу до моральних принципів, привчала до праці. Кожен її урок перетворювався на процес відкриття учнями нових знань, вдумливе, усвідомлене осмислене засвоєння ними нових умінь і навичок, адже педагог застосовувала проблемно-пошукові методи, творчі завдання, ігрову діяльність, намагалася залучати дітей до самостійного виконання практичних завдань, надавала перевагу нестандартним урокам, які сприяли розкриттю

творчого потенціалу школярів, розвитку їхніх творчих здібностей.

Ніна Віталіївна стала вчителем вищої категорії, учителем-методистом, здобула перемогу в міському та обласному конкурсах «Учитель року– 1998» та стала лауреатом його Всеукраїнського туру, отримала почесний знак «Відмінник освіти України». Найголовнішим, як пригадує вчена, було те, що вона відчула потяг до науково-педагогічної діяльності й почала працювати у цьому напрямку.

Досвід зі студентами Херсонського державного університету та вчителями-слухачами Південноукраїнського регіонального Інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів (нині КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти») став підґрунтям для подальшої наукової діяльності та основою дисертаційної роботи з теми: «Розвиток творчих здібностей учнів 5-9 класів на уроках обслуговуючої праці засобами ігрової діяльності», яку вона захистила у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова в 2001 р.

У 2010 р. у спеціалізованій вченій раді Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України вона захистила докторську дисертацію «Теорія і практика трудової підготовки дівчат у школах України (кінець XIX-XX століття)» науковим консультантом був доктор педагогічних наук, професор А.В. Вихрущ.

Сьогодні Ніна Віталіївна знаний в Україні науковець, професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту Херсонського державного університету.

Професор Слюсаренко Н.В. постійно бере активну участь у наукових конференціях різного рівня, виступає з доповідями, друкує наукові статті, монографії, навчальні та навчально-методичні посібники тощо.

Слюсаренко Н.В. протягом багатьох років є членом вченої ради Херсонської академії неперервної освіти, спеціалізованої вченої ради К 79.053.02 Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (2011-2013), спеціалізованих вчених рад Д 58.053.01 і Д 58.053.03 Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (з 2010 р.), спеціалізованої вченої ради К 44.053.02 Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка з 2015 р.

Загальна кількість її наукових та науково-методичних робіт – понад

430. Більшість із них присвячені історії становлення трудової підготовки у школах України кінця XIX початку XX століття та методиці трудового навчання.

У монографії «Науково-методичне забезпечення організації навчально-пізнавальної діяльності учнів 5-9 класів на уроках обслуговуючої праці» (2003) опрелюднено результати теоретико-експериментальних досліджень проблеми організації навчально-пізнавальної діяльності школярів на заняттях з моделювання, конструювання та розкрюювання швейних виробів, а також охарактеризовано специфіку проведення занять при виготовленні учнями швейних виробів.

У праці «Трудова підготовка молоді на Херсонщині: історико-педагогічний аспект» (2003) представлено організацію трудової підготовки в загальноосвітніх школах Херсонщини у різні часи. У роботі на основі архівних документів і матеріалів подано ґрунтовний аналіз становлення трудової підготовки молоді регіону.

Навчальний посібник «Організація трудової підготовки учнів на Херсонщині (друга половина XX століття)» (2006) висвітлює основні форми трудової підготовки учнів, які застосовували у загальноосвітніх школах у вищеназваний період, а також історію, традиції, особливості та здобутки педагогічних колективів регіону щодо психологічної і практичної підготовки учнів до майбутньої трудової діяльності, профорієнтаційної роботи, виховання любові до праці тощо.

У навчальному посібнику «Трудова, підготовка дівчат в історії розвитку української школи» (2008) розкрито роль та місце жінки в історії розвитку суспільства, гендерні аспекти організації трудової підготовки молоді та основні форми трудового навчання та виховання дівчат у загальноосвітніх школах України у різні часи.

Різні аспекти історії становлення трудової підготовки молодого покоління, а також внесок вітчизняних педагогів у цю справу відображено у таких виданнях: «Вітчизняні педагоги другої половини XX століття про трудову підготовку підростаючого покоління» (2014), «Життя віддане праці. Пам'яті академіка Д.О. Тхоржевського» (2014), «Науково-методична лабораторія трудового навчання, креслення та основ безпеки життєдіяльності: історія та сьогодення» (2014), «Василь Сухомлинський про працю та трудову підготовку підростаючого покоління» (2015), «Роль жінки

в історії розвитку суспільства: від витоків до сучасності» (2016), «Sukhomlynskyi's views on labor training of the rising generation» (2017) та ін.

Професорка Слюсаренко Н. В. своїм колегам – вітчизняним ученим, здійснює редагування, рецензування та опонування їхніх наукових робіт.

Слюсаренко Н. В. – заступник головного редактора фахових збірників наукових праць «Педагогічні науки» та «Педагогічний альманах»; працює у редакційних колегіях науково-методичного журналу «Таврійський вісник освіти», бюлетеня «Педагогічний проспект», наукового журналу «Доклады Казахской академии образования», електронного періодичного журналу «Наука. Мысль», Серія «Педагогічні науки».

Її науково-педагогічна діяльність відзначена численними подяками і грамотами МОН України, АПН України, Української асоціації імені Василя Сухомлинського, Херсонської облдержадміністрації, Херсонської міської ради, нагороджена почесним знаком «Відмінник освіти України» знаками «Антон Макаренко», «К.Д. Ушинський», медаллю «Григорій Сковорода» та ін.

Першою дисертаційною роботою була дисертація Кузьменко Юлії Василівни на тему: «Методика формування культури праці учнів основної школи на уроках обслуговуючої праці», яка була захищена у 2006 р.

Метою дослідження було розкрити генезу формування освітньої складової фахівців з трудової підготовки в Україні впродовж 50-х років ХХ – початку ХХІ століття та визначити перспективи впровадження ідей конструктивного історико-педагогічного досвіду в умовах сьогодення.

Гаврилюк Галина Михайлівна у своїй дисертації обґрунтувала «Підготовку вчителів у післядипломній освіті до реалізації проектно-технологічного підходу в трудовому навчанні учнів», яку захистила у 2016 році.

Авторкою обґрунтовано та експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови підготовки вчителів у післядипломній освіті до реалізації проектно-технологічного підходу в трудовому навчанні учнів; змодельовано процес підготовки вчителів у післядипломній освіті до реалізації проектно-технологічного підходу в трудовому навчанні учнів; конкретизовано критерії (мотиваційній, когнітивний, діяльнісний), відповідні їм показники (мотивація професійної діяльності, мотивація успіху в професійній діяльності, мотивація досягнення поставленої мети; знання

теоретико-методичних основ проектування, оволодіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, обізнаність щодо сучасних вимог організації проектно-технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання; вміння мислити нестандартно, знаходити оригінальні рішення, вміння розробляти творчі проекти, вміння організовувати проектно-технологічну діяльність учнів) та рівні готовності вчителів до реалізації проектно-технологічного підходу в трудовому навчанні учнів.

Таким чином, наукова школа професорки Слюсаренко Н.В. заснована у 2006 р. За період роботи під керівництвом проф. Слюсаренко Н.В. захищено 17 кандидатських дисертацій та 3 докторських. Сьогодні наукова школа налічує близько 10 аспірантів різних років навчання.

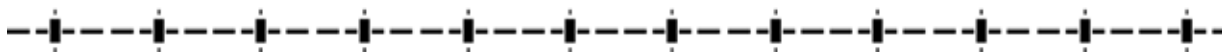
Під керівництвом проф. Н.В. Слюсаренко молоді вчені досліджують актуальні питання історії, теорії та методики трудового навчання, професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання і технологій.

Питання для самоконтролю

1. Який підхід був взятий академіком В. Мадзігоном за основу теоретичної розробки і дослідно-експериментальної перевірки різних інноваційних форм організації педагогічно доцільного шкільного виробництва.
2. Розкрийте характерні особливості наукової школи академіка Д.О. Тхоржевського.
3. Визначте наукову новизну досліджень професора А.П. Верхоли з обґрунтування та оптимізації процесу графічної підготовки студентів.
4. Схарактеризуйте основні результати досліджень професора В.К. Сидоренка з оновлення змісту трудового навчання школярів та професійної підготовки студентів, їхнього професійного самовизначення та розвитку.
5. Розкрийте основні складові проектно-технологічної системи трудового навчання, обґрунтування якої було здійснено в науковій школі професора О.М. Коберника.

ТЕМА 12

ВІДОМІ ВЧИТЕЛІ СУЧАСНОСТІ

12.1. Максименко Людмила Михайлівна

*Фото 8. Максименко Людмила Михайлівна,
Заслужений учитель України*

Максименко Людмила Михайлівна – Заслужений учитель України. Народилася 5 грудня 1948 року.

У 1991 р. закінчила факультет загальнотехнічних дисциплін Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка.

Розпочала педагогічну діяльність у 1985 році у загальноосвітній школі №30 м. Полтави.

У 2001 році отримала звання «Заслужений учитель України».

Людмила Михайлівна – висококваліфікований педагог, яка досконало оволоділа методикою викладання трудового навчання, вперше в області запровадила одержання учнями кваліфікаційних посвідчень.

Олімпіади, виставки, ярмарки, екскурсії, тижні науки і техніки, педмайстерності, школа народних ремесел, методичні об'єднання вчителів міста, зустрічі з передовиками виробництва, майстрами декоративно-прикладного мистецтва, тематичні вечори і конференції, робота зі студентами факультету технологій та дизайну – ось неповний перелік шкільної і позашкільної роботи, яку проводила Людмила Михайлівна спільно з адміністрацією школи та кафедрою теорії та методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

12.2. Поплюйко Сергій Павлович

*Фото 9. Поплюйко Сергій Павлович,
Заслужений учитель України*

Поплюйко Сергій Павлович – Заслужений учитель України, народився 19 травня 1961 року в селищі Градизьк Глобинського району Полтавської області. Закінчив Полтавський державний педагогічний інститут ім. В.Г. Короленка у 1988 р.

Педагогічну діяльність розпочав у 1985 році учителем фізкультури, згодом був переведений на посаду вчителя трудового навчання Градизької середньої школи (з 2002 року Градизька гімназія ім. О. Білаша).

Поплюйко С.П. – високопрофесійний спеціаліст. Як учитель-новатор очолює творчу групу фахівців трудового навчання області, які розробили і впроваджують нову педагогічну технологію «Метод проектів в освітній галузі «Технологія»». Досвід роботи педагога з проблеми «Поєднання трудового навчання з естетичним вихованням» вивчено та узагальнено Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського і занесено до картотеки передового педагогічного досвіду вчителів України.

Керівник районного постійно діючого семінару-практикуму вчителів трудового навчання. Педагог постійно працює з обдарованими учнями. Результатом вчителя є його досягнення: це учні – переможці районного етапу, переможці обласного етапу Всеукраїнської олімпіади з трудового

навчання, його вихованці займають призові місця на обласному етапі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт Малої академії наук.

Як керівник гуртка «Юний дизайнер» С.П. Поплюйко розробив новий стиль полтавського різьблення. Його вихованці стали призерами Всеукраїнського колоквиуму «Космос. Людина. Духовність» (м. Чернівці), переможцями обласної виставки «Україна дітям» у номінації «Декоративно-прикладне мистецтво».

Учитель-методист (1997). Заслужений вчитель України (2007). Переможець районного та лауреат обласного конкурсу «Учитель року – 1998», переможець районного і обласного та лауреат Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2007» у номінації «Трудове навчання».

12.3. Приходько Юлія Миколаївна

*Фото 10. Приходько Юлія Миколаївна,
Заслужений учитель України*

Приходько Юлія Миколаївна – Заслужений учитель України, народилася 29 серпня 1978 р.

Закінчила Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, педагогічно-індустріальний факультет 1995-2000 рр. за спеціальністю вчитель трудового навчання, безпеки життєдіяльності, прикладної і технічної творчості, отримавши диплом спеціаліста, а далі отримала диплом магістра педагогічної освіти.

Звання та нагороди: учитель вищої кваліфікаційної категорії, «старший вчитель», «заслужений вчитель України» з 2010 року.

Подяки виконавчого комітету Полтавської міської ради: Почесні Грамоти Міністерства освіти і науки України, Грамоти управління освіти виконавчого комітету Полтавської міської ради, Грамоти Департаменту освіти і науки Полтавської облдержадміністрації.

Юлія Миколаївна працює на посаді вчителя трудового навчання, технологій, керівника гуртка, Полтавської гімназії № 17 Полтавської міської ради.

У своїй педагогічній діяльності працює над темою: «Нестандартні прийоми і методи викладання в контексті проектно-технологічної системи трудового навчання».

Мета: ознайомити вчителів із *методиками*:

- створення оптимальних умов для розвитку особистості учня;

- створення у навчанні та вихованні цілісної системи знань, умінь, навичок;
- отримання конкретного продукту в результаті самостійної предметної діяльності учня;
- проведення процесу навчання потрібним кожному учневі;
та прийомами:
- застосування технології продуктивного навчання (когнітивних і креативних методів);
- використання елементів сугестивного навчання та емпатії;
- формування оздоровчого ефекту засобами лялькотерапії;
- застосування сучасних методів проектування;
- упровадження новітніх способів презентації та захисту проектів;
- цікаві способи оцінювання засвоєних знань.

Приходько Ю.М. у своїй роботі завжди використовує безліч яскравих образів, що супроводжуються відповідною інтонацією, жестами, мімікою, які містять елементи *сугестивного навчання*, тобто цілеспрямованого навіювання на основі релаксації (розслаблення, зменшення напруження), що призводить до виникнення ефекту гіпермнезії (надзапам'ятовування).

Приходько Ю.М. використовує основні засоби сугестивного навчання – це розуміння відносин, почуттів та психічних станів іншої особи, так звана *емпатія* у формі співпереживання. Тому дуже часто на початку своїх уроків вона проводить ігри, які здатні підвищити рівень позитивних емоцій. Наприклад, гра «Клубочок компліментів».

Щоб остаточно зацікавити учнів на уроках трудового навчання Юля Миколаївна обирає такі об'єкти проектно-технологічної діяльності, які є модними, сучасними, потрібними і викликають бажання «я хочу це зробити».

На кожному етапі виконання проекту привчає учнів до того, що він має сформулювати свою ціль, задачу і гіпотезу.

І якщо учень відчуває *катарсис* – піднесення і найвищу ступінь задоволення від процесу створення власних виробів, то мета досягнута.

Застосовує алгоритм «Як навчити учнів проектувати вироби», Для того, щоб краще уявити бажану ситуацію, пропонує учням виконати наступні вправи: візуалізація або гра в уяву, гра в асоціації. Вчить учнів навчатися, привчає їх спостерігати; читати; знайти інформацію в Інтернеті, запитати у дорослих, провести дослід.

Приходько Ю.М. прикладає максимум зусиль для того, щоб навчити учнів повірити у себе і мистецтву самореалізації. Секрет успішних людей – позитивне ставлення до себе і віра у власні сили, а головна мета сучасної школи – закласти в учня механізми самореалізації, саморозвитку, саморегуляції, самовиховання, самоосвіти.

Девіз уроків Приходько Ю.М.: *«Краща людина та, яка більше за все намагається удосконалюватись, і найщасливіший той, хто більш за все почуває, що він дійсно самовдосконалюється»* (Сократ).

Уроки Приходько Ю.М. проходять творчо, у дружній атмосфері співпраці та нових ідей.

На уроках вчителька намагається навчити дітей творчо мислити, прагне запалити вогонь творчості в кожній молодій людині, прилучаючи до першоджерела народного мистецтва. Створює сприятливий емоційний фон, що є важливим стимулом до того, щоб діти відчували єдність поколінь у родині.

Влучно використовує інтерактивні, проектні, модульні, ІКТ технології. Створює комп'ютерні презентації, активно використовує інтерактивну дошку.

Приходько Юлія Миколаївна є:

- учасником Загальнонаціонального проекту «Флагмани освіти і науки України»;
- членом журі Всеукраїнських учнівських олімпіад з трудового навчання (технологій) III-х та IV-х етапів;
- членом журі конкурсу «Учитель року»;
- членом робочої групи із розробки нової програми з трудового навчання при Міністерстві освіти і науки України;
- автором журналу «Артбук вчителя трудового навчання»;
- членом обласної комісії при ПОШПО із перевірки методичних матеріалів, поданих учителями трудового навчання, технологій, креслення на підтвердження чи присвоєння звання «учитель-методист»;
- активним учасником обласної спеціальної дослідницької групи «Проектування як метод пізнання в освітній галузі «Технології» (більше 10 років);
- бере участь у проведенні курсів підвищення кваліфікації вчителів трудового навчання, технологій, креслення при ПОШПО, тренінгів, круглих столів, майстер-класів, вебінарів тощо;

– створила «Музей дитячої творчості», який налічує понад 100 експонатів і має такі експозиційні розділи: інтер'єр, побутові речі та народний одяг минувшини, українська народна вишивка, в'язання гачком та спицями, бісероплетіння, випилювання, макраме, м'яка іграшка, який є основною базою при вивченні варіативних модулів до навчальних програм з трудового навчання 5-9 та 10-11 класи;

– два роки поспіль веде авторську творчу майстерню учителя (АТМУ) з проблеми «Роль проектно-технологічної діяльності у формуванні технологічних компетентностей та вихованні національної самосвідомості учнів у контексті Нової української школи».

Юлія Миколаївна є співавтором підручників:

1. Терещук А.І., Медвідь О.Ю., Приходько Ю.М. Трудове навчання (обслуговуючі види праці): підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Літера ЛТД, 2015. 275 с.

2. Терещук А.І., Медвідь О.Ю., Приходько Ю.М. Трудове навчання (обслуговуючі види праці): підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Літера ЛТД, 2016. 288 с.

3. Терещук А.І., Медвідь О.Ю., Приходько Ю.М. Трудове навчання (обслуговуючі види праці): підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Літера ЛТД, 2016. 304 с.

Учні Приходько Ю.М. понад 8 років є постійними переможцями III та IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з трудового навчання, технологій та МАН.

Досвід роботи Заслуженого учителя України Приходько Ю.М. висвітлено у:

– збірнику нарисів про переможців Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» 1995-2010 рр. «Когорта найсильніших». Чернівці : Букрек, 2011. 228 с.: іл. С. 195-197;

– науково-методичному журналі «Трудове навчання в школі» видавництва «Основа». № 20(104) жовтень. 2014. С. 7;

– методично-практичному посібнику «Формування технологічних компетентностей та конкурентоспроможної особистості» (з досвіду роботи обласної спеціальної дослідницької групи «Проектування як метод пізнання в освітній галузі «Технології»): методично-практичному посібнику (упорядник Чемшит В.Г.). Полтава : ПОІППО, 2016. 216 с., С. 167.

12.4. Копайгора Микола Миколайович

*Фото 11. Копайгора Микола Миколайович,
директор Хорольської гімназії Хорольської районної ради
Полтавської області*

Копайгора Микола Миколайович – директор Хорольської гімназії Хорольської районної ради Полтавської області.

Микола Миколайович Копайгора – випускник Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка, член опікунської ради Хорольської міської ради, Заслужений працівник освіти України, депутат районної ради.

Микола Копайгора є флагманом у реформуванні закладів освіти, адже пріоритетами в їхній діяльності визначає партнерство – відкритість – сучасну модель управління – професійне зростання – творчий пошук – вимогливість до себе та колег. Саме так він наполегливо вирішує питання забезпечення гімназії, яку очолює, кваліфікованими педагогічними кадрами, працює над розширенням мережі профільних класів згідно вимог державних освітніх стандартів. Результати діяльності вражають: очолюваний ним колектив протягом багатьох років є активним членом малого осередку Полтавщини із впровадження «Школа-родина», інноваційних технологій «Школа сприяння здоров'ю», «Державно-громадське управління», адже керівник спрямовує роботу колективу на створення привабливого мотиваційного освітнього середовища, коли всі учасники освітнього процесу люблять і цінують

гімназію, поважають себе, а за таких умов зростає авторитет закладу освіти.

Микола Копайгора – сучасний керівник і вчитель, цілеспрямований, вольовий, енергійний. Він користується авторитетом серед батьків та громадськості міста, а його нагороди говорять самі за себе: Член Асоціації керівників шкіл України, під його керівництвом Хорольська гімназія досягла високих результатів у Міжнародних освітянських виставках, конкурсах і проектах: 4 бронзові та 2 срібні медалі виставок «Сучасні навчальні заклади», лауреат Всеукраїнського конкурсу «100 кращих шкіл України» (2006) у номінації «Школа педагогічного пошуку», громадських акцій «Флагмани освіти і науки України» (2010), «Літопис сучасної освіти та науки України», Всеукраїнських конкурсів «Модель навчального закладу» (2015) та «Модель методичної роботи» (2015). Гімназія стала призером (III місце) Всеукраїнського конкурсу-рейтингу загальноосвітніх навчальних закладів із роботи з обдарованими дітьми «Школа – джерело талантів» (2017).

На думку Миколи Миколайовича, однією зі складових успішного формування особистості, покращення рівня навчання, створення іміджу освітнього закладу є інноваційна діяльність педагогів у міжнародних проектах (Корпус Миру США в Україні, програма обміну для старшокласників FLEX, «GoCamps»).

Микола Копайгора широко презентує досвід свого педагогічного колективу на районних і обласних семінарах. Його успішну діяльність було відзначено на Всеукраїнській науково–практичній конференції, Міжнародному форумі Програми «Євростудент».

Микола Миколайович – учасник обласної спеціальної дослідницької групи «Проектування як метод пізнання в освітній галузі «Технології»», постійного семінару директорів закладів освіти, які ведуть експериментально-пошукову розробку моделей «Школи майбутнього».

Неодноразово був нагороджений Почесними грамотами Міністерства освіти та науки України, Департаменту освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації. Нагороджений знаком «Відмінник освіти України» (2007), Грамотою Верховної Ради України за заслуги перед Українським народом (2019 р).

Миколі Миколайовичу Указом Президента України від 30.09.2020 №416/2020 «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня

працівників освіти» за значний особистий внесок у розвиток національної освіти, підготовку кваліфікованих фахівців, багаторічну плідну педагогічну діяльність та високий професіоналізм присвоєно Почесне звання «Заслужений працівник освіти України».

Очолюваний Миколою Копайгорою освітній заклад досягає визначних здобутків і завдяки постійному співробітництву з Полтавським національним педагогічним університетом імені В. Г. Короленка. Микола Миколайович активно співпрацює з кафедрою теорії і методики технологічної освіти у рамках діяльності проектних груп із розробки та оновлення освітньо-професійних програм Середня освіта (Трудове навчання та технології) за другим і третім рівнями вищої освіти.

12.5. Куратнік Тетяна Вікторівна

*Фото 12. Куратнік Тетяна Вікторівна,
учитель трудового навчання та технологій*

Куратнік Тетяна Вікторівна – учитель трудового навчання та технологій комунального закладу Полтавська гімназія «Здоров'я» №14 Полтавської міської ради Полтавської області.

Полтавська землі здавна славилася своїми педагогами – професіоналами, які передаючи свої знання та вміння, з любов'ю та відкритим серцем, виховують майбутні покоління українців, здатних до успішної самореалізації у суспільстві. Серед них – випускниця факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка – Куратнік Тетяна, яка на своїх уроках виховує в учнів любов до творчості і праці, креативність та ініціативність.

Тетяна, народилася і виросла у рідному місті Полтаві. Ще з дитинства мріяла стати педагогом. Любов до творчості, бажання вчитися самій та навчати інших визначило її майбутній життєвий шлях. Відтак, 2005 року, після завершення Полтавського професійного ліцею сфери послуг (Тетяна здобула кваліфікацію «кравця») її мрія здійснилася і вона вступила до Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, щоб стати інженером-педагогом. Навчання на факультеті технологій та дизайну дало Тетяні ґрунтовні знання, фахові вміння для впевненого професійного старту на посаді вчителя трудового навчання у Полтавській гімназії «Здоров'я» №14.

Сучасний погляд на освіту, використання нетрадиційних методів та підходів у викладанні є основою щоденної копіткої праці Тетяни Вікторівни. Перетворюючи кожен свій урок на захоплюючу подорож чи дослідження, вона не лише пробуджує у дітей інтерес до вивчення предмета, а й спонукає їх до співтворчості та співпраці у вирішенні соціальноважливих і корисних проєктів. Результатом діяльності педагога є численні перемоги її учнів у творчих дитячих конкурсах, олімпіадах. Варто зазначити, що Тетяна Вікторівна значну увагу приділяє науково-дослідницькій роботі з своїми талановитими учнями. Щороку її вихованці стають призерами міського та обласного етапів Всеукраїнського конкурсу захисту науково-дослідницьких робіт Малої академії наук.

Щоб в учнів не зникало бажання творити, педагог і сам повинен удосконалюватися, відкривати нове, ділитися власними напрацюваннями з іншими. Участь у Міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах дозволяє поглиблювати професійні знання, відкривати нові аспекти технологічної науки.

2020 р. став для Тетяни Вікторівни прикметним у площині STEM освіти: вона стала призеркою Всеукраїнського хакатону для вчителів: «STEM урок: методичні підходи та гендерні стереотипи», а набутий досвід презентувала на учительний загал під час відкритого уроку «Маленьке диво у власних руках», а також на засіданнях педагогічної майстерні інтегрованого навчання, що проходила на базі міського методичного об'єднання вчителів STEM предметів. Протягом останніх 5 років побачило світ 22 друкованих роботи у виданнях на сторінках газети «Трудове навчання» та журналу «Трудове навчання в школі», а також 60 праць розміщено на сторінках електронних видань «Учительський журнал», «На урок», «Методпортал».

Цей рік став знаковим у професійній діяльності Куратнік Тетяни Вікторівни. Педагогиня стала переможницею обласного та фіналісткою Всеукраїнського етапу конкурсу «Учитель року-2021» у номінації «Трудове навчання». Продемонструвавши свої професійні вміння та здобутки, одержавши вагомі результати, Тетяна підтвердила високий рівень технологічної освіти Полтавщини.

Творчі здобутки та досягнення Тетяни Куратнік високо оцінені на міському та обласному рівні: неодноразово нагороджена грамотами управління освіти виконавчого комітету Полтавської міської ради,

Департаменту освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації, почесними грамотами виконавчого комітету Полтавської міської ради.

Багаторічний досвід плідної професійної діяльності та результати у сфері виховання підростаючого покоління викликають захоплення. Запитання пані Тетяні:

Як вплинуло на Вас навчання у педагогічному?

Навчання у педагогічному університеті допомогло мені стати дипломованим спеціалістом і пройти всі сходинки професійного зростання. Здобувши теоретичні та практичні знання від кращих викладачів факультету технологій та дизайну, я змогла успішно застосовувати їх у своїй педагогічній діяльності. Продовжуючи тісну співпрацю з рідним університетом, маю і надалі можливість підвищуючи свою фахову майстерність, навчатися новому.

Що Ви вважаєте найбільшою перемогою у професійному становленні?

У професійному становленні своєю найбільшою перемогою вважаю ставлення до своєї роботи. Адже, якщо ти щодень займаєшся справою, яка приносить тобі задоволення, тоді ти досягаєш успіху сам та ведеш до перемог своїх вихованців. Не зупинятися на досягнутому та впевнено йти уперед – ось моє життєве кредо, якого дотримуюся сама, яке й прививаю своїм учням.

Який цікавий факт про себе Ви можете розказати?

Оскільки виросла у родині педагогів, то ще з малечку прагнула наслідувати батьків. Коли мама готувалася до уроків я сідала поруч і тихенько спостерігала за нею, а потім із завзяттям та дитячою захопленістю старанно писала конспекти і навчала ляльок. Тому і зараз люблю навчатися сама й навчати інших!

Що потрібно для того, щоб Україна стала успішною?

На мою думку, Україні потрібна креативна, комунікабельна, підприємлива та ініціативна молодь, і завдання сучасної школи і учителя зокрема, підготувати конкурентоспроможного випускника, здатного до успішної самореалізації у соціумі за для майбутнього нашої держави.

Питання для самоконтролю

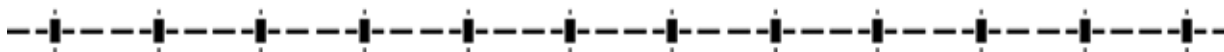
1. Розкрийте зміст шкільної і позашкільної роботи, яку проводила Заслужений учитель України Людмила Михайлівна Максименко

спільно з освітянами та кафедрою теорії та методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

2. Визначте досвід роботи Заслуженого вчителя України Сергія Павловича Поплюйка з проблеми «Поєднання трудового навчання учнів із естетичним вихованням».
3. Обґрунтуйте складові продуктивної педагогічної технології в педагогічному досвіді Заслуженого вчителя України Юлії Миколаївни Приходько.
4. Схарактеризуйте шляхи реформування закладів освіти, які є пріоритетними в діяльності директора Хорольської гімназії Миколи Миколайовича Копайгори.
5. Розкрийте сучасні погляди на освіту, використання нетрадиційних методів та підходів у досвіді переможниці обласного та фіналістки всеукраїнського етапу конкурсу «Учитель року-2021» у номінації «Трудове навчання» Тетяни Вікторівни Куратнік.

ТЕМА №13

МОДЕРНІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЗА ВИМОГАМИ ОНОВЛЕННЯ ОСВІТНІХ СТАНДАРТІВ У 2017-2020 РР.

13.1. Формування компетентностей та інтеграція змісту технологічної освіти

Перед сучасною технологічною освітою постають ряд дискусійних питань стосовно визначення нового змісту освіти, заснованого на формуванні компетентностей, інтеграції змісту освіти з метою навчального розвантаження школярів, запровадження академічної автономії закладів освіти, впровадження авторських навчальних програм трудового навчання, створення підручників нового покоління, розробки нових підходів до оцінювання успішності трудового навчання, з'ясування особливостей технологічної освіти старшокласників і змін у змісті та процесі підготовки вчителів трудового навчання та технологій.

З 2004 по 2010 рр. було здійснено реалізацію Державного стандарту базової і повної середньої освіти, побудованого на основі діяльнісного підходу. Державним стандартом базової і повної середньої освіти 2011 року визначена спрямованість освіти на формування в учнів предметних, міжпредметних і ключових компетентностей. До 2020 року на компетентнісній основі розроблений і затверджений стандарт базової середньої освіти третього покоління.

Сучасні учні здебільшого спроможні лише відтворювати фрагменти несистематизованих знань, часто не вміють застосовувати їх для вирішення життєвих проблем. Тому, ключовими компонентами формули Нової української школи є визначення нового змісту освіти, заснованого на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації у суспільстві та оновлення структури школи, яка даватиме змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.

Під компетентностями слід розуміти здатність до комплексної реалізації на практиці набутих у процесі навчання знань, умінь, навичок, цінностей і ставлень. Тому одним із провідних завдань Нової української школи в галузі виховання є усвідомлення та прийняття учнівської молоддю

української ідентичності.

Предметні компетентності – це знання, уміння і навички з навчальних предметів у комплексі із сформованими ціннісними орієнтаціями учня, необхідні для їхнього застосування у трудовій діяльності. Вони постійно оновлюються, можуть швидко застарівати і тому мають вузький радіус дії, потребують оновлення впродовж життя людини.

Міжпредметні (базові) компетентності слугують базою для опанування предметних компетентностей, мають середній радіус дії, тому, що з часом основи наук мають тенденцію до застаріння. Сюди відносяться філологічна грамотність, природничо-математична компетентність.

Ключові компетентності зберігатимуть свою актуальність після їхнього набуття впродовж усього життя людини не застаріваючи, і, тому, мають широкий радіус функціонування та є необхідними для особистої реалізації, працевлаштування та життєвого успіху впродовж усього життя. До ключових компетентностей програмою віднесені здатність до спілкування рідною та іноземними мовами, ІКТ-компетентність, готовність до навчання упродовж усього життя, ініціативність та підприємливість, соціальна і громадянська компетентності, культура особистості, екологічна та здоров'язбережувальна компетентності.

Теперішня фаза розбудови Нової Української школи впродовж 2016-2018 рр. передбачає перегляд навчальних планів і програм з метою розвантаження школярів, запровадження компетентнісного підходу.

Новим стандартом базової середньої освіти заплановано зменшення кількості предметів та інтегрованість змісту навчання на основі компетентнісного підходу, що дасть змогу учневі сприймати більш цілісну картину світу, позбутися фрагментарності засвоєних знань. Пропоноване інтегрування відбуватиметься із збереженням загального обсягу навчальних годин, звільнивши час на учнівські навчально-дослідницькі проекти. Під час адаптаційного циклу навчання учнів 5-6 класів у майбутніх гімназіях зміст трудового навчання технологій буде подаватися на інтегрованій основі у вигляді галузі знань «технології», а у 7-9 класах переважатиме вже предметний підхід до викладу змісту освіти у вигляді, наприклад, трудового навчання. При цьому буде залишений нинішній обсяг навчального навантаження.

Перший адаптаційний цикл базової середньої освіти спрямований на

підтримку в учнів 5-6 класів інтересу до технологічної освіти і діяльності, передбаченою програмою трудового навчання. Другий, базовий її цикл сприятиме формуванню в учнів 7-9 класів здатності самостійно вирішувати життєві проблеми, вибирати шлях подальшої освіти згідно власних інтересів та здібностей.

За діючим стандартом освіти на трудове навчання відводиться по 2 години на тиждень у 5-6 класах і по одній годині на тиждень у 7-9 класах. Новий стандарт освіти вводить «горизонтальну гнучкість» у розпорядженні закладів освіти навчальним часом на вивчення предметів. Цей предмет може бути або зінтегрований зі спорідненими предметами та курсами, наприклад, інформаційними технологіями, чи може вивчатися впродовж семестру у вигляді інтенсивного кількатижневого курсу практичного змісту наприкінці начального року.

13.2. Запровадження академічної автономії закладів освіти та впровадження авторських навчальних програм трудового навчання

Стаття 23 проекту нового базового Закону України «Про освіту» проголошує державну гарантію академічної автономії закладів освіти. В оновленій школі навчально-методичні повноваження будуть делеговані на рівень закладів освіти. Академічна свобода вчителя полягатиме у підготовці власних авторських навчальних програм з трудового навчання, власноручному виборі стратегій його здійснення відповідно до стандартів середньої освіти, досягнень сучасної науки, потреб учнів і громад. Саме цей крок сьогодні здійснюється в оновленій програмі трудового навчання, якою регламентуються тільки очікувані результати трудового навчання. Сам же шлях досягнення цих результатів визначає вчитель за матеріально-технічними можливостями шкільних майстерень, інтересів та здібностей учнів та власною фаховою підготовленістю.

У визначенні змісту освіти в компетенції Міністерства освіти і науки сьогодні залишилися тільки розробка освітніх стандартів та типових навчальних планів і освітніх програм. Складання ж освітніх програм, навчальних планів і програм переходить, за реформою, школи до закладів освіти. Впровадження нового Стандарту у школах потребує вже сьогодні від закладів післядипломної педагогічної освіти організації для вчителів

навчальних курсів з укладання освітніх і навчальних програм, методики формування компетентностей учнів.

При складанні авторських навчальних програм трудового навчання необхідно деталізувати особистісно-ціннісний приріст потенціалу учнів за зазначеними у типовій програмі наскрізними міжпредметними змістовими лініями: екологічна безпека та сталий розвиток; громадянська відповідальність; здоров'я і безпека; підприємливість та фінансова грамотність. Наприклад, змістова лінія «Громадянська відповідальність» може передбачати формування в учнів 5 класу інтересу до суспільного важливих проектів. У шестикласників формувати прагнення до участі у житті суспільства та просуспільної проектної діяльності. Учні сьомого класу мають виявляти у проектній діяльності почуття громадського обов'язку та національну свідомість. В учнів 8-9 класу у проектній діяльності повинні виявлятися почуття патріотизму та планетарна свідомість. Тобто у 5-6 класах відбувається адаптація школярів до громадянських цінностей, а у 7-9 класах учні мають виявляти ознаки громадянського обв'язку, патріотизм та свідомість, беручи активну участь у створенні громадянських цінностей.

Оновленою програмою трудового навчання сьогодні найповніше реалізовано змістові лінії діючого Державного освітнього стандарту базової середньої освіти:

- проектування (визначено орієнтовний перелік об'єктів проектно-технологічної діяльності учнів, на основі яких здійснюватиметься формування змісту технологічної діяльності на уроках трудового навчання);
- технології та техніка (передбачає проектування та виготовлення виробів за допомогою більш ніж 40 основних та додаткових технологій обробки різних матеріалів);
- технічна та художня творчість (оволодіння основними і додатковими методами проектування, технологіями оздоблення виробів);
- професійна орієнтація (надання можливості учням спробувати себе у різних технологіях обробки матеріалів, щоб потім на основі усвідомлення власних нахилів і здібностей, сильних рис свого характеру, які виявлятимуться у результативності особистої проектної діяльності, самовизначитися (з опорою на виявлені сильні риси власного характеру) із обранням того, що учневі більш до вподоби).

13.3. Створення підручників нового покоління та розробки нових підходів до оцінювання успішності трудового навчання

Концептуальними засадами Нової української школи передбачається розробка оновлених мультимедійних підручників. Упродовж 2016-2018 рр. реформуванням освіти передбачено розробку технологій створення підручників нового покоління, навчання авторів та підготовку експертів. Планується створення Е-платформи електронних курсів та підручників, розробка курсів дистанційного навчання за програмами предметів старшої школи, що є актуальним для діяльності новостворюваних опорних шкіл, які можуть знаходитися на значній відстані від споживачів освітніх послуг.

За новою типовою навчальною програмою учні повинні оволодіти у 5-6 класах 24 технологіями обробки матеріалів, сім з яких можуть продовжувати вивчатися у 7-8 класах, а п'ять із них і у 9 класі. У 7-9 класі учні мають можливість оволодіти ще 19 технологіями обробки матеріалів. Всього за п'ять років навчання школярі можуть опанувати до 43 технологій. Доцільним, можливо, є створення двох окремих підручників трудового навчання: для учнів 5-6 та 7-9 класів. Сам підручник може мати, наприклад, форму хрестоматії з технологій обробки матеріалів. Навчальний матеріал підручника для вивчення учні та вчителі вільно обиратимуть, залежно від обраних об'єктів проектування. Робота за індивідуальними і дослідницькими проектами із трудового навчання мають суттєво покращити його результативність.

У Новій українській школі відбудуться зміни у підходах до оцінювання результатів трудового навчання. Оцінки слугуватимуть для аналізу індивідуального прогресу і плануванню індивідуального темпу навчання, а не ранжування учнів.

Облік та критерії оцінювання проектно-технологічної діяльності учнів визначаються за 12-бальною шкалою. Тепер у 5-9 класах необхідно буде оцінювати успішність формування техніко-технологічних знань і трудових умінь з трудового навчання за результатами проектування, які виявляються під час публічного захисту проектів.

Розробники Стандарту Нової української школи пропонують ширше впроваджувати самооцінювання, взаємооцінювання школярів як важливі інструменти формування ключових компетентностей. Бажано, якщо подані

на публічний захист повністю виконані проекти учнів буде рецензовано. Бажано отримати щонайменше дві рецензії. Одну від товаришів по класу, другу від будь-якої людини, готової і здатної оцінити творчу роботу учня, не тільки виріб, а й увесь проект загалом. У рецензіях відзначають сильні й слабкі сторони опрацювання питань, висловлюють згоду чи незгоду з рішеннями та аргументацією у проекті.

Підготовка та вихід на публічний захист творчої роботи є найбільш драматичним і психологічно напруженим етапом проектування, коли команда експертів (декілька учнів даного класу), авторів таких самих творчих проектів (хоча й різної тематики), і викладач оцінюватимуть виконані проекти і захист (доповідь до 5 хвилин, відповіді на запитання, оцінювання за експертною анкетой).

Оцінювання захисту проекту відбувається за п'ятьма критеріями:

- якість доповіді: композиція, повнота представлення роботи, підходів, результатів; аргументованість, обсяг тезаурусу переконливість і переконаність;

- обсяг і глибина знань з теми (або предмета), ерудиція, предметні зв'язки;

- педагогічна орієнтація: культура мови, манера, використання наочних засобів, відчуття часу, імпровізаційний початок, утримання уваги аудиторії;

- відповіді на запитання: повнота, аргументованість, переконливість і переконаність, дружелюбність, прагнення використати відповіді для успішного розкриття теми та сильних сторін проекту;

- ділові й вольові якості доповідача: відповідальне ставлення, прагнення досягнути високих результатів, готовність до дискусії, здатність працювати з переваженням, доброзичливість, контактність.

Ніяких висновків про завищені чи занижені самооцінки авторів творчих робіт робити не можна. Щоправда можна назвати «найбільш гармонійного» учасника захисту, автора, що має найменшу різницю балів у структурі рейтингової оцінки. Необхідно обов'язково оприлюднити рейтингові оцінки першого десятка кращих учнів класу, які захистили проекти, серед усіх, хто їх виконував.

Динаміка рейтингової оцінки за кожний проект є важливим

показником діагностики розвитку особистості зростаючої людини, життєвого й професійного визначення дітей, підлітків та юнацтва.

13.4. Особливості технологічної освіти старшокласників та зміни у змісті й процесі підготовки вчителів трудового навчання та технологій

Оновлений зміст технологічної освіти старшокласників повинен визначатися двома напрямками їхнього профільного навчання в майбутньому: академічним і професійним спрямуваннями. Можливо його роль полягатиме у покращенні розуміння старшокласниками на першому перехідному році навчання правильності свого вибору з можливістю зміни профілю навчання. На другому й третьому роках навчання старшокласників предмет «Технології» може стати компенсаторним механізмом для будь-якого профілю, зміст якого буде пов'язаний з реалізацією творчих учнівських проектів за обраним профілем.

Суттєвих змін повинні тепер зазнати процес підготовки вчителя трудового навчання та технологій. Сьогодні вже здійснено підвищення на два розряди місця професії вчителя в єдиній тарифній сітці. Сучасний вчитель трудового навчання повинен бути здатним пояснювати ті події та процеси, які відбуваються в освітній практиці, а також прогнозувати їх подальший перебіг, складаючи навчальні програми, підручники та нести відповідальність за отримання зазначених у типовій програмі трудового навчання очікувані результати. Для цього вчителю необхідно володіти науковим мисленням, яке не може бути забезпечено тільки бакалаврським рівнем освіченості, а потребує принаймні ступеня магістра чи доктора філософії. До речі, випускники професійних педагогічних коледжів зможуть навчатися у педагогічних вишах за скороченою програмою. Теорія трудового навчання повинна сьогодні активно розроблятися не лише в академічних установах, а й в освітніх закладах, всіма учасниками освітнього процесу. У новій школі не лише вчителі, а й учні виконуватимуть роль «режисерів» свого навчання. Вчителю відводиться роль супроводу освітнього процесу, підтримки учнів і здійснення зворотнього зв'язку між отриманими і очікуваними результатами трудового навчання.

Для підготовки вчителів-дослідників із науковим мисленням сьогодні у всіх педагогічних вишах України ліцензовані магістратури і аспірантури за

спеціальністю Середня освіта (трудове навчання та технології). У школах мають бути створені кафедри за циклами навчальних предметів (такий досвід вже існує давно).

Аналіз шляхів вирішення актуальних для сучасної технологічної освіти проблем дає змогу зробити такі висновки:

1. Оновлення Державного стандарту базової середньої освіти має здійснюватися на засадах спрямованості на формування в учнів предметних, міжпредметних і ключових компетентностей.

2. Інтеграція навчальних предметів освітньої галузі технології може здійснюватися поєднанням змісту споріднених предметів та курсів або у вигляді інтенсивного кількатижневого курсу практичного змісту наприкінці навчального року.

3. Академічна автономія закладів освіти даватиме можливість учасниками освітнього процесу визначати самостійно шляхи досягнення жорстко регламентованих типовими навчальними програмами очікуваних результатів трудового навчання.

4. Для забезпечення якості складання вчителями трудового навчання авторських навчальних програм закладам післядипломної педагогічної освіти необхідно організувати для вчителів навчальні курси зі складання освітніх і навчальних програм, з оволодіння методикою формування компетентностей учнів.

5. Розробки потребують технології створення мультимедійних підручників нового покоління, навчання авторів та підготовка експертів.

6. Оцінювання результатів трудового навчання визначатиметься за результатами проектування під час публічного захисту учнівських проектів із використанням не лише оцінок вчителя, а й самооцінювання та взаємооцінювання школярів. Діагностика розвитку особистості учня визначатиметься за динамікою його рейтингових оцінок за кожний виконаний проект.

7. Оновлення змісту технологічної освіти старшокласників може здійснюватися у напрямку покращення розуміння ними на першому перехідному році навчання правильності свого вибору з можливістю зміни профілю навчання, а також може стати компенсаторним механізмом для будь-якого профілю навчання, пов'язуючи його з реалізацією творчих учнівських проектів.

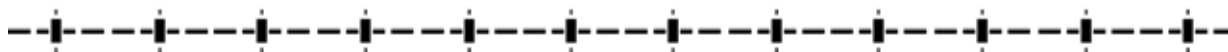
8. Підготовка вчителів трудового навчання та технологій має бути спрямованою на оволодіння науковим мисленням на базі оволодіння освітніми ступенями магістра та доктора філософії.

Питання для самоконтролю

1. Формування яких компетентностей передбачає інтеграція змісту технологічної освіти?
2. Визначте шляхи запровадження академічної автономії закладів освіти та впровадження авторських навчальних програм трудового навчання.
3. Особливості створення підручників нового покоління та розробки нових підходів до оцінювання успішності трудового навчання.
4. Розкрийте напрямки сучасної технологічної освіти старшокласників та зміни у змісті й процесі підготовки вчителів трудового навчання та технологій.

ТЕМА 14

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

14.1. Мета і завдання сучасної технологічної освітньої галузі

Метою базової середньої освіти є розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних і культурних цінностей українського народу.

Реалізація мети базової середньої освіти ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах, як:

- повага до особистості учня та визнання пріоритету його інтересів, досвіду, власного вибору, прагнень, ставлення у визначенні мети та організації освітнього процесу, підтримка пізнавального інтересу та наполегливості;
- забезпечення рівного доступу кожного учня до освіти без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу;
- дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності;
- становлення вільної особистості учня, підтримка його самостійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості у собі;
- формування культури здорового способу життя учня, створення умов для забезпечення його гармонійного фізичного та психічного розвитку, добробуту;
- створення освітнього середовища, в якому забезпечено атмосферу довіри, без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу;
- утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії учнів між

собою та із дорослими;

- формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови;

- плекання в учнів любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля.

Базова середня освіта має такі цикли, як адаптаційний (5-6 класи) та базового предметного навчання (7-9 класи), що дають змогу враховувати вікові та індивідуальні особливості розвитку і потреби учнів, а також забезпечити просування індивідуальними освітніми траєкторіями.

14.2. Формування ключових компетентностей учнів на уроках трудового навчання

Вимоги до обов'язкових результатів навчання визначено на основі компетентнісного підходу.

До ключових компетентностей належать:

1) вільне володіння державною мовою, що передбачає вміння:

- здійснювати комунікацію в усній та письмовій формі на основі знання функцій мови, ресурсів (лексики, граматики) і норм сучасної української літературної мови, типів мовної взаємодії, особливостей стилів мовлення інформаційних та художніх текстів, медіатекстів тощо;

- здобувати та опрацьовувати інформацію з різних (друкованих та цифрових, зокрема аудіовізуальних) джерел у різних освітніх галузях і контекстах, критично осмислювати її та використовувати для комунікації в усній та письмовій формі, для обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей;

- відповідально, усвідомлюючи цінність української мови як мови взаємодії на всій території держави, використовувати мовні засоби для досягнення особистих і суспільних цілей у життєвих та навчальних ситуаціях, творчого самовираження;

2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, що передбачає вміння:

- здійснювати комунікацію в усній та письмовій формі на основі знання функцій мови, ресурсів (лексики, граматики) і норм мови, особливостей основних стилів і жанрів мовлення, типів мовної взаємодії;

– здобувати і опрацьовувати інформацію з різних (друкованих та цифрових, зокрема аудіовізуальних) джерел, критично осмислювати її, використовувати в усній та письмовій комунікації для обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей;

– відповідально використовувати мовні засоби для досягнення особистих і суспільних цілей у життєвих та навчальних ситуаціях, творчого самовираження, спираючись на особливості міжкультурної комунікації та досвід комунікації державною мовою;

– відповідно до ситуації ефективно виражати ідеї, почуття, пояснювати та обговорювати факти, явища, події, обґрунтовувати свої погляди та переконання в усній і письмовій формі у різних особистісних і соціальних контекстах (побутових, навчальних, громадських тощо), спираючись на мовний і мовленнєвий досвід, мовні норми у спілкуванні, соціокультурні реалії та особливості міжкультурної комунікації;

3) математична компетентність, що передбачає здатність розвивати і застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті; моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичного апарату; усвідомлення ролі математичних знань і вмінь в особистому та суспільному житті людини;

4) компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, що передбачають формування наукового світогляду; здатність і готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи; набуття досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі отриманої інформації; розуміння змін, зумовлених людською діяльністю; відповідальність за наслідки такої діяльності;

5) інноваційність, що передбачає здатність учня реагувати на зміни та долати труднощі; відкритість до нових ідей; ініціювання змін у класі, закладі освіти, родині, громаді тощо; спроможність визначати і ставити перед собою цілі, мотивувати себе та розвивати в собі стійкість і впевненість, щоб навчатися і досягати успіхів;

б) екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості

збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства;

7) інформаційно-комунікаційна компетентність, що передбачає впевнене, критичне і відповідальне використання цифрових технологій для власного розвитку і спілкування; здатність безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності;

8) навчання впродовж життя, що передбачає здатність визначати і оцінювати власні потреби та ресурси для розвитку компетентностей, застосовувати різні способи розвитку компетентностей, знаходити можливості для навчання і саморозвитку; спроможність навчатися і працювати в колективі та самотійно, організовувати своє навчання, оцінювати його, ділитися його результатами з іншими, шукати підтримки, коли вона потрібна;

9) громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають:

– спроможність діяти як відповідальний громадянин, брати участь у громадському та суспільному житті, зокрема закладу освіти і класу, спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, соціальних, правових, економічних і політичних принципів, ідей сталого розвитку суспільства, співіснування людей та спільнот у глобальному світі, критичне осмислення основних подій національної, європейської та світової історії, усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина та його самоідентифікацію;

– виявлення поваги до інших, толерантність, уміння конструктивно співпрацювати, співпереживати, долати стрес і діяти в конфліктних ситуаціях, зокрема пов'язаних з різними проявами дискримінації; дбайливе ставлення до особистого, соціального здоров'я, усвідомлення особистих відчуттів і почуттів, здатність дослухатися до внутрішніх потреб; дотримання здорового способу життя; розуміння правил поведінки та спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах та ґрунтуються на спільних моральних цінностях; спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності;

10) культурна компетентність, що передбачає наявність стійкого

інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав і народів; здатність розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва та інші культурні форми; прагнення до розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва;

11) підприємливість і фінансова грамотність, що передбачають ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності; здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою; вміння розв'язувати проблеми; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в команді для планування і реалізації проектів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність тощо.

14.3. Наскрізні вміння у трудовій підготовці учнів

Основою формування ключових компетентностей є особистісні якості, особистий, соціальний, культурний і навчальний досвід учнів; їх потреби та інтереси, які мотивують до навчання; знання, вміння та ставлення, що формуються в освітньому, соціокультурному та інформаційному середовищі, у різних життєвих ситуаціях.

Наскрізними в усіх ключових компетентностях є такі вміння:

1) читати з розумінням, що передбачає здатність до емоційного, інтелектуального, естетичного сприймання і усвідомлення прочитаного, розуміння інформації, записаної (переданої) у різний спосіб або відтвореної технічними пристроями, що охоплює, зокрема, вміння виявляти приховану і очевидну інформацію, висловлювати припущення, доводити надійність аргументів, підкріплюючи власні висновки фактами та цитатами з тексту, висловлювати ідеї, пов'язані з розумінням тексту після його аналізу і добору контраргументів;

2) висловлювати власну думку в усній і письмовій формі, тобто словесно передавати власні думки, почуття, переконання, зважаючи на мету та учасників комунікації, обираючи для цього відповідні мовленнєві стратегії;

3) критично і системно мислити, що виявляється у визначенні

характерних ознак явищ, подій, ідей, їх взаємозв'язків, умінні аналізувати та оцінювати доказовість і вагомість аргументів у судженнях, зважати на протилежні думки та контраргументи, розрізняти факти, їх інтерпретації, розпізнавати спроби маніпулювання даними, використовуючи різноманітні ресурси і способи оцінювання якості доказів, надійності джерел і достовірності інформації;

4) логічно обґрунтовувати позицію на рівні, що передбачає здатність висловлювати послідовні, несуперечливі, обґрунтовані міркування у вигляді суджень і висновків, що є виявом власного ставлення до подій, явищ і процесів;

5) діяти творчо, що передбачає креативне мислення, продукування нових ідей, доброзичесне використання чужих ідей та їх доопрацювання, застосування власних знань для створення нових об'єктів, ідей, уміння випробовувати нові ідеї;

6) виявляти ініціативу, що передбачає активний пошук і пропонування рішень для розв'язання проблем, активну участь у різних видах діяльності, їх ініціювання, прагнення до лідерства, уміння брати на себе відповідальність;

7) конструктивно керувати емоціями, що передбачає здатність розпізнавати власні емоції та емоційний стан інших, сприймати емоції без осуду, адекватно реагувати на конфліктні ситуації, розуміти, як емоції можуть допомагати і заважати в діяльності, налаштовуючи себе на пошук внутрішньої рівноваги, конструктивну комунікацію, зосередження уваги, продуктивну діяльність;

8) оцінювати ризики, що передбачає вміння розрізняти прийнятні і неприйнятні ризики, зважаючи на істотні фактори;

9) приймати рішення, що передбачає здатність обирати способи розв'язання проблем на основі розуміння причин та обставин, які призводять до їх виникнення, досягнення поставлених цілей з прогнозуванням та урахуванням можливих ризиків та наслідків;

10) розв'язувати проблеми, що передбачає вміння аналізувати проблемні ситуації, формулювати проблеми, висувати гіпотези, практично їх перевіряти та обґрунтовувати, здобувати потрібні дані з надійних джерел, презентувати та аргументувати рішення;

11) співпрацювати з іншими, що передбачає вміння обґрунтовувати переваги взаємодії під час спільної діяльності, планувати власну та групову

роботу, підтримувати учасників групи, допомагати іншим і заохочувати їх до досягнення спільної мети.

14.4. Вимоги до результатів навчання учнів за технологічною освітньою галуззю

Державним освітнім стандартом базової середньої освіти (2020) освіти визначено мету, єдину для всіх рівнів загальної середньої освіти, компетентнісний потенціал, що позначає здатність кожної освітньої галузі формувати всі ключові компетентності через розвиток умінь і ставлень та базові знання, обов'язкові результати навчання учнів, рекомендовану, мінімальну та максимальну кількість навчальних годин за циклами навчання (5-6, 7-9 класи).

Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів технологічної галузі складаються з таких компонентів:

- групи результатів навчання учнів, що охоплюють споріднені загальні результати;
- спільні для всіх рівнів загальної середньої освіти загальні результати навчання учнів, через які реалізується компетентнісний потенціал галузі;
- конкретні результати навчання учнів, що визначають їх навчальний прогрес за освітніми циклами;
- орієнтири для оцінювання, на основі яких визначається рівень досягнення учнями результатів навчання на завершення відповідного циклу.

Обов'язкові результати навчання учнів визначають:

- освітню галузь, до якої належить обов'язковий результат навчання;
- роки навчання (класу), на завершення яких очікується досягнення результату навчання;
- групи результатів навчання;
- загальні результати навчання;
- конкретні результати навчання;
- орієнтири для оцінювання відповідного навчального результату.

Метою технологічної освітньої галузі є реалізація творчого потенціалу учня, формування критичного та технічного мислення, готовності до зміни навколишнього природного середовища без заподіяння йому шкоди засобами сучасних технологій і дизайну, здатності до підприємливості та інноваційної

діяльності, партнерської взаємодії, використання техніки і технологій для задоволення власних потреб, культурного та національного самовираження.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів з технологічної освітньої галузі передбачають, що учень:

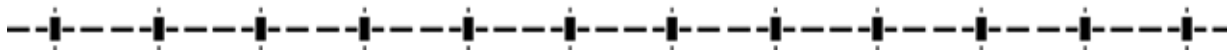
- формулює ідею та втілює задум у готовий продукт за алгоритмом проектно-технологічної діяльності;
- творчо застосовує традиційні і сучасні технології;
- ефективно використовує техніку, технології та матеріали без заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу;
- турбується про власний побут, задоволення власних потреб та потреб інших осіб.

Питання для самоконтролю

1. Якими є мета і завдання сучасної технологічної освіти?
2. Визначте шляхи формування ключових компетентностей учнів на уроках трудового навчання.
3. Схарактеризуйте особливості наскрізних умінь у трудовій підготовці учнів.
4. Розкрийте вимоги до результатів навчання учнів за технологічною освітньою галуззю.

ТЕМА 15

СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

15.1. Виникнення та розвитку професійної підготовки вчителя в Україні

Важливим у контексті модернізації професійної підготовки сучасного вчителя є глибоке і всебічне вивчення історичного досвіду української вищої школи, праць і організаційно-педагогічних здобутків відомих вітчизняних і зарубіжних педагогів, фундаторів національних систем освіти.

Оцінити сучасний стан, характер і напрями розвитку сучасної професійної підготовки вчителя технологій можна на підставі дослідження історії професійної підготовки як елемента системи вищої освіти, шляхом визначення зв'язків і взаємодії складових цієї підготовки на різних етапах суспільного розвитку. Становлення професійної підготовки ми розглядаємо як поступову інтеграцію складових освітньої діяльності від початкових спроб копіювання елементів історично-педагогічних підходів до створення специфічної системи формування і розвитку особистості майбутнього вчителя, що має свої цілі, зміст, освітні засоби та обумовлюється історично досягнутим техніко-технологічним і гуманітарним рівнем суспільства. Виникнення і становлення професійної підготовки – це закономірний процес у розвитку суспільства, який обумовлюється його соціально-виробничими потребами.

У історії становлення та розвитку професійної підготовки вчителя виділяють чотири етапи:

- перший етап – донауковий, відповідає періоду історії стародавнього світу, коли функцію вчителя виконують люди з життєвим досвідом, певними знаннями і вміннями;
- другий етап – просвітницький, відповідає історичному періоду середньовіччя, зародження класичної педагогіки, коли функцію вчителя виконують духовні, світські освічені люди без спеціальної педагогічної підготовки;
- третій етап – науково-методичний, відповідає періоду історії нового часу, зародження системи спеціальної підготовки вчителя, появи

вчительських семінарій, інститутів;

– четвертий етап – розвиток професійної підготовки вчителя, відповідає періоду новітньої історії, створення теорії професійної підготовки вчителя.

Прообразом перших вищих навчальних закладів в Україні можна назвати Острозьку академію (1580 р.), навчання в якій здійснювалося у традиціях грецької освіченості за програмою «семи вільних мистецтв» загальноосвітніх факультетів університетів Західної Європи і орієнтувалося на вищі факультети: медичний, юридичний, богословський.

У 1615 році Київським братством засновано школу, яка з перших років свого існування починає розвиватися як вищий навчальний заклад. У чотирьох нижчих класах здійснювалася загальноосвітня підготовка. Студенти вищих класів вивчали поетику, риторіку, філософію, астрономію. Київська братська школа закладалася як всеустанова. Численні статті шкільних статутів були спрямовані на реалізацію соціального замовлення суспільства на освіченість студентів, містили нагадування про їхні обов'язки перед суспільством, про необхідність виховання в душі любові до свого народу, його традицій. З середини XVII століття в Києві впевнено розвивалась як вищий навчальний заклад створена на базі Київської та Лаврської братських шкіл Києво-Могилянська Колегія (з 1701 року відомий європейський центр освіти – Академія).

Професійну підготовку вчителів для школи започаткував німецький педагог А. Франке (1663-1727рр.), створивши семінарію з невеликою кількістю слухачів, у якій протягом дворічного курсу навчання здійснювали філологічну і дидактичну підготовку викладачів вищих класів середніх шкіл. Із виникненням педагогічної спеціальності було започатковано професійну педагогіку.

У 1811 році зі складу Харківського університету виділився педагогічний інститут із трирічним навчанням, що став своєрідною базою для підготовки учительських кадрів для України. Офіційне ж рішення про створення вчительських інститутів прийнято 31 травня 1872 р.

Велику увагу проблемі професійної підготовки вчителя приділяв корифей вітчизняної і світової педагогіки К. Ушинський. Основою професійно-педагогічної підготовки вчителя він уважав оптимальне поєднання педагогічних здібностей, фахових умінь, професіоналізму та

високої загальної культури особистості. К. Ушинський справедливо зазначав, що «тільки особистість може впливати на розвиток і становлення особистості, тільки характером можна створити характер». Запропонована К. Ушинським система підготовки вчителя базувалася на великій вазі особистісного чинника у педагогічній діяльності. Він розробив зміст спеціальної підготовки вчителя, визначив коло гуманітарних, спеціальних і прикладних навчальних дисциплін, висунув ідею не лише теоретичної, але й практичної підготовки вчителів шляхом прикріплення учительських семінарій до народних шкіл. Кожен навчальний заклад повинен був мати зразкову школу саме для організації педагогічної практики семінаристів. К. Ушинський запровадив після завершення навчання у чотирирічній учительській семінарії річне стажування під керівництвом наставників семінарії. Лише після цього випускники отримували кваліфікацію вчителя народної освіти.

Соціально-економічні особливості розвитку суспільства країн Західної Європи і США кінця XIX – початку XX століття сприяли виникненню різних педагогічних течій: метод наукової педагогіки М. Монтесорі, теорія суспільного виховання Г. Кершенштейнера, теорія вільного виховання С.Френе, ідеї прагматизму і прогресивізму в гуманістичному напрямку Дж.Дьюї.

Становлення професійної підготовки майбутніх учителів спостерігається в досвіді ректора Фребелівського педагогічного інституту І. Сікорського (1907–1917 рр.). Особлива увага в цьому інституті, у відповідності до плану І. Сікорського, приділялась психолого-педагогічній (теоретичній і практичній) підготовці майбутніх вихователів. Навчальним планом передбачалися цикли обов'язкових (пропедевтичних, основних, спеціальних за фахом) і вибіркових дисциплін. Практична підготовка здійснювалася в об'єднаних із Фребелівським інститутом дитячих освітніх закладах. Слухачі відвідували невеликими групами заняття в цих закладах, а двічі на тиждень кожен із них самостійно займався з двома вихованцями.

Станом на серпень 1917 року в навчальних округах України діяли 11 учительських інститутів і 44 нижчих школи – учительські семінарії. Протягом усього періоду функціонування вчительські інститути з трирічним курсом навчання випускали педагогів широкого профілю, які повинні були викладати два і більше навчальних предмети у вищих початкових і перших

чотирьох класах середніх шкіл.

Дієву силу передбачень основних тенденцій розвитку освіти знаходимо нині у провідних ідеях і творчому досвіді геніального українського вченого-дослідника природи В. Вернадського. Провідне значення вищої школи в інтернаціоналізації освіти як перший крок до ноосферизації суспільного буття – це твердження вченого розуміємо як формулювання стратегічної мети вищої школи майбутнього. Передумовою професійної підготовки фахівців В. Вернадський уважав розвиток незалежних від історичних або географічних показників місця та часу обов'язкових для всіх неспростовних наукових знань.

У 1920 році учительські семінарії були реорганізовані у трирічні вищі педагогічні школи, яких в Україні працювало 128. Важливу роль у підготовці вчителів відіграли дослідно-показові базові школи, які функціонували при педагогічних школах і були призначені для проходження педагогічної практики та нагромадження узагальненого досвіду професійної діяльності. Кожний педагогічний навчальний заклад самостійно розробляв зміст підготовки вчителів, який відзначався багатопредметністю. Відсутність єдиних підручників знижувала ефективність їх професійної підготовки. Це обумовило спробу уніфікації навчальних планів і створення на базі вищих педагогічних курсів педагогічних технікумів, у яких лабораторно-бригадний метод поєднувався з традиційним (лекційним) і самостійною роботою.

Наприкінці 20-х років ХХ століття з відкриттям Харківського всеукраїнського інституту народної освіти запроваджується заочне навчання.

Розробку наукових основ підготовки вчителя для школи було здійснено у середині 20-х – на початку 30-х років ХХ століття на основі професіографічного вивчення педагогічної діяльності за трьома напрямками: а) визначення професійно значущих якостей учителя на підставі вимог суспільства до школи; б) визначення якостей учителя, які найбільш цінуються учнями; в) виявлення провідних професійних якостей учителя на підставі експертних оцінок (рейтингу).

У 1931 році різнотипні вищі педагогічні навчальні заклади були замінені чотирирічними педагогічними інститутами. Наприкінці 30-х років педтехнікуми в Україні перейменовані у педагогічні училища. Напередодні війни, у 1940 році, в Україні функціонувало 47 вищих педагогічних навчальних закладів, 6 університетів і 80 педагогічних училищ.

Умовою забезпечення якісної підготовки педагогічних працівників до роботи в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах виступає критичний аналіз концепцій підготовки вчителів до викладання технологій, і перш за все професійної, яка визначає зміст фундаментальної підготовки та є основою фахової підготовки. Науковий аналіз головних тенденцій становлення й розвитку структури та змісту професійної підготовки, розкриття негативних і позитивних процесів, які відбувалися за роки підготовки вчителів за напрямом «Технологічна освіта», виявлення об'єктивних і суб'єктивних чинників і причин, що впливають на сучасний стан такої підготовки, дає змогу науково обґрунтувати шляхи і засоби вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів технологій. Структура і зміст професійної підготовки вчителів технологій визначається навчальними планами підготовки педагогічних працівників наукової галузі «Освіта» за напрямом «Технологічна освіта», навчальними програмами, підручниками і навчальними посібниками з професійно орієнтованих дисциплін.

15.2. Історико-педагогічні аспекти підготовки вчителів технологій в Україні

Підготовку вчителів технологій в Україні було започатковано введенням з 1954 року до складу загальноосвітніх предметів шкільної дисципліни «Трудове навчання» для учнів 5-8-х класів та циклу дисциплін із основ виробництва для школярів 9-10-х класів. Розвитку педагогічної освіти в 50-60-і роки сприяло визначення структури вищих (інститутів) і середніх (училищ) педагогічних навчальних закладів із чотирирічним терміном навчання. У цей час у навчальних планах педвузів відбувався пошук стабільного складу навчальних дисциплін, шляхів досягнення єдності теоретичної та практичної підготовки вчителя.

З 1957 року були введені навчальні плани, якими передбачалася підготовка вчителів подвійної спеціальності «Фізика, основи виробництва» зі строком навчання п'яти років. Дисципліни з підготовки спеціалістів за напрямом «Основи виробництва» у навчальному плані було розділено на обов'язкові і факультативні (одна за вибором студента з наведеного переліку за весь період навчання). З метою формування в майбутніх учителів цілісного, системного уявлення про галузь, що вивчається, усі навчальні

дисципліни обов'язкового блоку було сформовано на інтеграційній основі. Наприклад, дисципліна «Технічна механіка» складалася з інтегрованих у ній інженерних дисциплін: опір матеріалів, деталі машин з елементами теорії механізмів і машин. Вивчення технології матеріалів було інтегровано з вивченням практикуму в навчальних майстернях та методикою проведення занять у шкільних майстернях. Професійна практична підготовка у навчальних планах включала суттєві за змістом і обсягом виробничі практики студентів на підприємстві, педагогічні практики у школах загальною тривалістю за весь період навчання 28 тижнів.

Побудова навчальних планів 50-60-х років за подвійними спеціальностями, інтеграція навчальних дисциплін та вагома практична підготовка сприяли формуванню в майбутніх учителів готовності до дієвого застосування професійно орієнтованих знань і вмінь у подальшій фаховій діяльності з викладання декількох шкільних предметів в умовах повно- та малокомплектних шкіл.

Підготовка вчителя трудового навчання за оновленими навчальними планами як із моноспеціальності з 1972 року здійснювалася протягом чотирьох років і передбачала з третього року навчання оволодіння одним із додаткових напрямків трудової підготовки, які поглиблювали зміст підготовки вчителя праці і загальнотехнічних дисциплін. Напрямки вводилися з урахуванням їх органічної спорідненості для підготовки учителів до викладання навчальних предметів варіативної (фахової) складової навчального плану загальноосвітніх шкіл у старших (9-10-х) класах, яке здійснювалось у формі профільного і професійного навчання з механізації сільського господарства, металообробки, автосправи чи електрорадіотехніки. Як особливість змісту професійної підготовки учителів у цей період слід зазначити суттєву диференціацію загальнотехнічних та фахових дисциплін, причому за основу було взято механічне перенесення цих дисциплін у дещо спрощеному вигляді з навчальних планів підготовки фахівців інженерних спеціальностей технічних вищих навчальних закладах. Хибні наслідки цього кроку мають місце й в сьогоденнішньому змісті професійної підготовки учителів технологій, коли студенти, вивчаючи дисципліну «Деталі машин», здійснюють курсове проектування редуктора, зміст якого є нетиповим для професійної діяльності вчителя трудового навчання.

Аналіз змісту навчальних планів 50-70-х років минулого століття

вказує на відсутність в них часу на самостійну роботу студентів. На недостатнє місце у змісті професійної підготовки студентів таких явищ, як творчість, індивідуальність, свідчить той факт, що лише в 70-і роки ради педінститутів одержали право дозволяти окремим студентам, що проявили здібності до науково-дослідної роботи, замінити складання одного з державних екзаменів захистом дипломної роботи, а також ширше варіювати тематику курсових робіт у межах суміжних навчальних дисциплін. Зміст професійної підготовки цього часу, відповідаючи традиційній моделі освіти, забезпечував переважно формування базових знань і вмінь як педагогічної культури минулого та її відтворення, що дозволяло здійснювати подальшу самоосвітню діяльність за фахом. Порівняльно пасивна роль студентів, які, одержуючи професійні знання і вміння, адаптувалися для адекватної педагогічної діяльності у відповідності до соціальних норм, вимог і очікування суспільства, нав'язувала майбутнім учителям негнучкий, механічний образ раціоналістичної моделі професійно-педагогічної діяльності.

З 1980 року термін підготовки за кваліфікацією «Учитель трудового навчання та загальнотехнічних дисциплін» збільшився до п'яти років. У змісті навчальних планів того часу навчальні дисципліни були представлені одним суцільним списком без оформлення їх розподілу за циклами видів підготовки (соціально-гуманітарна, фундаментальна, професійна, фахова). Професійно орієнтовані дисципліни вивчалися протягом усіх років навчання і були об'єднані у п'ять груп: психологія, педагогіка, машинознавство, основи виробництва та методика трудового і професійного навчання. На їх вивчення навчальними планами передбачалося 25% загальної кількості годин навчальних занять. До змісту професійної підготовки входили також навчальні та виробничі практики.

Перелік груп дисциплін із машинознавства та основ виробництва у цей період також визначався за аналогією до професійної підготовки фахівців інженерно-технічних спеціальностей, що суттєво не відповідало вимогам реальної професійної діяльності вчителя трудового навчання загальноосвітньої школи.

Група дисциплін із методики трудового та професійного навчання, що вивчалася після опанування психолого-педагогічних і машинознавчих дисциплін, набуття початкового психолого-педагогічного, техніко-

технологічного досвіду, була представлена методикою викладання креслення, трудового навчання і загальнотехнічних дисциплін, а потім методикою викладання спеціальних дисциплін в напрямку трудової підготовки.

Професійна підготовка майбутнього вчителя трудового навчання і загальнотехнічних дисциплін включала навчальні практики (технологічні в промисловості, безперервну за напрямком трудової підготовки, літню педагогічну) та педагогічні виробничі практики. Загальний обсяг часу на всі види практики становив 32 тижні за весь період навчання, що приблизно дорівнювало тривалості аудиторних занять упродовж одного навчального року з п'яти передбачених навчальним планом. Домінування педагогічної практики посилювало прикладний характер професійно-педагогічної освіти.

Фахова підготовка здійснювалася починаючи з третього курсу в обсязі 12% загальної кількості навчальних занять за такими напрямами трудової підготовки: металообробка, технічне креслення, механізація сільського господарства, автосправа, обслуговуюча праця.

Як позитивну особливість навчальних планів цього періоду слід відмітити надання можливості особам, що мали середню педагогічну освіту за відповідною спеціальністю, одержати вищу освіту за навчальними планами зі скороченими термінами навчання за чотири роки. Ця особливість стала першим кроком до сучасного розуміння ступеневої і неперервної освіти.

Починаючи з 1990 року кожний вищий навчальний заклад дістав право на власні варіанти навчальних планів. У структурі навчальних планів із підготовки вчителів спеціальності «Загальнотехнічні дисципліни і праця» навчальні дисципліни були згруповані за такими циклами: суспільні, психолого-педагогічні, загальноосвітні, спеціальні. Професійно орієнтовані дисципліни тут окремо не виділялися, а включалися до циклів психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін. До циклу психолого-педагогічних дисциплін було добавлено дисципліну «Основи педагогічної майстерності», що сприяло підвищенню професіоналізму майбутніх учителів. Хоч слід зазначити недостатню ефективність цього нововведення внаслідок необґрунтованого розміщення дисципліни в навчальних планах з 2 по 5-й семестри, коли ще студенти не набули необхідної компетентності з психології та педагогіки.

Якщо зміст циклу психолого-педагогічних дисциплін можна повністю віднести до професійно орієнтованих дисциплін, то в циклі спеціальних дисциплін професійно орієнтовані дисципліни були представлені разом з фундаментальними (фізика, вища математика тощо) і фаховими в напрямку трудової підготовки. Ця особливість навчальних планів дещо завуальовувала у системі підготовки вчителя структуру його фундаментальної і професійної підготовки. Професійна підготовка у цей період також включала вивчення дисциплін за додатковими спеціальностями (фізвиховання, механізація сільського господарства, креслення, декоративно-прикладне мистецтво, технічна творчість тощо). Слід зазначити, що серед додаткових спеціальностей часто не розділяли напрямки поглибленої трудової підготовки (фахова підготовка з автосправи, технічної і прикладної творчості та ін.) і власне додаткові спеціальності (професійна підготовка з фізвиховання, креслення тощо). Це, у свою чергу, призводило до невизначеності в навчальних планах структури фундаментальної і професійної підготовки за додатковими спеціальностями. Загалом кількість годин на професійну підготовку з 1990 року була зменшена до 20% загального часу навчальних занять.

У навчальних планах, починаючи з 1996 року, підготовка вчителів трудового навчання стала поєднуватися з додатковими спеціалізаціями, у які було трансформовано цикл фундаментальних дисциплін за напрямком трудової підготовки. З назв спеціальностей було виключено формулювання «загальнотехнічні дисципліни» і введено назви відповідних додаткових спеціалізацій, наприклад «Трудове навчання і технічна творчість», «Трудове навчання і основи підприємництва» та ін. При цьому структура професійної підготовки залишилася незмінною, але зросла за обсягом до 33% загального часу навчальних занять, а також дещо за змістом за рахунок розширення кваліфікації спеціаліста підготовленістю до викладання таких шкільних предметів, як креслення і безпека життєдіяльності. Було збільшено кількість годин на вивчення педагогічних дисциплін. Група дисциплін з основ виробництва поповнилася вивченням сучасного сільськогосподарського виробництва та його механізації і автоматизації. Тривалість усіх видів практик за весь період навчання становила 29 тижнів.

До початку ХХІ століття не існувало Державних стандартів галузей освіти і тому, не було наукового обґрунтування головної спрямованості

професійної підготовки вчителя. Уведення з 1998 року ступеневості вищої освіти обумовило складання навчальних планів зі спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти – трудове навчання (технічна або обслуговуюча праця)» для трьох освітньо-кваліфікаційних рівнів: «бакалавр», «спеціаліст», «магістр». Триступеневість освітньої системи обумовила перехід до моделі розвивальної педагогічної освіти, яка дозволяє швидко розв'язувати освітні завдання, розширювати їхній спектр і забезпечувати задоволення потреб різних верств населення країни в освітніх послугах.

Усі дисципліни навчального плану підготовки бакалаврів із терміном навчання чотири роки було структуровано у три цикли, у назвах яких уперше зазначалися окремі ознаки мети підготовки професіонала: соціально-гуманітарна, фундаментальна та професійно орієнтована підготовка. Структура професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» за навчальним планом, який діяв з 1998 року до запровадження галузевого стандарту педагогічної освіти складалося із:

– перший цикл включав «Нормативні навчальні дисципліни», серед яких виділялися два підцикли: «Гуманітарні та соціально-економічні дисциплін» і цикл «Фундаментальних та професійно орієнтованих дисциплін», які були обов'язковими для вчителів технічної та обслуговуючої праці. З раніше виділених груп професійних дисциплін сюди ввійшли психолого-педагогічні дисципліни, вивчення шкільних курсів та методики викладання трудового і професійного навчання, креслення й безпеки життєдіяльності.

– другий цикл дисциплін навчального плану включав «Вибіркові навчальні дисципліни», серед яких були визначені «Цикл професійно орієнтованих дисциплін за спеціальністю технічна (обслуговуюча) праця», «Цикл дисциплін самостійного вибору закладом вищої освіти» і «Цикл дисциплін самостійного вибору студентом». «Цикл професійно орієнтованих дисциплін за спеціальністю» включав групи дисциплін із машинознавства та основ виробництва. З метою наближення змісту професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання до реальних умов праці у шкільних майстернях ряд окремих дисциплін з машинознавства (теоретична механіка, опір матеріалів і теорія машин і механізмів) та основ виробництва були інтегровані в монодисципліни – технічну механіку, гідравліку і теплотехніку

та ін. Тобто було відновлено інтегрований підхід до побудови навчальних дисциплін, що був типовим для 50-60-х років ХХ століття.

Перелік дисциплін за самостійним вибором вищого навчального закладу і студентом включав фахові дисципліни, визначені за спеціальністю (технічна чи обслуговуюча праця). Загальний час на професійну підготовку майбутніх учителів трудового навчання за цим навчальним планом становив 30% від загальної кількості годин навчальних занять.

Як суттєвий недолік професійної підготовки майбутніх учителів, що була організована за ступеневою освітою, слід назвати значне зменшення обсягів різних видів практик. Так, якщо до 1998 року навчальні та виробничі практики за чотири роки підготовки спеціалістів складали за навчальними планами 22–26 тижнів, то з 1998 року їх обсяг зменшився до 14 тижнів.

Професійна підготовка майбутнього вчителя трудового навчання – це процес навчання професійно-орієнтованих дисциплін (психолого-педагогічних, загальнотехнічних), навчально-практичної і науково-дослідної роботи. Саме ці дисципліни і види робіт в комплексі складають ядро професійної підготовки і визначають професійну спрямованість навчання.

Дисципліни навчального плану підготовки вчителів освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» визначаються, головним чином, змістом додаткових спеціалізацій, які запроваджуються для підготовки вчителів трудового навчання до викладання в загальноосвітніх навчальних закладах різного типу вибіркового шкільних навчальних предметів, профільного та професійного навчання старшокласників, проведення позашкільної роботи, задоволення особистісних освітніх інтересів студентів. Спеціалізації передбачають як поглиблення змісту спеціальності «Учитель трудового навчання (обслуговуюча чи технічна праця)», так і забезпечення необхідної фахової підготовки з цієї спеціальності, наприклад з прикладної та технічної творчості, основ економіки, металообробки тощо. Побудова змісту професійної підготовки на засадах феноменологічної моделі освіти з урахуванням інтересів і потреб студентів дозволяє здійснювати певною мірою персоналізацію навчання, спростовуючи погляд на підготовку вчителя технологій як на «освітній конвеєр», сприяє її гуманізації, надає більшої свободи вибору і умов для самореалізації майбутнього вчителя.

Дисципліни навчального плану однорічної підготовки магістрів спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти – трудове навчання»,

яку було започатковано в 1998 році, групуються у два цикли:

- фундаментальної, соціально-економічної та психолого-педагогічної підготовки, що передбачало загальну психолого-педагогічну, гуманітарну і інформаційно-технологічну освіту;

- спеціальної та науково-практичної підготовки, що спрямовано на ознайомлення магістрантів з актуальними проблемами сучасного машинознавства, виробництва, на оволодіння теорією та методикою викладання технічних і спеціальних дисциплін, на вивчення спецкурсів за вибором.

Уведення у 2005 році Державних освітніх стандартів у галузях середньої та вищої освіти обумовило зміни у змісті професійної підготовки вчителів трудового навчання. Здійснення загальноосвітньої підготовки учнів передбачено в Державному стандарті за галузевим принципом (сьома освітніми галузями), серед яких є і галузь «Технологія», зміст якої структурується й реалізується у шкільних навчальних предметах «Трудове навчання» та «Інформатика». Структурування наповнення галузі відбувається на основі таких змістових ліній: людина в технічному середовищі; технологічна діяльність людини; соціально-професійне орієнтування людини на ринку праці; графічна культура людини; людина та інформаційна діяльність (елементи інформології, основи інформаційних технологій, основи алгоритмізації і програмування); проектна діяльність людини у сфері матеріальної культури.

Ураховуючи необхідність якісної підготовки вчителів для освітньої галузі «Технологія», забезпечення їх готовності до викладання шкільних предметів «Трудове навчання» та «Інформатика», у 2005 році навчання майбутніх педагогів освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» і «спеціаліст» почали здійснювати за навчальними планами, що поєднували спеціальності: «Трудове навчання (технічна або обслуговуюча праця) та основи інформатики». Крім того, підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» здійснювалася за додатковою спеціалізацією, що передбачала необхідну фахову підготовку за спеціальністю. Обсяг часу на професійну підготовку бакалавра за цими навчальними планами збільшився до 40% загальної кількості годин, відведених на бакалаврат. Сама ж структура навчальних планів за циклами навчальних дисциплін залишилася без змін і відповідала структурі планів

1998 року, коли було введено ступеневу освіту.

З 2008 року Міністерством освіти і науки України запроваджений новий Перелік напрямів (спеціальностей) та їх поєднання з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями для підготовки педагогічних працівників за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра. Підготовка вчителів освітньої галузі «Технологія» нині здійснюється в галузі наук «Освіта» за напрямом підготовки «Технологічна освіта». Ураховуючи необхідність забезпечення готовності педагогічних працівників до викладання не менше ніж двох шкільних предметів (як це було у 50–60-і роки ХХ століття) та проведення позашкільної роботи, навчання майбутніх учителів технологій нині здійснюється у поєднанні напряму підготовки «Технологічна освіта» з додатковими спеціальностями (хімія чи фізика) або додатковими спеціалізаціями (інформатика, технічна творчість, профорієнтаційна робота, основи підприємництва, основи домашнього господарювання, освітні вимірювання). Спеціалізації вводяться для підготовки вчителів технологій до викладання в загальноосвітніх навчальних закладах різного типу небазових шкільних предметів та поглиблення змісту напряму підготовки «Технологічна освіта».

15.3. Шляхи вдосконалення структури і змісту професійної підготовки майбутнього вчителя технологій в умовах упровадження Державних освітніх стандартів загальної та вищої освіти

Проблема вдосконалення структури і змісту професійної підготовки майбутнього вчителя технологій набуває особливої гостроти в умовах упровадження Державних освітніх стандартів загальної та вищої освіти, процесів перебудови вищої школи у напрямку євроінтеграції освітнього простору. Проведений аналіз головних тенденцій становлення та розвитку структури та змісту професійної підготовки дозволяє зробити такі висновки:

- а) в аспекті подолання негативних процесів необхідно забезпечити:
 - уникнення дрібної диференціації професійно орієнтованих дисциплін, що ускладнює формування у студентів системного, цілісного уявлення про складові професійної діяльності вчителя технологій;
 - неприпустимість механічного перенесення змісту дисциплін інженерних спеціальностей технічних вишів у спрощеному вигляді до змісту професійної підготовки майбутніх учителів технологій;

- подолання негнучкого, механічного образу раціоналістичної моделі професійної підготовки, що обмежується підготовкою до педагогічної діяльності лише у відповідності до соціальних норм та вимог суспільства, без урахування особистісних потреб, інтересів і прагнень студентів;

- неприпустимість зменшення обсягів навчальних та виробничих практик у змісті професійної підготовки нижче 20 тижнів за весь період навчання;

б) в аспекті виявлення і збереження позитивних тенденцій необхідно забезпечити:

- збереження за вищими навчальними закладами права на розробку варіативної складової змісту професійної підготовки майбутніх учителів;

- оптимальне співвідношення часу професійно орієнтованої та фахової підготовки, яке повинно складати відповідно 40% і 12% загального часу навчальних занять;

- побудову змісту навчальних дисциплін на інтегративній основі, що підсилюватиме їх систематичну, цілісну, прикладну та політехнічну спрямованість;

- відновлення загальних обсягів навчальних та виробничих практик студентів до 28-32 тижні за весь період навчання;

в) в аспекті виявлення об'єктивних чинників і причин, що визначають сучасний стан такої підготовки, необхідно забезпечити:

- в умовах сучасної малої наповнюваності шкіл і класів здійснення підготовки вчителів технологій за подвійними спеціальностями;

г) в аспекті виявлення суб'єктивних чинників і причин, що визначають сучасний стан такої підготовки, необхідно забезпечити:

- задоволення потреб різних верств населення країни розширеним переліком освітніх послуг;

- сприяння особистісній орієнтації професійної підготовки, що враховує інтереси, нахили та здібності студентів шляхом виконання дипломних робіт, розширення переліку дисциплін за вибором;

- надання змісту професійної підготовки індивідуальної, творчої спрямованості, а студентам свободи його вибору; створення умов для самореалізації майбутнього вчителя;

- надання особам, що мають початкову освіту(молодший спеціаліст) або базову вищу освіту (бакалавр), можливості одержати повну вищу освіту

(спеціаліст, магістр) за скороченими термінами навчання з перезарахуванням раніше вивчених дисциплін, які відповідають спеціальності, що вивчається;

д) в аспекті наукового обґрунтування шляхів і засобів вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів, необхідно забезпечити:

- неперервність, ступеневість і освітньо-кваліфікаційну рівневість підготовки майбутніх учителів;

- розділення навчальних дисциплін на обов'язкові і вибіркові, а також на цикли за напрямками підготовки (соціально-гуманітарні, фундаментальні, професійно орієнтовані і фахові);

- професійну підготовку майбутніх учителів технологій на основі оволодіння рядом фундаментальних дисциплін як базу для подальшої фахової підготовки цих учителів.

Сучасний перехід розвитку суспільства від індустріальної до інформаційно-наукової фази, що вносить кардинальні зміни у пріоритети розвитку сфери виробництва і структуру продуктивних сил, вимагає професійної підготовки фахівців з вищою освітою, що матимуть такі якості: професійна компетентність, мобільність, уміння швидко переучуватися і набувати нових знань, психологічна і фізична готовність до професійної діяльності. Це спричинює суттєві зміни у сфері вищої освіти початку XXI століття, які набувають глобального, інтернаціонального, уніфікованого характеру. Оновлена парадигма пріоритетом освіти визначає орієнтацію на потреби особистості, що відповідають сучасним тенденціям розвитку суспільства. Не збільшуючи термінів навчання, обсягів змісту навчальних дисциплін нині необхідно досягти нових цілей освіти – здобуття нових рівнів освіченості окремою особистістю та суспільством у цілому .

Зростання наприкінці XX – початку XXI століття ролі інформації у розвитку світової спільноти, розвиток комп'ютерної техніки, розширення її доступності і комунікативності нових інформаційних технологій мережі Інтернет сприяли створенню нової форми професійної підготовки – дистанційної, основу якої становить цілеспрямована і контрольована інтенсивна самостійна робота студента. Вона дозволяє здійснювати навчання у зручному для нього місці, частіше за місцем проживання, за індивідуальним розкладом, маючи при собі комплект спеціальних засобів навчання й узгоджену можливість контакту з педагогом за телефоном, електронною або звичайною поштою, очно. Сучасний сегмент ринку

навчальних послуг, які ґрунтуються на дистанційних технологіях, у тому числі і через Інтернет, активно розвивається у всьому світі. За прогнозами American Edukational Reseach Asociacion уже найближчим часом більша частина всього навчання у світі буде здійснюватися дистанційно.

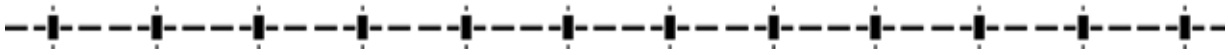
Нині освіта розглядається як освітня послуга, замовником якої є не тільки держава, але й особистість, і роботодавець. У цих умовах педагогічні університети повинні переорієнтувати освітній процес із предметоцентризму на функціональну підготовку спеціалістів, яка визначається стандартами другого і особливо очікуваного третього покоління державних освітніх стандартів у галузі професійної освіти. Оновлення змісту освіти й вибір однозначно відповідних розв'язуваним завданням освітніх технологій повинно здійснюватися зі збереженням переваг традиційної вищої освіти у фундаментальній і теоретичній підготовці студентів з одночасним формуванням компетентного, тобто здібного до професійної діяльності, спеціаліста.

40-річний досвід підготовки в Україні вчителів технологій, накопичені наукові дані створюють сьогодні об'єктивну можливість для виявлення оптимальних умов професійної підготовки і формування особистості вчителя технологій у вищих педагогічних освітніх закладах.

Питання для самоконтролю

1. Визначте етапи становлення та розвитку професійної підготовки вчителя в Україні
2. Схарактеризуйте розвиток історичних різнотипів вищих педагогічних навчальних закладів в Україні.
3. Опишіть структуру перших навчальних планів, якими передбачалася підготовка вчителів трудового навчання.
4. Обґрунтуйте появу додаткових напрямків трудової підготовки, які поглиблювали зміст підготовки вчителя праці і загальнотехнічних дисциплін наприкінці ХХ століття.
5. Визначте вплив ступеневості вищої освіти на зміст навчальних планів підготовки вчителя трудового навчання та технологій.
6. Схарактеризуйте суб'єктивні та об'єктивні чинники, що визначають сучасний стан професійної підготовки вчителів трудового навчання та технологій.

ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ ДЖЕРЕЛА

-
1. Авраменко О.Б. Формування культури праці в учнів 5-9 класів на уроках трудового навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2006. 20 с.
 2. Андрощук І.П. Методика технологічної підготовки учнів старших класів сільських загальноосвітніх навчальних закладів [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.02; Уманський держ. педагогічний ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2007. 273 с.
 3. Багатогалузевий словник термінів / уклад. Степаненко М.І., Титаренко В.П., Титаренко О.О. Полтава : Астроя. 2021. 204 с.
 4. Бербец В. В. Методика діагностування навчальних досягнень учнів 5-9 класів на уроках трудового навчання [Текст] : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2005. 18 с.
 5. Бербец В.В., Дубова Н.В., Коберник О.М. Методика трудового навчання : проектно-технологічний підхід : початковий посібник / За заг.ред. О.М. Коберника, В.К. Сидоренка. Умань: Копіцентр, 2007. 154 с.
 6. Биковська О. В. Теоретико-методологічні основи позашкільної освіти в Україні : автореф. дис... д-ра пед. наук; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2008. 44 с.
 7. Благосмислов О.С. Підготовка майбутніх учителів технологій до роботи з учнями в позашкільних навчальних закладах науково-технічного профілю: автореф. дис ... канд. пед. наук. Київ : б. в., 2011. 16 с.
 8. Бобилева Я. В. Особливості підготовки вчителя трудового навчання в працях Д. О. Тхоржевського. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2009. Вип. 67. С.184-189.
 9. Вихрущ В. О. Дидактична думка в Україні (друга половина ХІХ-початок ХХ століття): проблеми розвитку теорії. Тернопіль : ТНПУ, 2000. Ч.1. 433с.
 10. Волощук І. С. Педагогічні основи розвитку творчих здібностей молодших школярів в умовах сільської загальноосвітньої школи [Текст] : дис... д-ра пед. наук: 13.00.01; Ін-т педагогіки АПН України. К., 1998. 551 с.

11. Гаргін В.В. Розвиток методики трудового навчання в Україні як галузі педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02; Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2012. 233 с.

12. Гритченко А.Г. Теорія і методика підготовки майбутнього вчителя трудового навчання до формування в учнів системи знань сучасного аграрного виробництва [Текст] : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2010. 502 с.

13. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. [Електронний ресурс] / Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: www.mon.gov.ua (дата звернення: 14.06.2021)

14. Державний стандарт освітньої галузі «Технологія». *Трудова підготовка в закладах освіти*. № 4. 2003. С. 4-7.

15. Державний стандарт освітньої галузі «Технологія». *Трудова підготовка в закладах освіти*. № 4. 2003. С. 4-7.

16. Дятленко С.М., Лещук В.М., Медвідь О.Ю. Навчальна програма з трудового навчання для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (оновлена). *Трудове навчання. 5-9 класи : практичний посібник вчителів*. Харків : Видавництво «Ранок», 2017. С. 3-16.

17. Євтух М. Б. Проблема підготовки учителя в історії педагогіки України. *Психолого-педагогічна підготовка учителя у педвузах* : матер. наук.-практ. конф. «Психолого-педагогічна освіта в Україні». Харків : ХДПУ, 1994. С. 157-160.

18. Калініченко Н. А. Трудова підготовка учнів сільської школи в Україні (друга половина ХІХ – ХХ століття) : моногр.; Ін-т педагогіки АПН України, Упр. освіти і науки Кіровогр. облдержадмін., Кіровогр. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. В.Сухомлинського. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. 744 с.

19. Капелюшна Т.В. Тенденції розвитку технологічної освіти в середніх навчальних закладах США [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2012. 225 с.

20. Карташова Л. А. Система навчання інформаційних технологій майбутніх вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін : монографія; Київ. нац. лінгв. ун-т. К., 2011. 263 с.

21. Кепша Я.С. Теоретико-методичні основи формування конструктивно-технічної компетентності учнів основної школи в умовах позашкільних навчальних закладів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02; Ін-т педагогіки НАПН України. К., 2011. 40 с.
22. Кільдеров Д.Е. Підготовка майбутніх учителів технологій на засадах інтегрованого навчання: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2017. 563 с.
23. Кільдеров Д.Е. Теоретичні і методичні засади забезпечення якості підготовки майбутніх учителів технологій на основі інтегрованого навчання: дис. ...доктора пед. наук: 13.00.04. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2018. 577 с.
24. Коберник О. М., Бербец В. В., Ящук С. М. Проектно-технологічна діяльність учнів на уроках трудового навчання: теорія і методика. К. : Науковий світ, 2003. 312 с.
25. Коберник О. М., Сидоренко В. К., Ящук С. М. Методика навчання учнів 5-9 класів проектуванню в процесі вивчення технології обробки деревини і металу : навч.-метод. посіб. Умань : УДПУ, 2004. 143 с.
26. Коберник О. М., Ящук С. М. Забезпечення наступності у виконанні учнями творчих проектів. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. Хмельницький : ТУП, 2001. С. 78-80.
27. Коберник О.М. Проектно-технологічна система трудового навчання. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2003. № 4. С. 8-12.
28. Коберник О.М., Авраменко О.Б., Бербец В.В. Усі уроки технології – 10 клас : навч.-метод. посіб. Х. : Основа, 2010. 160 с.
29. Коберник О.М., Андрощук І.П. Технологічна підготовка старшокласників сільських загальноосвітніх навчальних закладів: теорія і методика. Умань : СПД Жовтий, 2008. 240 с.
30. Коберник О.М., Бербец В.В., Кравченко Т.В. Трудове навчання в школі : проектно-технологічна діяльність : навчально-методичний посіб. Х. : Основа, 2010. 256 с.
31. Коберник О.М., Терещук А.І. Сучасний урок технологій в старшій школі : методичний посібник. Умань : СПД Жовтий, 2011. 248 с.
32. Коберник О.М., Ящук С.М. Наукові засади теорії та методики навчання технологій : посіб. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2013. 289 с.

33. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : [монографія] / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. Я. Савченко; під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : «К.І.С.», 2004. 112 с.
34. Концепція технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2010. № 6. С. 3-11.
35. Корець М.С. Науково-технічна підготовка вчителів для освітньої галузі «Технології». К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. 257 с.
36. Корець М.С. Теорія і практика технічної підготовки вчителів трудового навчання [Текст] : дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2006. 503 с.
37. Кузьменко В.В., Слюсаренко Н.В., Тхоржевська Т.Д. Життя віддане праці. Пам'яті академіка Д.О.Тхоржевського (1930 – 2002 рр.). Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. 51 с.
38. Кулик Є.В. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів трудового навчання до педагогічної дослідницької діяльності [Текст] : автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04; Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. 2006.40 с.
39. Лист Міністерства освіти і науки України від 6 грудня 2007 року № 1/9-736 «Про перелік напрямів (спеціальностей) та їх поєднання з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями для підготовки педагогічних працівників за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра». К. : МОН України, 2007. С. 8-10.
40. Мадзігон В. М. Шляхи і засоби забезпечення наступності в трудовому навчанні учнів загальноосвітніх шкіл і профтехучилищ (на матеріалі електрорадіотехн. дисциплін). Дис. ... канд. пед. наук. К., 1975. 136 с.
41. Мадзігон В.М. Розвиток організаційно-педагогічних форм шкільного виробництва в Україні (друга половина ХХ століття) : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02; Ін-т педагогіки АПН України. К., 2009. 18 с.
42. Мадзігон В.М. Продуктивна педагогіка: монографія. К. : Вересень, 2004. 324 с.
43. Макаренко А.С. Лекції про виховання дітей. *Твори: В 7 т. Т. 4.* К.: Радянська школа, 1954.
44. Макаренко Л.Л. Комп'ютерна грамотність як складова професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи : дис... канд. пед. наук:

13.00.04. Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2006. 294 с.

45. Макаренко Л.Л. Комп'ютерна грамотність: теорія і практика: монографія. Київ : Освіта України, 2008. 241 с.

46. Методика трудового навчання з практикумом / під редакцією Д. Тхоржевського. М.: Освіта, 1987.

47. Методика трудового обучения и общетехнических дисциплин / Под ред. Д.А. Тхоржевского. М. : Просвещение, 1982. 286 с.

48. Навчальні плани педагогічних інститутів. К., 1958. 56 с.

49. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf> (дата звернення: 14.06.2021)

50. Нова українська школа : основи Стандарту освіти. Львів : [б.в.], 2016. 64 с.

51. Організація трудового навчання та виховання учнів 5-7 класів / Г.Є. Левченко, В.М. Мадзігон, І.С. Волощук, О.П. Гнеденко [і ін.]. К., 1992.

52. Оршанський Л. В., Пагута М. В. Основи теорії технологічної освіти : навч.-метод. посіб. для студ. Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. 290 с.

53. Оршанський Л., Силко Р. Готфрід Земпер та художньо-промислова освіта Західної Європи й України : монографія. Дрогобич: РВВ ДДПУ, 2016. 281 с.

54. Оршанський Л.В. Художньо-трудова підготовка майбутніх учителів трудового навчання: монографія. Дрогобич: Швидко Друк, 2008. 278 с.

55. Підготовка майбутніх учителів технологій до організації позаурочної діяльності учнів [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; Кіровогр. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2011. 247 с.

56. Резніченко З.В. Використання моделей змішаного навчання в закладах загальної середньої освіти. *Змішане навчання у реформуванні освітньої моделі*: зб. тез доповідей на Всеукраїнському науково-методичному семінарі з елементами вебінару, 28 лютого 2018. Харків : Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ. Харків : РВВХТЕІ КНТЕУ, 2018. С. 39-40.

57. Савенко І.В. Зміст і методика профільного навчання старшокласників основам графічного дизайну [Текст] : дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.02; Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2009. 257 с.

58. Сидоренко В., Гедзик А. Концептуальні положення професійно-графічної підготовки майбутніх учителів технологій. *Трудова підготовка в закладах освіти*. № 11-12. 2011. С. 26-29.

59. Сидоренко В.К. Перспективи галузі «Технологія» в загальноосвітніх навчальних закладах України. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2003. № 4. С. 4-7.

60. Слабко В.М. Професійна підготовка майбутніх учителів технологій до навчання основ дизайну: монографія. Херсон : Грінь Д. С., 2014. 219 с.

61. Слабко В.М. Теорія і практика формування технологічної культури майбутніх учителів технологічної освіти. К. : ОЛДИ-Плюс, 2016. 387 с.

62. Слюсаренко Н.В. Вітчизняні педагоги другої половини ХХ століття про трудову підготовку підростаючого покоління : монографія. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. 195 с.

63. Слюсаренко Н.В. Становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінця ХІХ–ХХ століття : монографія. Друге видання перероблене і доповнене. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. 466 с.

64. Слюсаренко Н.В., Гаврилюк Г.М. Науково-методична лабораторія трудового навчання, креслення та основ безпеки життєдіяльності : історія та сьогодення. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. 65 с.

65. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибрані твори: В 5 т.* Т. 1. К.: Радянська школа, 1976. С. 166.

66. Тарасова Т.В. Соціально-педагогічні умови становлення і розвитку трудових об'єднань школярів в Україні (ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2013. 16 с.

67. Теорія і методика навчання технологій : навчальний посібник / І.П. Андрущук, О.М. Коберник, А.Ю. Цина та ін.; за заг. ред. О.М. Коберника. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2014. 479 с.

68. Терещук А.І., Медвідь О.Ю., Приходько Ю.М. Трудове навчання (обслуговуючі види праці): підручник для 8 класу загальноосвітніх

навчальних закладів. Київ : Літера ЛТД, 2015. 275 с.

69. Терещук А.І., Медвідь О.Ю., Приходько Ю.М. Трудове навчання (обслуговуючі види праці): підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Літера ЛТД, 2016. 288 с.

70. Терещук А.І., Медвідь О.Ю., Приходько Ю.М. Трудове навчання (обслуговуючі види праці): підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Літера ЛТД, 2016. 304 с.

71. Технології : 10 клас : підручник / Коберник О. М., Терещук А. І., Бербец В. В. [та ін.]. К. : Літера ЛТД, 2011. 160 с.

72. Технології : 11 клас : підручник / Коберник О. М., Терещук А. І., Бербец В. В. [та ін.]. К. : Літера ЛТД, 2011. 160 с.

73. Тименко В. П. Концептуальні засади формування конструктивних умінь в учнів початкової школи. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2007. Вип. 32. С. 53-57.

74. Титаренко В., Кулик Є., Цина А. Історія факультету технологій та дизайну / [за заг. ред. В.П. Титаренко]. Полтава : ПНПУ, 2014. 235 с.

75. Титаренко В.М. Основи виробничої безпеки у майстернях. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. 296 с.

76. Титаренко В.П. Методика вивчення декоративно-прикладної творчості: навчальний посібник. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. 252 с.

77. Титаренко В.П., Цина А.Ю. Формування естетичної культури майбутніх учителів технологій : теоретико-методичний аспект : навчальний посібник. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 372 с.

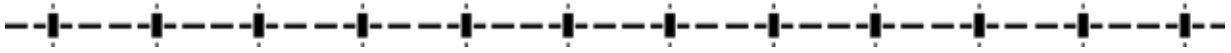
78. Трудове навчання. 5-9 класи. Нова редакція : навчальна програма : рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист від 27.08.10 № 1/11-8205)] / за заг. ред. В. М. Мадзігона. URL: <http://terpug.at.ua/news/trudovenavannia59klasinovaredakcija/2010-08-31-1348> (дата звернення: 14.06.2021)

79. Тхоржевський Д. О. Дидактичне дослідження системи трудового навчання : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. КДПУ ім. О. М. Горького. Київ, 1973. 391 с.

80. Тхоржевський Д. О. Про навчальний план з підготовки вчителя трудового навчання. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2000. № 2. С. 37-43.

81. Тхоржевський Д.О. Система трудового навчання. К.: Рад. Школа, 1975. 324 с.
82. Тхоржевський Д.О. Теорія трудового навчання. 4-е видання, перероблене і доповнене. Частина 1. К. : РННЦ «Дініс», 2000. С. 204-235.
83. Ушинский К. Д. Собрание сочинений : в 11 т. М.–Л. : АПН СССР, 1948-1952. Т. 2 : Педагогические статьи. 1857-1861 гг. 1948. 655 с.
84. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні. *Вибрані педагогічні твори: В 2 т.* Т. 1. К.: Радянська школа, 1983. С 107.
85. Харитоновна В.В. Формування художньо-конструкторських знань та вмінь старшокласників у процесі проектування і виготовлення швейних виробів [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2009. 299 с.
86. Цина А.Ю. Особистісна орієнтована професійна підготовка майбутніх учителів технологій : теоретико-методичний аспект : монографія. Полтава : ПНПУ, 2011. 326 с.
87. Шпильовий Ю.В. Методика навчання систем автоматизованого проектування в процесі підготовки майбутніх учителів технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 22 с.
88. Яковлева В.А. Особливості організації трудового навчання і виховання учнів : навчальний посібник. Кривий Ріг: ІВІ, 2007. 117 с.
89. Ящук С.М. Організація проектно-технологічної діяльності учнів основної школи на уроках трудового навчання: дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2004. 201 с.
90. Ящук С.М. Професійна підготовка викладача загальнотехнічних дисциплін: теоретичний аспект : навч. посіб. Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. 132 с.

ГЛОСАРІЙ ТЕРМІНІВ

А

Академік – в Україні академічне звання, яке мають дійсні члени НАН України й низки галузевих академій. А. обираються Загальними зборами даної академії з числа вчених, які збагатили науку працями першорядного наукового значення. Існують також звання почесний А. й іноземний член. Звання А. існує також в академіях зарубіжних країн.

Академічні свободи – право викладачів вищих навчальних закладів, зокрема університетів, проводити навчальну й наукову роботу, керуючись своєю совістю, без обмежень з боку держави, а також право студентів на самоврядування й на організацію занять на власний розсуд. А. с. передбачалися в Середньовіччя привілеями з боку церкви чи світських владик, пізніше – державними законами. Вони відігравали прогресивну роль, забезпечуючи певну незалежність науки від теології. Академічні свободи педагогічних, науково-педагогічних працівників, студентів, курсантів, аспірантів, докторантів тощо визначені законом України «Про освіту». В законі сформульовані їхні права та обов'язки й гарантії державою цих прав.

Академія (від грец. Ἀκαδημία, від імені міфічного Академа, на честь якого названа місцевість поблизу Афін). 1. Давньогрецька філософська школа, яку заснував Платон. 2. Вищі наукові центри – Національна Академія наук України, академії наук зарубіжних країн, галузеві А. (педагогічних, медичних, аграрних, правничих та інших наук). 3. Вищий навчальний заклад (А. військова, сільськогосподарська тощо). діяльність якого спрямована на розвиток освіти, науки й культури шляхом проведення наукових досліджень і навчання на всіх рівнях вищої, післявузівської та додаткової освіти переважно в одній із галузей науки, техніки чи культури. А. є провідним науковим і методичним центром у сфері своєї діяльності, який у широких масштабах здійснює підготовку спеціалістів вищої кваліфікації й перепідготовку керівних спеціалістів певної галузі.

Академія педагогічних наук (АПН) України – вища наукова установа з проблем освіти, педагогіки та психології, яка об'єднує найвидатніших учених, котрі досягли значних успіхів у науковій і науково-педагогічній

діяльності, збагативши педагогічну або психологічну науку вагомими працями. Створена згідно з Указом Президента України в березні 1992. Має дійсних членів та членів-кореспондентів. Відповідно до Статуту покликана всіляко сприяти найповнішому використанню й відтворенню інтелектуального та духовного потенціалу народів України, пріоритетному розвитку людинознавчих наук, забезпечувати випереджальний розвиток педагогічної науки з урахуванням перспектив соціально-економічного розвитку України, утверджувати загальнолюдські й національні цінності. Для виконання своїх завдань НАПН організовує, координує та здійснює наукові дослідження з проблем освіти, педагогіки й психології, визначає наукову політику в галузі педагогіки та психології, розробляє й науково обґрунтовує новітні педагогічні технології, форми, методи й засоби освіти, виховання та навчання дітей різних вікових груп, створює програми, підручники й методичні посібники для різних навчально-виховних закладів, досліджує світові тенденції розвитку освіти й педагогічної науки, аналізує освітні стандарти і зміст освіти в зарубіжних країнах, вивчає, узагальнює та поширює передовий вітчизняний і зарубіжний педагогічний досвід. НАПН об'єднує п'ять науково-дослідних інститутів: педагогіки, виховання, психології, дефектології, педагогіки і психології вищої школи. НАПН підпорядковано ряд науково-педагогічних центрів та експериментальних майданчиків у різних регіонах країни для дослідження окремих проблем навчання й виховання.

НАПН видає журнал «Вісник НАПН України» та «Педагогічну газету».

Зв'язок і співробітництво з учителями й викладачами вишів здійснюються в різноманітних формах: сесії, дискусії, конференції, експозиції, семінари, спільна підготовка підручників, навчальних і методичних посібників, монографій, «Педагогічні читання». Вищим органом НАПН є Загальні збори дійсних членів, членів-кореспондентів та іноземних членів. Керівництво всією діяльністю Академії в період між Загальними зборами здійснює Президія у складі: президента, віце-президента, п'яти академіків-секретарів – керівників відділень, головного ученого секретаря і 8 членів, які обираються Загальними зборами терміном на п'ять років із числа її дійсних членів та членів-кореспондентів.

Альма-матер (від лат. *aima mater*, букв. – мати-годувальниця) – старовинна студентська назва університету (як такого, що дає поживу

розумові).

Аналіз уроку – розгляд і оцінка навчального заняття загалом або окремих його сторін. Проводиться: а) з метою управління директором школи і його заступником роботою вчителя; б) як засіб удосконалення й підвищення кваліфікації учителів, вивчення й узагальнення їхнього досвіду (головним чином А. відкритого уроку); в) під час педагогічної практики студентів – майбутніх учителів. При А. у. враховується діяльність учителя й діяльність учнів. Розрізняють загальний А. у., який охоплює всі сторони уроку, і спеціальний, спрямований на окремі його сторони.

Анкетування (від франц. *enquete*, букв. – розслідування) – один із засобів письмового (іноді й усного) опитування значної кількості учнів за певною схемою – анкетною або опитувальним листом. Мета А. – зібрати масовий (найчастіше орієнтовний) матеріал, який після статистичної обробки використовують для розв'язання певних педагогічних, психологічних та інших завдань. Сучасна педагогіка розглядає А. як допоміжний засіб, оскільки одні статистичні дані опитування не можуть бути підставою для встановлення складних педагогічних закономірностей.

Арістотель (дав. гр. Ἀριστοτέλης; 384 до н. е., Стагіра – 322 до н. е., Халкіда) – давньогрецький філософ, один з найвидатніших мислителів усіх часів, учень Платона. У 367–347 рр. до н. е. брав участь в Академії платонівській. У 343 р. став учителем Александра Македонського. У 335 р. повернувся до Афін, де заснував власну філософську школу – Лікей (або Ліцей). У своїх працях («Метафізика», «Фізика», «Аналітика», «Топіка», «Категорії», «Про душу», «Етика», «Політика» та ін.), які охопили майже всі галузі знань того часу, прагнув узагальнити досягнення античної науки. А. розвивав теорію виховання «вільнонароджених громадян». На його думку, людина від природи дістає лише задатки здібностей, які може розвинути виховання. За А. виховання має забезпечувати гармонійне поєднання фізичного, морального й розумового розвитку людини. У сфері розумового виховання відстоював широку освіченість, яка не сумісна зі спеціалізацією в якомусь одному виді діяльності. А. вимагав урахувати вікові особливості дітей у навчанні.

Аспірант (від лат. *aspirans* – той, хто до чогось прагне) – особа, яка готується до наукової чи викладацької роботи у вишах і науково-дослідних інститутах (див. *Аспірантура*).

Аспірантура (від лат. *aspirans* – прагну) – в Україні основна форма підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів. Організована 1925 р. Існує очна (4 роки) із забезпеченням аспірантів державною стипендією і заочна А. (4 роки). В А. приймають осіб, які виявили здатність до науково-педагогічної чи науково-дослідної діяльності, що мають закінчену вищу освіту і склали вступні іспити. Аспірант працює під керівництвом наукового керівника, готує дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора філософії.

Б

Бібліографія (від грец. βιβλιον – книга і γραφω – пишу) – галузь науково-практичної діяльності, завданням якої є бібліографічна інформація про твори друку (чи інші документи) з метою впливу на використання їх у суспільстві. Терміном «Б.» позначають також бібліографічні покажчики, списки літератури, огляди.

Біографічний метод (від грец. *bios* – життя, *grapho* – пишу) – один з методів психологічного дослідження. Використовується головним чином в процесі вивчення психологічних особливостей тієї чи тієї людини. Суть його полягає в збиранні й аналізі матеріалів, які характеризують життєвий шлях і розвиток психічних властивостей досліджуваної особи.

В

Викладання – діяльність учителя у процесі навчання. Воно полягає у постановці перед учнями пізнавального завдання, повідомленні нових знань, організації спостережень, лабораторних і практичних занять, керівництві роботою учнів по засвоєнню, закріпленню й застосуванню знань, у перевірці якості знань, умінь і навичок.

Викладач – у широкому розумінні слова – працівник вищої, середньої спеціальної або загальноосвітньої школи, який викладає якийсь навчальний предмет; у вузькому розумінні слова – штатна посада у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах.

Виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні В. – це вся сума

впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства. Сюди входить як спеціально організований вплив виховних закладів, так і соціально-економічні умови, що діють певного мірою стихійно. У вузькому розумінні слова В. є планомірним впливом батьків і школи на вихованця. Метою В. є сприяння розвитку у вихованця виявленого обдарування чи отримання якихось задатків відповідно до мети. Засобом В. є насамперед приклад, який вихователь подає вихованцеві, потім – наказ (вимога й заборона), переконання, привчання та навчання.

Вища освіта – рівень освіти, що її одержують на базі середньої у вищих навчальних закладах і який підтверджується офіційно визнаними документами (дипломами, сертифікатами тощо). В. о. – результат засвоєння такої сукупності систематизованих знань і навичок діяльності, яка дає значну спеціалістові самостійно й відповідально вирішувати дослідницькі і практичні завдання, творчо використовуючи й розвиваючи досягнення культури, науки, техніки. Специфіка В. о. – безпосередня взаємодія освіти й наукової діяльності, вивчення навчальних дисциплін на рівні, максимально наближеному до актуальних досягнень науки і практики, підвищені вимоги до соціально-громадянської й ділової підготовки випускників навчальних закладів.

Г

Громадянське виховання – формування громадянськості як інтегративної якості особистості, яка дає змогу людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною. До основних елементів громадянськості належить моральна й правова культура, яка виражається в почутті власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості, у повазі й довірі до інших громадян і до державної влади, здатності виконувати свої обов'язки, у гармонійному поєднанні патріотичних, національних та інтернаціональних почуттів. Основні риси громадянина закладаються в дитячому, підлітковому, юнацькому віці на основі досвіду, набутого в родині, школі, соціальному середовищі, і в подальшому формуються протягом усього життя людини. Основна мета Г. в. – виховання в людини моральних ідеалів суспільства, почуття любові до Батьківщини,

прагнення до миру, потреби у праці. У сучасних умовах важливою громадянською якістю стає здатність людини до самовизначення, завдяки якому людина зможе розумно існувати в умовах вибору, тобто в умовах свободи й відповідальності.

Д

Дидактика (від грец. διδακτικός – повчальний) – частина педагогіки, яка розробляє теорію освіти й навчання, виховання у процесі навчання. Д. науково обґрунтовує зміст освіти, вивчає закономірності, принципи, методи й організаційні форми навчання. Термін «Д.» вживався вже у педагогічних працях XVII ст. Я.А. Коменський у «Великій дидактиці» (1657) розробив зміст освіти, дидактичні принципи, методи навчання, уперше обґрунтував класно-урочну систему навчання.

Дисертація (лат. dissertatio – твір, обговорення, розсуд, доповідь) – наукова праця, підготовлена для прилюдного захисту на здобуття наукових ступенів доктора філософії і доктора наук.

Захищають Д. на спеціалізованих радах із захисту Д. у вишах і науково-дослідних установах. Затверджує Д. Державна атестаційна комісія України.

Доктор наук (лат. doctor – учитель, наставник) – науковий ступінь. Присвоюється особам, які захистили докторську дисертацію й мали до того, як правило, науковий ступінь кандидата наук (в Україні) або магістра. Уперше ступінь Д. н. почав присвоювати Болонський університет (1130), потім Паризький університет (1231). В Україні присуджує Державна атестаційна комісія.

З

Завідувач кафедри – здійснює наукове й методичне керівництво роботою колективу професорів, викладачів і наукових співробітників, які входять до складу кафедри вишу, а також керівництво підготовкою науково-педагогічних кадрів з однієї чи кількох споріднених дисциплін. З. к, як правило, професор або доктор наук, обирається за конкурсом. Одночасно З. к. особисто веде науково-дослідну, навчальну й методичну роботу.

I

Інтелект (від лат. *intellectus* – пізнання, розуміння, розум) – розумові здібності людини: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати й перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність розв’язувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати. Структура І. включає такі психічні процеси, як сприймання й запам’ятовування, мислення й мовлення та ін. Розвиток І. залежить від природних задатків, можливостей мозку й від соціальних факторів – активної діяльності, життєвого досвіду.

K

Кафедра (грец. *καθέδρα*, букв. – сидіння, стілець). 1. У стародавніх Греції та Римі – місце для виступів риторів, філософів. 2. У християнській церкві – підвищення, з якого проголошуються проповіді. 3. Крісло єпископа (архієрея) під час богослужіння, у переносному значенні – єпархія (єпископський округ). 4. У навчальних закладах, лекторіях, актових залах – місце для викладача, доповідача. 5. К. у закладах вищої освіти – основна навчально-наукова група, що здійснює навчальну, методичну та науково-дослідну роботу з однієї або кількох пов’язаних між собою наукових спеціальностей, а також підготовку й підвищення кваліфікації кадрів.

Культура (від лат. *cultura* – виховання, освіта, розвиток) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вужчому розумінні К. – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, вузи, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Водночас під К. розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності.

L

Лекція (лат. *lectio* – читання) – систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів

науки. Л. бувають навчальними (одна з основних форм навчального процесу й один з основних методів викладання у закладах вищої освіти) і публічними (одна з основних форм пропаганди й поширення наукових знань). Основні вимоги до Л.: науковість, доступність, єдність форми й змісту, емоційність викладу, органічний зв'язок з іншими видами навчальних занять – семінарами, практичними заняттями тощо.

М

Магістр (лат. *magister* – начальник, учитель). 1. У Стародавньому Римі – назва ряду посад. 2. У Візантії – придворний титул. 3. У Західній Європі за середніх віків – голова католицького духовно-лицарського ордену. 4. У середньовічній школі – викладач «семи вільних мистецтв», пізніше – ступінь випускників філософських факультетів університетів. У вищих навчальних закладах США, Великобританії та інших країн – академічний ступінь. З 1992 ступінь магістра запроваджено в Україні як завершеного освітньо-кваліфікаційного рівня фахівця, який на основі отриманої раніше кваліфікації бакалавра здобув поглиблені спеціальні вміння та знання інноваційного характеру у закладах вищої освіти IV рівня, має досвід їх застосування і продукування нового знання для розв'язання професійних завдань у певній галузі економіки, промисловості, науки, техніки, культури. Програма підготовки надає випускникові знання й навички наукової, педагогічної та дослідницької діяльності. Випускникові присвоюється кваліфікація магістра й видається диплом, у якому зазначено спеціальність підготовки.

Метод (грец. *μέθοδος* – шлях дослідження чи пізнання) – спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта. З розвитком науки відбувається розвиток і диференціація М., що спричинило виникнення вчення про М. – методології. У науковій методології поєднуються в історично визначеній формі об'єктивні й суб'єктивні моменти людської діяльності.

Метод проєктів (лат. *μέθοδος* – шлях крізь, *projectus* – спрямований уперед) – організація навчання, за якою учні набувають знань і навичок у процесі планування й виконання практичних завдань – проєктів. М. п. виник у другій половині XIX ст. у школах США. Поширився на початку XX ст. У 20-х роках XX ст. М. п. привернув увагу українських педагогів, які вважали,

що критично перероблений М. п. зможе забезпечити розвиток творчої ініціативи й самостійності учнів і сприятиме здійсненню безпосереднього зв'язку між набуттям учнями знань і вмінь та застосуванням їх у розв'язанні практичних завдань.

Методика трудового навчання (навчання технологій) – галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності фізичного, інтелектуального, соціального й духовного розвитку особистості школяра, методи та форми взаємодії викладання й учіння в оволодінні його змістом.

Наука – соціально-значуща сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення й використання теоретично систематизованих об'єктивних знань про дійсність. Поняття «наука» включає в себе як діяльність із здобування нового знання, так і результат цієї діяльності – суму набутих на даний момент наукових знань. Термін «наука» вживають також для позначення окремих галузей наукового знання. Н. характеризується доцільно орієнтованою творчою діяльністю із постановки, вибору та розв'язання проблем освоєння світу. Як система знань Н. охоплює не тільки фактичні дані про предмети навколишнього світу, людської думки й дії, не лише закони і принципи вивчення об'єктів, а й певні форми та способи усвідомлення їх, а в кінцевому підсумку – філософське тлумачення. Цим самим Н. постає як форма суспільної свідомості. Н. є способом установлення та усвідомлення об'єктивної істини.

О

Олімпіади з трудового навчання – одна з найбільш масових форм організації позаурочної діяльності учнів, що сприяє активізації пізнавальної та практичної діяльності учнів на уроках і позаурочний час, підвищенню ними якості своїх знань та вмінь, розширенню технологічного кругозору, широкому розвитку дитячої технічної творчості.

П

Педагогіка (від грец. παιδαγωγική, paidos ago – «дитя вести», paida gogos – педагог, «той, хто веде дитя») – наука про навчання та виховання підростаючих поколінь. Основним джерелом пізнання закономірностей навчання й виховання є вивчення та узагальнення педагогічного досвіду.

Педагогічний досвід вивчається також у процесі спеціально організованого науково-педагогічного дослідження. При цьому застосовуються методи спостереження, педагогічного експерименту, вивчення документації, бесід з учнями та вчителями тощо. У системі педагогічних наук виділяють такі основні галузі: теорія навчання, теорія виховання, теорія управління освітою, методика навчання, дошкільна педагогіка, спеціальна педагогіка, соціальна педагогіка, порівняльна педагогіка.

Позакласна робота в школі – складова частина навчально-виховної роботи, одна з форм організації дозвілля учнів. П. р. організовується і проводиться в позаурочний час органами дитячого самоврядування за активною допомогою і при тактовному керівництві з боку педагогічного колективу, особливо класних керівників, вихователів, організаторів позакласної і позашкільної роботи. Значну допомогу учням в організації П. р. надають позашкільні заклади. П. р. тісно пов'язана з навчально-виховною, що проводиться на уроках.

Проект – спеціально організований учителем і самостійно виконуваний учнями комплекс дій, що завершується результатом, створенням творчого продукту.

Проектно-технологічна діяльність – обґрунтована і спланована наперед творча навчально-трудова діяльність, яка передбачає обґрунтування, планування, розроблення конструкції, технології, виготовлення та реалізацію об'єктів проектування та спрямована на формування в учнів певної системи творчо-інтелектуальних і предметно-перетворюючих знань та вмінь.

Р

Реферат (від лат. refero – доповідаю). 1. Короткий виклад (усний чи письмовий) основних положень учення, наукової праці, дослідження або змісту книги. Авторський Р. називають авторефератом. 2. Доповідь на певну тему, що містить огляд друкованих джерел.

С

Семінар навчальний (від лат. seminarium – розсадник; переносно – школа) – один з основних видів навчальних практичних занять студентів закладів вищої освіти, учнів середньої школи, членів наукового гуртка або

слухачів курсів. Полягає в самостійному вивченні учнями чи студентами за завданнями педагога окремих питань і тем лекційного курсу з наступним оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді тощо. Розрізняють три основні типи С.: С., що сприяють поглибленому вивченню певного систематичного курсу, С. із вивчення окремих основних або найважливіших тем курсу і С. (спецсемінари) дослідницького характеру з незалежною від лекцій тематикою. Уже в грецьких гімназіях і римських школах практикувалися семінарські заняття, які супроводжувалися коментарями, доповідями, диспутами й заключним словом педагога. У XVII ст. С. були введені на старших курсах університетів з метою навчання студентів працювати над першоджерелами. У XX ст. елементи семінарських занять проникають до середньої школи. В українській школі практикуються як одна з форм організації навчального процесу. С. сприяє розвитку у студентів та учнів навичок самостійної роботи над навчальним матеріалом та першоджерелами.

Т

Трудове навчання. 1. Важливий складник виховання дітей, підготовки їх до життя, самостійної продуктивної праці. У психолого-педагогічному аспекті виділяються вікові та індивідуальні можливості в оволодінні певними трудовими навичками і вміннями, можливості у розвитку творчого мислення, творчого ставлення до виконання різноманітних трудових завдань. Основна мета Т. н. – виробити в учнів психологічну готовність до праці. 2. Навчальний предмет загальноосвітніх і спеціальних шкіл, який є однією з найважливіших складових частин системи освіти і трудового виховання учнів. Зміст, форми й методи Т. н. спрямовані на ознайомлення учнів з науковими основами техніки, технології, організації та економіки виробництва. Завданням Т. н. є забезпечення учнів системою знань, умінь і навичок, розвиток технічної творчості й сільськогосподарського дослідництва, формування культури школярів.

У

Урок – основна організаційна форма навчально-виховної роботи в школі. Проводиться з постійним складом учнів, у межах точно встановленого

часу, за сталим розкладом й чітко визначеним змістом навчання. У. є складовою частиною класно-урочної системи навчання. У сучасній педагогічній теорії і практиці найпоширенішою є класифікація У. за основною освітньою метою: У. засвоєння знань; У. засвоєння навичок і умінь; У. узагальнення й систематизації знань; У. контролю й корекції; комбінований У. Готуючись до У., учитель визначає освітню мету й відповідно до неї тип, структуру й методику заняття. Крім освітніх, учитель ставить виховні й розвивальні завдання, з якими навчання безпосередньо пов'язане.

**Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної
середньої освіти**

ПОСТАНОВА

Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24

Відповідно до статті 31 Закону України «Про загальну середню освіту»
Кабінет Міністрів України постановляє:

Затвердити Державний стандарт базової і повної загальної середньої
освіти.

Міністерству освіти і науки, Академії педагогічних наук розробити до
1 червня 2004 р. навчальні плани та програми для учнів основної і старшої
школи.

Прем'єр-міністр України

В. Янукович

ДОДАТОК 1 (продовження)

Затверджено
постановою Кабінету Міністрів України
від 14.01.2004 р. № 24

Державний стандарт базової і повної середньої освіти

Загальна частина

Державний стандарт базової і повної середньої освіти (далі – Державний стандарт) визначає вимоги до освіченості учнів і випускників основної та старшої школи, гарантії держави у її досягненні.

Державний стандарт охоплює Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантної і варіативної складових змісту базової та повної середньої освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Виконання вимог Державного стандарту є обов'язковим для всіх навчальних закладів, що надають загальну середню освіту.

Зміст базової і повної середньої освіти створює передумови:

— для всебічного розвитку особистості і визначається на засадах загальнолюдських та національних цінностей, науковості і систематичності знань, їх значущості для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації шкільної освіти, взаємоповаги між націями і народами, світського характеру школи;

— для надання навчанню українознавчої спрямованості, що безпосередньо забезпечується вивченням української мови, української літератури, історії України, географії України, українського мистецтва тощо;

— для індивідуалізації та диференціації навчання, його профільності у старшій школі, запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності учнів.

Особлива увага приділяється практичній і творчій складовим навчальної діяльності. У державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності. Між ступенями шкільної освіти забезпечується наступність і перспективність змісту та вимог щодо його засвоєння учнями.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у Державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях: мова і література, суспільствознавства естетична культура,

математика, природознавство, здоров'я і фізична культура, технології, що є органічним продовженнями змісту відповідних освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти.

Зміст освітньої галузі структурується і реалізується в систем відповідних навчальних предметів та курсів, програми яких затверджує МОНУ.

Основна школа забезпечує базову загальну середню освіту що разом із початковою є фундаментом загальноосвітньої підготовки, формує в учнів готовність до вибору і реалізації шляхів і подальшого здобуття освіти. Зміст освіти на цьому ступені є єдиним для всіх учнів; особистісно орієнтований підхід здійснюється через варіативність методик організації навчання залежно від її пізнавальних здібностей, а також через факультативні курси у старшій школі навчання, як правило, є профільним. У зв'язку з цим зміст освіти і вимоги до його засвоєння диференціювати ся за трьома рівнями: обов'язкові результати навчання, визначені Державним стандартом, профільний, зміст якого визначають програми, затверджені МОНУ, та академічний, за програмами якого вивчаються дисципліни, що тісно пов'язані з профільними предметами (наприклад, фізика у хіміко-біологічному профілі), а також здійснюється загальноосвітня підготовка учнів, які не! І визначилися щодо напряму спеціалізації.

Базовий навчальний план

Базовий навчальний план основної і старшої школи охоплює дві складові: інваріантну та варіативну.

Інваріантна складова передбачає дотримання всіма навчальними закладами, що надають загальну середню освіту, єдиних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів. Варіативна складова спрямована на забезпечення індивідуальної орієнтованості змісту освіти.

Під час складання типових навчальних планів для учнів спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв і колегіумів дозволяється перерозподіляти між освітніми галузями до 15 відсотків навчального часу, визначеного інваріантною частиною Базового навчального плану.

Змістове наповнення освітніх галузей інваріантної складової визначається Державним стандартом.

Змістове наповнення варіативної складової формується навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону, типу закладу, індивідуальних освітніх потреб учня.

Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів II-III ступенів (розподіл навчального часу між освітніми галузями)

Освітні галузі	Загальна кількість годин								
	II ступінь (5-9 класи)			III ступінь (10-12 класи)			II+III ступені (5-12 класи)		
	тиждень	рік	відсотки	тиждень	рік	відсотки	тиждень	рік	відсотки
Інваріантна складова									
Мова і література	42	1470	27	19	665	19	61	2135	23,9
Суспільствознавство	12	420	7,7	10	350	10	22	770	8,6
Естетична культура	8	280	5,1	2	70	2	10	350	3,9
Математика	20	700	13	8	280	8	28	980	11
Природознавство	26	910	16,7	13	455	13	39	1365	15,3
Технології	8	280	5,1	6	210	6	14	490	5,5
Здоров'я і фізична культура	17,5	612,5	11,4	9	315	9	26,5	927,5	10,4
Разом	133,5*	4672,5	86	67	2345	67	200,5	7017,5	78,6
Варіативна складова									
Додаткові години на освітні галузі, предмети за вибором, профільне навчання, факультативи, індивідуальні заняття та консультації	21,5	752,5	14	33	1155	33	54,5	1907,5	21,4
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	130	4550		90	3150		220	7700	
Разом (загальне навчальне навантаження)	155	5425	100	100	3500	100	255	8925	100

*Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин, у спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

З основній школі навчальні години варіативної складової використовуються головним чином для загальноосвітньої підготовки учнів, індивідуальних занять та консультацій, факультативного навчання у старшій школі, у тому числі в сільських однокласних уколах, де створюються різнопрофільні навчальні групи учнів, за рахунок варіативної складової здійснюється профільне навчання. Години цієї складової можуть використовуватися також для вивчення предметів за вибором учнів, факультативних занять тощо.

На основі Базового навчального плану МОНУ розробляє типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів, у типових навчальних планах визначається перелік навчальних предметів і курсів, відповідно до змісту освітніх галузей, кількість годин, відведених на їх вивчення у кожному класі. Типові навчальні плани можуть відображати різні варіанти структурування, інтеграції та розподілу навчального змісту за роками навчання в межах годин, визначених Базовим навчальним планом. На основі типових навчальних планів навчальні заклади складають робочі навчальні плани, в яких конкретизується варіативна складова освіти з урахуванням особливостей організації навчально-виховного процесу.

Характеристика освітніх галузей

Освітня галузь «Технологія»

Основна мета освітньої галузі «Технологія» полягає у формуванні технічно, технологічно освіченої особистості, підготовленої до життя та активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, життєво необхідних знань, умінь і навичок ведення домашнього господарства і сімейної економіки, основних компонентів інформаційної культури учнів, забезпеченні умов для їх професійного самовизначення, виробленні в них навичок творчої діяльності, вихованні культури праці, здійсненні допрофесійної та професійної підготовки за їх бажанням і з урахуванням індивідуальних можливостей. Через зміст освітньої галузі «Технологія» забезпечується:

– формування технічного світогляду і відповідний рівень освіти, закріплення на практиці знань про технологічну діяльність, спираючись на закони та закономірності розвитку природи, суспільства, виробництва і

людини;

— ознайомлення учнів з місцем і роллю інформаційно-комунікаційних технологій в сучасному виробництві, науці, повсякденному житті та їх підготовка до раціонального використання комп'ютерних засобів при розв'язуванні задач, пов'язаних з опрацюванням інформації, її пошуком, систематизацією, зберіганням, поданням, передаванням;

— ознайомлення та залучення учнів до різних видів діяльності, формування необхідних для цього знань і вмінь, навчання учнів способів поведінки з різноманітними засобами праці;

— створення умов для професійного самовизначення, обґрунтованого вибору професії з урахуванням власних здібностей, уподобань і інтересів;

— формування в учнів культури праці, навичок раціонального ведення домашнього господарства, культури побуту, відповідальності за результати власної діяльності, комплексу особистісних якостей, потрібних людині як суб'єкту сучасного виробництва і культурного розвитку суспільства;

— виховання активної життєвої позиції, професійної адаптивності, готовності до безперервної професійної освіти, конкурентної боротьби на ринку праці, потреби ініціативно включатися в систему нових економічних відносин, в підприємницьку діяльність;

— створення умов для реалізації особистісно-орієнтованого підходу до навчання, виховання та розвитку особистості.

Вирішення загальноосвітніх завдань освітньої галузі зумовлює необхідність формування в учнів певної сукупності знань, умінь і навичок. Основою для їх формування повинно стати відповідне змістове наповнення галузі.

Структурування змістового наповнення галузі відбувається і на основі таких змістових ліній:

- людина в технічному середовищі;
- технологічна діяльність людини;
- соціально-професійне орієнтування людини на ринку праці;
- графічна культура людини;

- людина та інформаційна діяльність (елементи інформології, основи інформаційних технологій, основи алгоритмізації і програмування);
- проектна діяльність людини у сфері матеріальної культури.

Усі змістові лінії є наскрізними для реалізації змісту галузі в основній і старшій школі та ґрунтовані на наступності між початковою, основною, старшою та вищою освітою.

Основою реалізації змістових ліній є проектно-технологічна та інформаційна діяльність, яка інтегрує всі види сучасної діяльності людини: від появи творчого задуму до реалізації готового продукту. Проектно-технологічний підхід дасть можливість реалізувати варіативність у змісті трудової підготовки учнів.

Змістове наповнення предметів освітньої галузі має чітко виражену прикладну спрямованість і реалізовується головним чином на основі практичних форм і методів організації занять.

Основна школа

У процесі вивчення в основній школі змісту освітньої галузі «Технологія» передбачається ознайомити учнів з проектно-технологічною та інформаційною діяльністю, із світом сучасних професій, спираючись на знання з основ наук на рівні предметно-практичної діяльності; залучення учнів до проектно-технологічної, інформаційної, художньо-трудової та дослідницької діяльності; розвиток в учнів здатності реально оцінювати свої можливості для вибору посильних творчих завдань.

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>1. Людина в технічному середовищі. Техніка як результат інтегрованої пізнавально-перетворюючої взаємодії людини і природи. Прояв загальнонаукових закономірностей у технічних об'єктах і процесах. Функції техніки в системі суспільного виробництва. Техніка в життєвому середовищі людини.</p>	<p>Уявлення про техніку як засіб пізнання і впливу на життєве середовище людини. Знання прояву загальнонаукових закономірностей у технічних об'єктах і процесах. Уміння користуватися технічними об'єктами на основі їх відповідності заданим умовам.</p>

<p>2. Технологічна діяльність людини.</p> <p>Види перетворюючої діяльності, її результати і наслідки впливу на особистість, культуру, природу і суспільство.</p> <p>Етапи і закономірності еволюції технологічного середовища.</p> <p>Технологія як процес взаємодії природних, суспільних і технічних закономірностей.</p> <p>Предмети праці: речовини, матеріали, сировина, напівфабрикати, заготовки.</p> <p>Знаряддя праці: ручні, механізовані, автоматизовані.</p> <p>Способи і засоби впливу на предмети праці з метою зміни їхнього стану, властивостей, якостей.</p> <p>Зовнішні та внутрішні фактори впливу на процес і результати праці. Діяльність у побуті та декоративно-ужитковому мистецтві.</p> <p>Економічні фактори в технологічній діяльності людини. Економічні показники оцінювання результатів технологічної діяльності.</p> <p>Методи і засоби оцінювання процесу та результатів технологічної діяльності.</p>	<p>Уявлення про економічні фактори в технологічній діяльності людини.</p> <p>Знання технологічних основ сучасного виробництва, спираючись на знання учнів з основ наук на рівні предметно-практичної діяльності; предметів та знарядь праці. Уміння застосовувати при вивченні технологічних основ виробництва загальноосвітні знання з основ наук; охарактеризовувати спосіб впливу на предмет праці та обирати засоби з метою зміни його стану, властивостей чи якостей; обирати предмети та знаряддя праці для заданих умов технологічної діяльності; здійснювати технологічну діяльність в заданих умовах; давати оцінку процесу і досягнутим результатам технологічної діяльності.</p>
<p>3. Соціально-професійне орієнтування людини на ринку</p>	<p>Уявлення про фактори впливу на вибір професії.</p>

<p>праці.</p> <p>Трудовий процес як цілеспрямована перетворююча діяльність людини.</p> <p>Елементи трудового процесу: праця людини, предмети і знаряддя праці.</p> <p>Раціональні та-безпечні умови праці на виробництві та у побуті.</p> <p>Людина як суб'єкт трудового процесу. Здатність виконувати трудові функції з урахуванням власних можливостей. Професійна придатність.</p> <p>Професійний план, його структура і етапи формування.</p> <p>Професія як результат суспільного розподілу праці.</p> <p>Класифікація професій. Рівень професійної підготовки та його ознаки (класи, розряди, категорії, звання, ранги тощо). Професійна майстерність як показник оволодіння професійною Діяльністю.</p> <p>Характеристика підприємницької діяльності та умови її успішного впровадження.</p> <p>Умови і засоби раціонального господарювання у побуті.</p>	<p>Знання елементів трудового процесу найбільш поширених сфер діяльності; впливу раціональних і безпечних умов на результативність трудової діяльності; типових професій найбільш поширених сфер діяльності; показників професійної придатності; умов успішної підприємницької діяльності; етичних норм поведінки у виробничому середовищі.</p> <p>Уміння планувати практичну діяльність з урахуванням реальних умов здійснення технологічного процесу; виконувати з урахуванням вимог безпеки праці необхідні прийоми робіт, застосовуючи необхідні інструменти і устаткування; оцінювати власні індивідуальні властивості і складати професійний план; орієнтуватися у світі професій; застосовувати навички раціонального ведення домашнього господарства і сімейної економіки.</p>
<p>4. Графічна культура людини.</p> <p>Універсальність графічних зображень як засобу передачі технічної інформації. Типологія графічних документів та їх</p>	<p>Знання ролі графічних засобів передачі інформації; правил виконання зображень на графічних документах.</p> <p>Уміння раціонально відобразити</p>

<p>характерні ознаки.</p> <p>Способи утворення графічних зображень. Зворотність та раціональність графічних зображень.</p> <p>Інструментальні побудови на графічних зображеннях.</p> <p>Графічне зображення геометричних характеристик предмета об'ємної форми на площині.</p>	<p>геометричні характеристики предметів об'ємної форми на площині.</p> <p>Знання поняття інформації, способів і засобів одержання та опрацювання сучасної інформації; типів моделювання та основних етапів технології розв'язання різних задач з використанням засобів інформаційно-комунікаційних технологій; функціональних можливостей комп'ютера та програмних засобів різного призначення; основних властивостей алгоритмів і способів та їх базових структур.</p>
<p>5. Людина та інформаційна діяльність.</p> <p>Інформація та інформаційні процеси. Моделювання та інформаційні моделі. Інформаційно-комунікаційні технології. Пошук, опрацювання, зберігання і передавання інформації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.</p> <p>Апаратне та інформаційне забезпечення комп'ютера.</p> <p>Операційні системи. Системи опрацювання текстових, числових і графічних даних.</p> <p>Програмні засоби навчального призначення.</p> <p>Інформаційно-пошукові і</p>	<p>Уміння будувати найпростіші інформаційні моделі і досліджувати їх за допомогою засобів інформаційно-комунікаційних технологій; описувати алгоритми розв'язання навчальних задач; раціонально використовувати комп'ютерні засоби при розв'язанні задач, пов'язаних з опрацюванням інформації, її пошуком, систематизацією, зберіганням, поданням і передаванням.</p>

<p>телекомунікаційні системи.</p> <p>Основи алгоритмізації і програмування. Алгоритми та їх властивості. Базові структури алгоритмів. Засоби описування алгоритмів.</p>	
<p>б. Проектна діяльність людини у сфері матеріальної та інтелектуальної культури.</p> <p>Творчий процес від задуму до реалізації дослідного зразка. Методи розв'язання творчих проблем.</p> <p>Проектна діяльність як основа творчого процесу. Етапи і способи проектної діяльності.</p> <p>Конструювання та моделювання як складові проектної діяльності.</p> <p>Функціональні та естетичні вимоги до об'єктів проектної діяльності.</p> <p>Художнє оформлення виробів.</p> <p>Дизайн у сучасному техногенному середовищі. Функції та види дизайну. Декоративно-ужиткове мистецтво як основа для розвитку національного дизайну.</p> <p>Аналог і його місце у творчому процесі. Ознаки і характеристики досконалості результату творчої діяльності.</p> <p>Види, призначення та зміст проектних документів.</p>	<p>Усвідомлення ролі проектної діяльності для розвитку сучасного техногенного середовища.</p> <p>Знання про проектний пошук як основу творчого процесу; ознак та характеристик досконалості результату проектної діяльності; прояву природних процесів і у результатах проектної діяльності людини; видів та змісту проектних документів і уміння користуватися ними; законів і принципів конструювання та моделювання.</p> <p>Уміння:</p> <p>здійснювати проектну діяльність за заданими умовами; графічно відображати творчий задум; давати творчу оцінку досконалості результатів проектної діяльності; застосовувати принципи конструювання та моделювання у творчій діяльності; здійснювати конструювання та моделювання за графічним зображенням, за технічними умовами чи власним задумом.</p>

Старша школа

Зміст освітньої галузі «Технологія» передбачає поглиблення в учнів знань про закономірності проектної, техніко-технологічної та побутової діяльності, спираючись на знання з основ наук на рівні загально-виробничих закономірностей; всебічне ознайомлення з професією, що відповідає індивідуальним можливостям учня; формування в учнів здатності мобілізувати свої потенційні творчі можливості в різних видах діяльності.

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>1. Людина в технічному середовищі.</p> <p>Технічний прогрес: його закономірності, ознаки прояву та вплив на суспільний розвиток.</p> <p>Типологія, класифікаційні ознаки та характеристика технічних об'єктів і процесів.</p>	<p>Знання особливостей, переваг і недоліків технічних об'єктів та процесів.</p> <p>Уміння охарактеризовувати, пояснювати будову та принцип дії технічного об'єкта; здійснювати пошук та усувати несправності в технічних об'єктах.</p>
<p>2. Технологічна діяльність людини.</p> <p>Культура виробничого середовища. Раціональні умови функціонування системи «людина техніка у виробничому середовищі.</p> <p>Організаційно-економічні основи виробничої діяльності: суспільний розподіл праці та утворення галузей виробництва, типи виробництв, стандартизація у виробничій діяльності.</p> <p>Закономірності і перспективи розвитку технологічних основ виробничої та побутової</p>	<p>Уявлення про екологічні наслідки технологічної діяльності людини.</p> <p>Знання елементів науково-технічних основ виробничих процесів з опорою на знання учнів з основ наук на рівні загально-виробничих закономірностей.</p> <p>Уміння встановлювати відповідність характеристик технічного зразка чи процесу функціональним можливостям людини.</p> <p>Забезпечувати раціональні умови здійснення технологічної діяльності.</p>

<p>діяльності.</p> <p>Екологічні наслідки технологічної діяльності. Вплив технологічної діяльності на соціокультурні процеси в суспільстві.</p>	
<p>3. Соціально-професійне орієнтування людини на ринку праці.</p> <p>Умови ефективної трудової діяльності людини.</p> <p>Професійна культура та її складові елементи: культура праці, професійна творчість, професійна етика.</p> <p>Наукова організація праці.</p> <p>Економічні показники організації та результатів виробничої та побутової діяльності.</p> <p>Державна і регіональна виробнича та освітня інфраструктура.</p> <p>Шляхи і форми професійної освіти та працевлаштування.</p>	<p>Знання об'єктивного оцінювання майбутньої професійної діяльності, коригування професійного плану, генерування, постановка і оцінювання підприємницької ідеї.</p> <p>Уміння: раціонально організовувати трудовий процес; створювати продукти праці (матеріальні об'єкти чи послуги), що мають естетичні якості і споживчу вартість; оцінювати ефективність трудового процесу; здійснювати аналіз результатів економічної діяльності (виробничої чи побутової).</p>
<p>4. Графічна культура людини.</p> <p>Графічне зображення функціональних залежностей властивостей технічних об'єктів і процесів. Виконання графічних документів за допомогою комп'ютерних засобів.</p>	<p>Знання правил графічного відображення функціональних залежностей. Уміння користуватися графічними редакторами при виконанні документи за допомогою комп'ютерних засобів.</p>
<p>5. Людина та інформаційна діяльність. Інформаційні процеси в суспільстві. Програмне забезпечення навчального</p>	<p>Усвідомлення можливостей використання комп'ютерних мереж і систем; можливостей комп'ютерного моделювання</p>

<p>призначення.</p> <p>Робота з прикладними програмами для розв'язування задач з математики, фізики, географії, іноземних мов тощо. Розв'язування навчально-дослідницьких задач.</p> <p>Опрацювання експериментальних даних.</p> <p>Телекомунікаційні системи. Інформаційно-пошукові системи. Мультимедійні технології. Системи штучного інтелекту. Експертні системи. Технології програмування. Виробничі інформаційні технології. Інформаційні технології у проектній діяльності. Інформаційне забезпечення проектної діяльності.</p>	<p>технічних засобів і процесів Знання соціальних, правових та етичних аспектів інформатизації суспільства; можливостей використання програмного забезпечення комп'ютера у навчальному процесі; особливостей різних технологій програмування, сутності процедурного і декларативного програмування.</p> <p>Уміння користуватися комп'ютерними мережами і працювати з комп'ютерними системами різного призначення; застосовувати комп'ютерні засоби у проектній діяльності; адекватно добирати програмний засіб як інструмент пізнавальної діяльності.</p>
<p>6. Проектна діяльність людини у сфері матеріальної та інтелектуальної культури.</p> <p>Теоретичні основи проектної діяльності: принципи, форми і методи. Проектний аналог. Природні прототипи у проектній діяльності.</p> <p>Аналіз та оптимізація функцій і властивостей об'єктів проектної діяльності. Проектування предметів праці на основі заданих функціональних властивостей і</p>	<p>Знання теоретичних основ проектної діяльності: принципів, форм і методів правових основ раціоналізаторської і винахідницької діяльності.</p> <p>Уміння користуватися засобами проектної діяльності; виявляти відповідність конструкції чи процесу технічним умовам; знаходити протиріччя між існуючими характеристиками технічного об'єкта чи процесу та вимогами до його вдосконалення;</p>

вимог дизайну. Раціоналізаторство і винахідництво як складові проектної діяльності. Прототип і його місце у творчому процесі. Фізичні, хімічні, біологічні та геометричні явища у винахідництві. Авторські права раціоналізаторів і винахідників: їх підтвердження, забезпечення і правові основи захисту.

обґрунтовано обирати в проектній діяльності аналоги і прототипи; визначити умови реалізації проектного задуму; здійснювати.

ДОДАТОК 2

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА
№1392 від 23 листопада 2011 року

**Про затвердження Державного стандарту
базової і повної загальної середньої освіти**

Відповідно до статті 31 Закону України «Про загальну середню освіту» Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, що додається.

Установити, що зазначений Державний стандарт впроваджується в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 р., а в частині повної загальної середньої освіти – з 1 вересня 2018 року.

2. Визнати такими, що втратили чинність з 1 вересня 2018 р., постанови Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» (Офіційний вісник України, 2004 р., № 2, ст. 49) та від 27 серпня 2010 р. № 776 «Про внесення зміни до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24» (Офіційний вісник України, 2010 р., № 65, ст. 2289), крім положень щодо базової загальної середньої освіти, які втрачають чинність з 1 вересня 2013 року.

Прем'єр-міністр України М. АЗАРОВ

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 23 листопада 2011 р. №1392

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ
базової і повної загальної середньої освіти

I. Загальна частина

Цей Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (далі – Державний стандарт) спрямований на виконання завдань загальноосвітніх навчальних закладів II і III ступеня (далі – загальноосвітні заклади) і визначає вимоги до освіченості учнів основної і старшої школи.

У цьому Державному стандарті поняття вживаються у такому значенні:

1) громадянська компетентність – здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов’язки з метою розвитку демократичного суспільства;

2) діяльнісний підхід – спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань з різних навчальних предметів, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти;

3) загальнокультурна компетентність – здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності;

4) здоров’язбережувальна компетентність – здатність учня застосовувати в умовах конкретної ситуації сукупність здоров’язбережувальних компетенцій, дбайливо ставитися до власного здоров’я та здоров’я інших людей;

5) інформаційно-комунікаційна компетентність – здатність учня використовувати інформаційно-комунікаційні технології та відповідні засоби для виконання особистісних і суспільно значущих завдань;

6) ключова компетентність – спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів;

7) ключова компетенція – певний рівень знань, умінь, навичок, ставлень, які можна застосувати у сфері діяльності людини;

8) компетентнісний підхід – спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності;

9) компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці;

10) компетенція – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини;

11) комунікативна компетентність – здатність особистості застосовувати у конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями;

12) міжпредметна естетична компетентність – здатність виявляти естетичне ставлення до світу в різних сферах діяльності людини, оцінювати предмети і явища, їх взаємодію, що формується під час опанування різних видів мистецтва;

13) міжпредметна компетентність – здатність учня застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і освітніх галузей;

14) навчальна програма – нормативний документ, що конкретизує для кожного класу визначені цим Державним стандартом результати навчання відповідно до освітньої галузі або її складової, деталізує навчальний зміст, у результаті засвоєння якого такі результати досягаються, а також містить рекомендації щодо виявлення та оцінювання результатів навчання;

15) особистісно зорієнтований підхід – спрямованість навчально-виховного процесу на взаємодію і плідний розвиток особистості педагога та його учнів на основі рівності у спілкуванні та партнерства у навчанні;

16) предметна (галузева) компетентність – набутий учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань;

17) предметна компетенція – сукупність знань, умінь та характерних рис у межах змісту конкретного предмета, необхідних для виконання учнями певних дій з метою розв'язання навчальних проблем, задач, ситуацій;

18) предметна мистецька компетентність – здатність до розуміння і творчого самовираження у сфері музичного, образотворчого та інших видів мистецтва, що формується під час сприймання творів таких видів мистецтва і їх практичного опанування;

19) проектно-технологічна компетентність – здатність учнів застосовувати знання, уміння та особистий досвід у предметно-перетворювальній діяльності;

20) соціальна компетентність – здатність особистості продуктивно співпрацювати з партнерами у групі та команді, виконувати різні ролі та функції у колективі.

Формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів, зміст якої є інтегративним, відбувається у результаті застосування під час вивчення всіх предметів навчального плану діяльнісного підходу. Навчальними програмами обов'язково передбачається внесок кожного навчального предмета у формування зазначеної компетентності.

Цей Державний стандарт ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів, що реалізовані в освітніх галузях і відображені в результативних складових змісту базової і повної загальної середньої освіти.

При цьому особистісно зорієнтований підхід до навчання забезпечує розвиток академічних, соціокультурних, соціально-психологічних та інших здібностей учнів.

Компетентнісний підхід сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей.

До ключових компетентностей належить уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, математична і базові компетентності в галузі природознавства і техніки, інформаційно-комунікаційна, соціальна, громадянська, загальнокультурна, підприємницька

і здоров'язбережувальна компетентності, а до предметних (галузевих) – комунікативна, літературна, мистецька, міжпредметна естетична, природничо-наукова і математична, проектно-технологічна та інформаційно-комунікаційна, суспільствознавча, історична і здоров'язбережувальна компетентності.

Діяльнісний підхід спрямований на розвиток умінь і навичок учня, застосування здобутих знань у практичних ситуаціях, пошук шляхів інтеграції до соціокультурного та природного середовища.

У цьому Державному стандарті враховано можливості навчального середовища, сприятливого для задоволення фізичних, соціокультурних і пізнавальних потреб учнів.

Цей Державний стандарт складається із:

- загальної характеристики складових змісту освіти;
- Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів II-III ступеня згідно з додатком 1 (далі – Базовий навчальний план);
- державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів згідно з додатком 2.

Цей Державний стандарт розроблений на основі Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462 (Офіційний вісник України, 2011 р., № 33, ст. 1378), із спрямуванням освітніх галузей на розвиток сформованих і формування нових предметних (галузевих) компетентностей.

Предметні (галузеві) компетентності стосуються змісту конкретної освітньої галузі чи предмета, і для їх опису використовуються такі ключові поняття: «знає і розуміє», «уміє і застосовує», «виявляє ставлення і оцінює» тощо.

Цей Державний стандарт включає такі освітні галузі, як «Мови і літератури», «Суспільствознавство», «Мистецтво», «Математика», «Природознавство», «Технології», «Здоров'я і фізична культура», зміст яких послідовно взаємозв'язаний із змістом відповідних освітніх галузей Державного стандарту початкової загальної освіти.

Зміст освітніх галузей, їх складові, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів відповідають завданням основної і

старшої школи у їх послідовному взаємозв'язку. Зміст кожної освітньої галузі структурується та реалізується за навчальними предметами і курсами, програми яких затверджує МОНмолодьспорт.

Визначальним для системи вітчизняної загальної середньої освіти є українознавче спрямування всіх освітніх галузей.

Протягом навчання в основній школі учні здобувають базову загальну середню освіту, що разом із початковою є основою загальноосвітньої підготовки, формує в них готовність до вибору професії і реалізації шляхів подальшої освіти. Зміст освіти в основній школі для всіх учнів єдиний.

Варіативність методик організації навчання, а також наявність в учнів можливості обирати курси за вибором залежно від власних пізнавальних здібностей дають змогу застосовувати особистісно зорієнтований, компетентнісний і діяльнісний підходи.

У старшій школі, де навчання є профільним, обов'язковий для вивчення зміст освітніх галузей реалізується шляхом вивчення окремих предметів, курсів за вибором загальноосвітніх закладів відповідно до загальної кількості годин, передбачених для кожної галузі, або шляхом застосування модульної технології.

Інваріантна складова Базового навчального плану формується на державному рівні і є обов'язковою для реалізації в усіх навчальних закладах, що дають повну загальну середню освіту.

Освітня потреба старшокласників у профільному навчанні задовольняється шляхом створення мережі загальноосвітніх закладів різного типу, яка складається з однопрофільних і багатопрофільних ліцеїв, гімназій, загальноосвітніх шкіл, що мають змогу повністю реалізувати профільність навчання, а також професійно-технічних навчальних закладів, коледжів. Крім того, освітня потреба учнів старшої школи у профільному навчанні може задовольнятися в межах освітніх округів.

Зміст освіти і вимоги до його засвоєння у старшій школі диференціюються за базовим і профільним рівнями. Базовий рівень визначається обов'язковими вимогами до загальноосвітньої підготовки учнів згідно з цим Державним стандартом, а профільний – навчальними програмами, затвердженими МОНмолодьспортом.

У старшій школі співвідношення навчальних годин для вивчення

обов'язкових предметів і предметів, самостійно обраних учнями для профільного навчання, становить орієнтовно 50 на 50 відсотків.

Варіативна складова Базового навчального плану формується загальноосвітнім закладом з урахуванням особливостей регіону та індивідуальних освітніх запитів учнів.

На основі цього Державного стандарту МОНмолодьспорт організовує розроблення і проводить апробацію навчальних програм, які затверджуються в установленому порядку.

Навчальна програма розробляється з урахуванням науково обґрунтованих вимог, що є спільними для всіх навчальних предметів.

Варіативні навчальні програми розробляються з урахуванням потреб різних регіонів і науково-методичних пріоритетів учителя.

На основі Базового навчального плану, який визначає загальні засади організації навчально-виховного процесу у загальноосвітніх закладах, МОНмолодьспорт розробляє типові навчальні плани, в яких зміст освітніх галузей реалізується шляхом вивчення навчальних предметів і курсів інваріантної складової. Загальноосвітні заклади на основі типових навчальних планів складають щороку робочі навчальні плани, в яких конкретизується варіативна складова загальної середньої освіти з урахуванням особливостей організації навчального процесу.

Бюджетне фінансування загальноосвітнього закладу здійснюється з урахуванням установленої Базовим навчальним планом сумарної кількості годин інваріантної та варіативної складових і можливості у процесі вивчення окремих предметів поділу класу на групи.

VII. Освітня галузь «Технології»

Метою освітньої галузі «Технології» є формування і розвиток проектно-технологічної та інформаційно-комунікаційної компетентностей для реалізації творчого потенціалу учнів і їх соціалізації у суспільстві.

Освітня галузь складається з інформаційно-комунікаційного та технологічного компонентів.

Зміст предметів освітньої галузі має чітко виражену прикладну спрямованість і реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації занять.

Інформаційно-комунікаційний компонент

Реалізація інформаційно-комунікаційного компонента спрямована на формування предметної інформаційно-комунікаційної компетентності та ключових компетентностей.

Завданнями навчання інформатики в основній школі є формування в учнів навичок і вмінь проводити основні операції з інформаційними об'єктами, зокрема:

- здійснювати пошук необхідної інформації з використанням пошукових і експертних систем, зокрема Інтернету;
- створювати інформаційні об'єкти, фіксувати, записувати, спостерігати за ними і вимірювати їх, зокрема, в рамках реалізації індивідуальних і колективних проектів;
- висувати і перевіряти нескладні гіпотези навчально-пізнавального характеру, створювати, вивчати та використовувати інформаційні об'єкти;
- використовувати засоби інформаційно-комунікаційних технологій для обміну інформацією, спілкування;
- планувати, організовувати індивідуальну і колективну діяльність в інформаційному середовищі.

У галузі теоретичної інформатики учні:

- вивчають, аналізують інформаційні процеси, що відбуваються у живій природі, суспільстві та техніці;
- одержують уявлення про основи управління, прийняття рішень, основні принципи роботи засобів інформаційних технологій;
- ознайомлюються з інформаційним моделюванням;
- розвивають алгоритмічне мислення як засіб планування, організації діяльності.

У галузі соціальної інформатики учні:

- одержують уявлення про роль інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку сучасної цивілізації, інформаційній інфраструктурі суспільства, про основні види засобів масової інформації та взаємодію людини з такими засобами;
- засвоюють юридичні та морально-етичні норми роботи з інформаційними даними і програмними продуктами;

- отримують уявлення про інформаційну безпеку суспільства та особистості.

Завданнями навчання інформатики у старшій школі є формування в учнів здатності:

- виявляти та аналізувати інформаційні процеси в технічних, біологічних і соціальних системах;

- будувати і використовувати інформаційні моделі, а також засоби опису та моделювання явищ і процесів.

Технологічний компонент

Основною умовою реалізації технологічного компонента є технологічна та інформаційна діяльність, що провадиться від появи творчого задуму до реалізації його в готовому продукті.

Завданнями навчання технологій є:

- формування цілісного уявлення про розвиток матеріального виробництва, роль техніки, проектування і технологій у розвитку суспільства;

- ознайомлення учнів із виробничим середовищем, традиційними, сучасними і перспективними технологіями обробки матеріалів, декоративно-ужитковим мистецтвом;

- формування здатності розвивати надбання рідної культури з використанням засобів декоративно-ужиткового мистецтва;

- набуття учнями досвіду провадження технологічної діяльності, партнерської взаємодії і ціннісних ставлень до трудових традицій;

- розвиток технологічних умінь і навичок учнів;

- усвідомлення учнями значущості ролі технологій як практичного втілення наукових знань;

- реалізація здібностей та інтересів учнів у сфері технологічної діяльності;

- створення умов для самореалізації, розвитку підприємливості та професійного самовизначення кожного учня;

- оволодіння вмінням оцінювати власні результати предметно-перетворювальної діяльності та рівня сформованості ключових і предметних компетентностей.

ДОДАТОК 3
КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА
№ 898 від 30 вересня 2020 року

**Про деякі питання державних стандартів
повної загальної середньої освіти**

Відповідно до частини третьої статті 44 Закону України «Про повну загальну середню освіту» Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Державний стандарт базової середньої освіти, що додається.

2. Установити, що Державний стандарт базової середньої освіти застосовується з 1 вересня 2022 р. для учнів, які навчаються за програмами дванадцятирічної повної загальної середньої освіти.

3. Внести до Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 (Офіційний вісник України, 2018 р., № 19, ст. 637; 2019 р., № 62, ст. 2156), зміну, що додається.

4. Визнати такими, що втратили чинність:

– постанову Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» (Офіційний вісник України, 2012 р., № 11, ст. 400);

– пункт 42 змін, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 7 серпня 2013 р. № 538 (Офіційний вісник України, 2013 р., № 63, ст. 2283);

– пункт 1 змін, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2020 р. № 143 (Офіційний вісник України, 2020 р., № 22, ст. 809).

5. Міністерству освіти і науки розробити та затвердити до 31 грудня 2020 р. типові освітні програми для учнів закладів загальної середньої освіти з метою забезпечення впровадження Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого цією постановою.

6. Ця постанова набирає чинності з дня її опублікування, крім пункту 4, який набирає чинності з 1 вересня 2026 року.

Прем'єр-міністр України

Д. Шмигаль

ДОДАТОК 3 (продовження)

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 30 вересня 2020 р. № 898

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ базової середньої освіти

1. Цей Державний стандарт визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів на рівні базової середньої освіти, загальний обсяг їх навчального навантаження, розподілений за освітніми галузями, структуру та зміст базової середньої освіти.

2. У цьому Державному стандарті терміни вживаються у значенні, наведеному в Законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», інших нормативно-правових актах.

3. Цей Державний стандарт є основою для розроблення типових освітніх програм, а також інших освітніх програм згідно з вимогами, передбаченими статтею 11 Закону України «Про повну загальну середню освіту».

4. Метою базової середньої освіти є розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу.

Реалізація мети базової середньої освіти ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах, як:

– повага до особистості учня та визнання пріоритету його інтересів, досвіду, власного вибору, прагнень, ставлення у визначенні мети та організації освітнього процесу, підтримка пізнавального інтересу та наполегливості;

- забезпечення рівного доступу кожного учня до освіти без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу;
- дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності;
- становлення вільної особистості учня, підтримка його самостійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості в собі;
- формування культури здорового способу життя учня, створення умов для забезпечення його гармонійного фізичного та психічного розвитку, добробуту;
- створення освітнього середовища, в якому забезпечено атмосферу довіри, без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу;
- утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії учнів між собою та з дорослими;
- формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови;
- плекання в учнів любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля.

5. Базова середня освіта має такі цикли, як адаптаційний (5–6 класи) та базового предметного навчання (7–9 класи), що дають змогу враховувати вікові та індивідуальні особливості розвитку і потреби учнів, а також забезпечити просування індивідуальними освітніми траєкторіями.

6. Вимоги до обов'язкових результатів навчання визначено на основі компетентнісного підходу.

7. До ключових компетентностей належать:

1) вільне володіння державною мовою, що передбачає вміння:

- здійснювати комунікацію в усній та письмовій формі на основі знання функцій мови, ресурсів (лексики, граматики) і норм сучасної української літературної мови, типів мовної взаємодії, особливостей стилів мовлення інформаційних та художніх текстів, медіатекстів тощо;

– здобувати та опрацьовувати інформацію з різних (друкованих та цифрових, зокрема аудіовізуальних) джерел у різних освітніх галузях і контекстах, критично осмислювати її та використовувати для комунікації в усній та письмовій формі, для обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей;

– відповідально, усвідомлюючи цінність української мови як мови взаємодії на всій території держави, використовувати мовні засоби для досягнення особистих і суспільних цілей у життєвих та навчальних ситуаціях, творчого самовираження;

2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, що передбачає вміння:

– здійснювати комунікацію в усній та письмовій формі на основі знання функцій мови, ресурсів (лексики, граматики) і норм мови, особливостей основних стилів і жанрів мовлення, типів мовної взаємодії;

– здобувати і опрацьовувати інформацію з різних (друкованих та цифрових, зокрема аудіовізуальних) джерел, критично осмислювати її, використовувати в усній та письмовій комунікації для обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей;

– відповідально використовувати мовні засоби для досягнення особистих і суспільних цілей у життєвих та навчальних ситуаціях, творчого самовираження, спираючись на особливості міжкультурної комунікації та досвід комунікації державною мовою;

– відповідно до ситуації ефективно виражати ідеї, почуття, пояснювати та обговорювати факти, явища, події, обґрунтовувати свої погляди та переконання в усній і письмовій формі у різних особистісних і соціальних контекстах (побутових, навчальних, громадських тощо), спираючись на мовний і мовленнєвий досвід, мовні норми у спілкуванні, соціокультурні реалії та особливості міжкультурної комунікації;

3) математична компетентність, що передбачає здатність розвивати і застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті; моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичного апарату; усвідомлення ролі математичних знань і вмінь в особистому та суспільному житті людини;

4) компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, що передбачають формування наукового світогляду; здатність і готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи; набуття досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі отриманої інформації; розуміння змін, зумовлених людською діяльністю; відповідальність за наслідки такої діяльності;

5) інноваційність, що передбачає здатність учня реагувати на зміни та долати труднощі; відкритість до нових ідей; ініціювання змін у класі, закладі освіти, родині, громаді тощо; спроможність визначати і ставити перед собою цілі, мотивувати себе та розвивати в собі стійкість і впевненість, щоб навчатися і досягати успіхів;

6) екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства;

7) інформаційно-комунікаційна компетентність, що передбачає впевнене, критичне і відповідальне використання цифрових технологій для власного розвитку і спілкування; здатність безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності;

8) навчання впродовж життя, що передбачає здатність визначати і оцінювати власні потреби та ресурси для розвитку компетентностей, застосовувати різні способи розвитку компетентностей, знаходити можливості для навчання і саморозвитку; спроможність навчатися і працювати в колективі та самостійно, організувати своє навчання, оцінювати його, ділитися його результатами з іншими, шукати підтримки, коли вона потрібна;

9) громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають:

– спроможність діяти як відповідальний громадянин, брати участь у громадському та суспільному житті, зокрема закладу освіти і класу, спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, соціальних, правових, економічних і політичних принципів, ідей сталого розвитку суспільства, співіснування людей та спільнот у глобальному світі, критичне осмислення основних подій національної, європейської та світової історії, усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина та його самоідентифікацію;

– виявлення поваги до інших, толерантність, вміння конструктивно співпрацювати, співпереживати, долати стрес і діяти в конфліктних ситуаціях, зокрема пов'язаних з різними проявами дискримінації; дбайливе ставлення до особистого, соціального здоров'я, усвідомлення особистих відчуттів і почуттів, здатність дослухатися до внутрішніх потреб; дотримання здорового способу життя; розуміння правил поведінки та спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах та ґрунтуються на спільних моральних цінностях; спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності;

10) культурна компетентність, що передбачає наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав і народів; здатність розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва та інші культурні форми; прагнення до розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва;

11) підприємливість і фінансова грамотність, що передбачають ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності; здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою; вміння розв'язувати проблеми; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в команді для планування і реалізації проектів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність, тощо.

8. Основою формування ключових компетентностей є особистісні

якості, особистий, соціальний, культурний і навчальний досвід учнів; їх потреби та інтереси, які мотивують до навчання; знання, уміння та ставлення, що формуються в освітньому, соціокультурному та інформаційному середовищі, у різних життєвих ситуаціях.

9. Наскрізними в усіх ключових компетентностях є такі вміння:

1) читати з розумінням, що передбачає здатність до емоційного, інтелектуального, естетичного сприймання і усвідомлення прочитаного, розуміння інформації, записаної (переданої) у різний спосіб або відтвореної технічними пристроями, що охоплює, зокрема, уміння виявляти приховану і очевидну інформацію, висловлювати припущення, доводити надійність аргументів, підкріплюючи власні висновки фактами та цитатами з тексту, висловлювати ідеї, пов'язані з розумінням тексту після його аналізу і добору контраргументів;

2) висловлювати власну думку в усній і письмовій формі, тобто словесно передавати власні думки, почуття, переконання, зважаючи на мету та учасників комунікації, обираючи для цього відповідні мовленнєві стратегії;

3) критично і системно мислити, що виявляється у визначенні характерних ознак явищ, подій, ідей, їх взаємозв'язків, умінні аналізувати та оцінювати доказовість і вагомість аргументів у судженнях, зважати на протилежні думки та контраргументи, розрізняти факти, їх інтерпретації, розпізнавати спроби маніпулювання даними, використовуючи різноманітні ресурси і способи оцінювання якості доказів, надійності джерел і достовірності інформації;

4) логічно обґрунтовувати позицію на рівні, що передбачає здатність висловлювати послідовні, несуперечливі, обґрунтовані міркування у вигляді суджень і висновків, що є виявом власного ставлення до подій, явищ і процесів;

5) діяти творчо, що передбачає креативне мислення, продукування нових ідей, доброзичесне використання чужих ідей та їх доопрацювання, застосування власних знань для створення нових об'єктів, ідей, уміння випробовувати нові ідеї;

б) виявляти ініціативу, що передбачає активний пошук і пропонування

рішень для розв'язання проблем, активну участь у різних видах діяльності, їх ініціювання, прагнення до лідерства, уміння брати на себе відповідальність;

7) конструктивно керувати емоціями, що передбачає здатність розпізнавати власні емоції та емоційний стан інших, сприймати емоції без осуду, адекватно реагувати на конфліктні ситуації, розуміти, як емоції можуть допомагати і заважати в діяльності, налаштовуючи себе на пошук внутрішньої рівноваги, конструктивну комунікацію, зосередження уваги, продуктивну діяльність;

8) оцінювати ризики, що передбачає вміння розрізняти прийнятні і неприйнятні ризики, зважаючи на істотні фактори;

9) приймати рішення, що передбачає здатність обирати способи розв'язання проблем на основі розуміння причин та обставин, які призводять до їх виникнення, досягнення поставлених цілей з прогнозуванням та урахуванням можливих ризиків та наслідків;

10) розв'язувати проблеми, що передбачає вміння аналізувати проблемні ситуації, формулювати проблеми, висувати гіпотези, практично їх перевіряти та обґрунтовувати, здобувати потрібні дані з надійних джерел, презентувати та аргументувати рішення;

11) співпрацювати з іншими, що передбачає вміння обґрунтовувати переваги взаємодії під час спільної діяльності, планувати власну та групову роботу, підтримувати учасників групи, допомагати іншим і заохочувати їх до досягнення спільної мети.

10. Вимоги до результатів навчання учнів визначено за такими освітніми галузями:

- мовно-літературна;
- математична;
- природнича;
- технологічна;
- інформатична;
- соціальна і здоров'язбережувальна;
- громадянська та історична;
- мистецька;
- фізична культура.

11. Для кожної освітньої галузі визначено:

- мету, єдину для всіх рівнів загальної середньої освіти;
- компетентнісний потенціал, що позначає здатність кожної освітньої галузі формувати всі ключові компетентності через розвиток умінь і ставлень та базові знання;
- обов'язкові результати навчання учнів;
- рекомендовану, мінімальну та максимальну кількість навчальних годин за циклами навчання (5-6, 7-9 класи).

12. Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів складаються з таких компонентів:

- групи результатів навчання учнів, що охоплюють споріднені загальні результати;
- спільні для всіх рівнів загальної середньої освіти загальні результати навчання учнів, через які реалізується компетентнісний потенціал галузі;
- конкретні результати навчання учнів, що визначають їх навчальний прогрес за освітніми циклами;
- орієнтири для оцінювання, на основі яких визначається рівень досягнення учнями результатів навчання на завершення відповідного циклу.

13. Обов'язкові результати навчання учнів позначено індексами, в яких:

- скорочений буквенний запис означає освітню галузь, до якої належить обов'язковий результат навчання;
- цифра на початку індексу вказує на порядковий номер року навчання (класу), на завершення якого очікується досягнення результату навчання;
- перша цифра після буквеного запису до крапки означає номер групи результатів навчання;
- цифра після крапки означає номер загального результату навчання;
- наступна цифра означає номер конкретного результату навчання;
- остання цифра означає номер орієнтира для оцінювання відповідного навчального результату.

17. Метою технологічної освітньої галузі є реалізація творчого

потенціалу учня, формування критичного та технічного мислення, готовності до зміни навколишнього природного середовища без заподіяння йому шкоди засобами сучасних технологій і дизайну, здатності до підприємливості та інноваційної діяльності, партнерської взаємодії, використання техніки і технологій для задоволення власних потреб, культурного та національного самовираження.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів з технологічної освітньої галузі зазначені в додатку 12 і передбачають, що учень:

- формулює ідею та втілює задум у готовий продукт за алгоритмом проектно-технологічної діяльності;
- творчо застосовує традиційні і сучасні технології;
- ефективно використовує техніку, технології та матеріали без заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу;
- турбується про власний побут, задоволення власних потреб та потреб інших осіб.

23. Загальний обсяг навчального навантаження учнів, його розподіл між роками навчання, освітніми галузями, обов'язковими та вибірковими освітніми компонентами визначено в базовому навчальному плані базової середньої освіти (далі – базовий навчальний план).

Для учнів з особливими освітніми потребами, які здобувають базову середню освіту в спеціальних закладах загальної середньої освіти та спеціальних класах (групах) закладів загальної середньої освіти, базовий навчальний план визначає кількість годин для проведення корекційно-розвиткової роботи.

24. На підставі базового навчального плану розробляються типові навчальні плани як складові частини типової освітньої програми, що містять орієнтовний перелік навчальних предметів, інтегрованих курсів, формування змісту яких може здійснюватися шляхом упорядкування в логічній послідовності результатів навчання кількох інтегрованих освітніх галузей, однієї освітньої галузі або її окремих складників.

25. У базовому навчальному плані наведено розподіл загального обсягу навчального навантаження учнів закладів загальної середньої освіти. Базовий навчальний план сформовано для:

- 1) закладів загальної середньої освіти, зокрема:
 - класів (груп) з українською мовою навчання;
 - класів (груп) з навчанням мовою корінного народу або національної меншини;
 - класів (груп) з українською мовою навчання і вивченням мови корінного народу або національної меншини;
- 2) спеціальних закладів загальної середньої освіти та спеціальних класів (груп) закладів загальної середньої освіти, зокрема:
 - класів (груп) з українською мовою навчання;
 - класів (груп) з навчанням мовою корінного народу або національної меншини;
 - класів з українською мовою навчання (для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку);
 - класів з навчанням мовою корінного народу або національної меншини (для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку).

26. У базовому навчальному плані (крім варіантів для спеціальних закладів загальної середньої освіти та спеціальних класів (груп) закладів загальної середньої освіти) визначено рекомендовану та мінімальну кількість навчальних годин для вивчення кожної освітньої галузі. Різниця між рекомендованою та мінімальною кількістю навчальних годин у кожній освітній галузі може бути перерозподілена на інші освітні галузі, а також на вибіркові освітні компоненти. Заклад загальної середньої освіти може самостійно визначати кількість навчальних годин на вивчення кожної освітньої галузі в межах заданого діапазону. Сума годин на вивчення всіх освітніх галузей не повинна перевищувати загальної кількості годин, визначеної базовим навчальним планом.

Додаткові години для вивчення навчальних предметів, інтегрованих курсів, курсів за вибором, через які реалізуються освітні галузі, проведення індивідуальних консультацій та групових занять заклад загальної середньої освіти розподіляє самостійно, враховуючи особливості організації освітнього процесу та індивідуальні освітні потреби учнів, що відображається в освітній програмі закладу.

Для спеціальних закладів загальної середньої освіти та спеціальних

класів (груп) закладів загальної середньої освіти передбачено години для проведення корекційно-розвиткової роботи в межах кожної освітньої галузі, напрями та змістове наповнення якої визначаються з огляду на особливості психофізичного розвитку учнів з особливими освітніми потребами.

27. Заклади загальної середньої освіти, у яких є класи (групи) з навчанням мовою корінного народу або національної меншини, самостійно здійснюють розподіл навчального навантаження між мовою корінного народу або національної меншини та іноземною мовою, відображаючи це в навчальному плані. Українська мова як державна в таких закладах вивчається за навчальними програмами, які враховують мовну підготовку учнів і спорідненість між рідною та державною мовами.

Заклади загальної середньої освіти, у яких є класи (групи) з навчанням мовою корінного народу або національної меншини, для реалізації мовно-літературної освітньої галузі можуть використовувати додаткові години, передбачені базовим навчальним планом.

28. Оцінювання відповідності результатів навчання учнів, які завершили здобуття базової середньої освіти, вимогам державних стандартів здійснюється шляхом державної підсумкової атестації.

З метою виявлення і підтримання творчої праці вчителів, підвищення їх професійної майстерності, популяризації педагогічних здобутків проводиться конкурс «Учитель року».

*Затверджено
постановами Кабінету Міністрів України
від 11 серпня 1995 р. № 638
від 14 вересня 2005 р. № 900*

**Положення
про Всеукраїнський конкурс «Учитель року»
(нова редакція)**

1. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» є одним із заходів реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття») і проводиться з метою виявлення і підтримання творчої праці вчителів, підвищення їх професійної майстерності, популяризації педагогічних здобутків.

Завданнями конкурсу є:

- піднесення ролі вчителя у суспільстві і підвищення престижності цієї професії;
- привернення уваги громадськості, органів виконавчої влади до проблем освіти;
- сприяння творчим педагогічним пошукам, удосконаленню фахової майстерності вчителя;
- поширення перспективного педагогічного досвіду;
- забезпечення незалежної експертної оцінки педагогічної діяльності.

2. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводить Міністерство освіти і науки України разом з Академією педагогічних наук, Творчою спілкою вчителів, Педагогічним товариством.

Міністерство освіти і науки України за поданням зазначених організацій затверджує щороку до 1 жовтня склад Центрального оргкомітету конкурсу та фахові журі.

3. Центральний оргкомітет конкурсу визначає фахи (не більше ніж п'ять), з яких проводиться конкурс у поточному навчальному році, встановлює критерії відбору поданих на конкурс матеріалів, умови та порядок проведення

заключної частини конкурсу і не пізніше як за місяць до початку першого туру забезпечує їх доведення до відома педагогічної громадськості.

4. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться щорічно в три тури:

перший	Районний (міський)	грудень
другий	Республіканський: обласний та Київський міський	січень-лютий
третій	Заклучний, проводиться поетапно: відбірковий фінальний	березень квітень

5. Для проведення першого і другого туру утворюються на місцях оргкомітети конкурсу і журі з кожного фаху.

Склад районного (міського) оргкомітету конкурсу і журі затверджується управліннями (відділами) освіти районних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій (міських рад) за поданням районного (міського) методичного кабінету та фахових асоціацій учителів (за їх наявності).

Склад оргкомітету і журі конкурсу в Автономній Республіці Крим, області, м. Києві і Севастополі затверджується відповідним органом управління освітою за поданням науково-методичної установи та фахових асоціацій (за їх наявності).

6. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться на добровільних засадах. У ньому беруть участь педагогічні працівники загальноосвітніх навчальних закладів за основним місцем роботи – громадяни України незалежно від одержаної освіти, набутого фаху, віку, які мають стаж педагогічної роботи не менше 5 років.

7. Для участі в конкурсі претендент подає районному (міському) оргкомітету такі матеріали:

- заяву про бажання брати участь у Всеукраїнському конкурсі «Учитель року»;
- опис власного досвіду, що розкриває оригінальність педагогічних ідей, методів, технологій; аналіз результатів праці.

За бажанням учитель може подати оргкомітету й інші матеріали (у тому числі відгуки наукових установ, фахових асоціацій), що глибше розкривають його творчі здобутки.

8. До участі в кожному наступному турі допускаються переможці попереднього туру з кожного фаху, на яких оргкомітет подає матеріали, перелічені в пункті 7 цього Положення.

Якщо перший чи другий тур в окремих регіонах не проводився, бажаючі взяти участь у третьому турі можуть надіслати до Центрального оргкомітету матеріали, зазначені у пункті 7 цього Положення.

9. Центральний оргкомітет конкурсу приймає заяви з необхідними матеріалами з 1 до 10 березня поточного року.

За результатами відбіркового етапу претендентам надсилаються запрошення для подальшої участі в конкурсі.

Фінальний етап третього туру конкурсу проводиться у другій половині квітня поточного року

10. На відбіркового етапі третього туру конкурсу визначаються учасники фінального етапу конкурсу (не більше 12 осіб у кожній номінації).

На фінальному етапі третього туру визначаються переможець та лауреати конкурсу у кожній номінації.

11. На підставі висновків фахових журі Центральний оргкомітет вносить колегії Міністерства освіти і науки України пропозиції щодо присвоєння переможцям конкурсу звання «Заслужений учитель України».

12. Переможці конкурсу нагороджуються грошовими преміями кожний у розмірі 5,0 тис. грн.; лауреати, які посіли друге та третє місця в кожній номінації, – по 3,0 тис. грн. та 2,0 тис. грн. відповідно.

13. Переможці, лауреати, учасники конкурсу нагороджуються дипломами, цінними подарунками Центрального оргкомітету у межах встановленого кошторису. Вони можуть бути також представлені до державних та відомчих заохочувальних відзнак та інших нагород.

14. Фінансові витрати на підготовку і проведення першого і другого туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» провадяться за рахунок місцевих бюджетів, на організацію третього туру і забезпечення нагородження його переможців – за рахунок асигнувань Державного бюджету.

ДОДАТОК 6

ЗАТВЕРДЖЕНО

Засідання центрального
оргкомітету всеукраїнського
конкурсу «Учитель року – 2021»
(протокол № 01 від 11.08.2020)

Умови та порядок проведення всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2021»

{Із змінами, внесеними згідно з рішенням центрального оргкомітету всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2021» від 18.01.2021 (протокол № 02)}

I. Загальні положення

1. Всеукраїнський конкурс «Учитель року – 2021» (далі – конкурс) проводиться на виконання Указу Президента України від 29 червня 1995 року № 489 «Про всеукраїнський конкурс «Учитель року», відповідно до Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 638 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 16 травня 2018 р. № 370), наказу Міністерства освіти і науки України від 09.06.2020 № 777 «Про проведення всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2021» у номінаціях: «Керівник закладу освіти», «Математика», «Трудове навчання», «Українська мова та література».

2. Участь педагогічних працівників закладів загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти в конкурсі здійснюється на добровільних засадах незалежно від фаху.

Педагогічний стаж учасника конкурсу має бути не менше 3-х років на дату подання заявки на конкурс.

Основним місцем роботи учасників конкурсу в номінаціях «Математика», «Трудове навчання», «Українська мова та література» має бути заклад загальної середньої або професійної (професійно-технічної) освіти.

У номінації «Керівник закладу освіти» беруть участь директори закладів загальної середньої освіти.

Викладачі закладів професійної (професійно-технічної) освіти беруть участь у конкурсі на загальних умовах.

3. Для участі в конкурсі педагогічним працівникам необхідно:

– зареєструватися в період з 14 вересня по 04 жовтня 2020 року на офіційній сторінці конкурсу в розділі «Реєстрація учасників 2021» <https://mon.gov.ua/ua/konkursi-dlya-pedagogiv/konkurs-uchitel-roku/uchitel-roku-2021>;

– подати організаційному комітетові першого туру інформаційну картку.

II. Організація та проведення першого туру конкурсу

4. Структурні підрозділи з питань освіти обласних, Київської міської державних адміністрацій визначають зони проведення першого туру конкурсу з урахуванням кількості зареєстрованих учасників конкурсу, при цьому в одній зоні не може бути менше ніж три особи в кожній номінації.

5. Структурні підрозділи з питань освіти відповідних органів місцевого самоврядування, що відповідають за проведення першого туру конкурсу:

– визначають дати проведення першого туру конкурсу;

– утворюють організаційні комітети першого туру конкурсу;

– утворюють журі в кожній номінації першого туру конкурсу з числа працівників закладів освіти, наукових та методичних установ; до складу журі не можуть входити працівники тих закладів або установ, де працюють учасники першого туру конкурсу, інші зацікавлені особи.

6. Організаційні комітети першого туру конкурсу:

– здійснюють організаційне забезпечення першого туру конкурсу;

– визначають порядок проведення першого туру (дати конкурсних випробувань, особливості проведення конкурсних випробувань тощо) та забезпечують ознайомлення учасників з ним не пізніше ніж за тиждень до початку конкурсних випробувань;

– інформують учасників про терміни та адреси подання інформаційних карток;

– протягом 10 днів після завершення першого туру подають

організаційним комітетам другого туру такі документи:

- подання на учасників другого туру із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові, посади та місця роботи;

- інформаційні картки конкурсантів з урахуванням змін, що відбулись в управлінській або педагогічній та методичній діяльності від початку першого туру.

7. Перший тур конкурсу проходить в один етап у дистанційному режимі.

8. Конкурсні випробування першого туру конкурсу:

- у номінації «Керівник закладу освіти» – «Самоаналіз управлінської діяльності», «Тестування», «Управлінська задача»;

- у номінаціях «Математика», «Трудове навчання», «Українська мова та література» – «Дистанційний урок», «Майстер-клас», «Тестування».

9. Журі першого туру конкурсу уточнює, конкретизує, доповнює орієнтовні критерії оцінювання конкурсних випробувань та встановлює максимальну кількість балів за кожний критерій.

Учасники першого туру конкурсу мають бути ознайомлені з критеріями оцінювання не пізніше ніж за тиждень до проведення конкурсних випробувань.

10. Теми, завдання, питання конкурсних випробувань визначаються головою журі, який забезпечує секретність завдань конкурсних випробувань до моменту їх оприлюднення.

III. Організація та проведення другого туру конкурсу

11. Структурні підрозділи з питань освіти обласних, Київської міської державних адміністрацій:

- визначають строки проведення другого туру конкурсу;
- утворюють відповідні організаційні комітети другого туру конкурсу;

- утворюють журі в кожній номінації другого туру конкурсу з числа працівників закладів освіти, наукових установ; до складу журі не можуть входити працівники тих закладів або установ, де працюють учасники другого туру конкурсу, інші зацікавлені особи;

- до 02 грудня 2020 року подають центральному організаційному

комітетові конкурсу на електронну адресу vchytel_roku@ukr.net інформацію про проведення першого туру конкурсу.

12. Організаційні комітети другого туру конкурсу:

- здійснюють організаційне забезпечення другого туру конкурсу;
- визначають порядок проведення другого туру (кількість етапів, розподіл конкурсних випробувань за етапами (не менше двох на одному етапі), кількість учасників фінального етапу; дати конкурсних випробувань, особливості проведення конкурсних випробувань тощо) та забезпечують ознайомлення учасників з ним не пізніше ніж за два тижні до початку конкурсних випробувань;

- до 02 березня 2021 року надсилають центральному організаційному комітетові конкурсу на електронну адресу vchytel_roku@ukr.net подання на учасників третього туру (додаток 4); у темі повідомлення зазначають вид документа та найменування області, наприклад, «Подання Одеська область».

13. Другий тур конкурсу може проходити в один або два (відбірковий та фінальний) етапи в очному або дистанційному режимах, ураховуючи епідеміологічну ситуацію у регіоні.

14. Конкурсні випробування другого туру конкурсу у номінації:

- «Керівник закладу освіти» – «Освітній проєкт», «Управлінська задача», «Управлінський практикум», «Фасилітаційна сесія»;

- «Математика» – «Дистанційний урок», «Контрольна робота», «Методичний практикум», «Урок»;

- «Трудове навчання» – «Дистанційний урок», «Дорожня карта творчого проєкту», «Методичний практикум», «Урок»;

- «Українська мова та література» – «Аналіз поетичного твору», «Дистанційний урок», «Творча робота», «Урок».

15. Журі другого туру конкурсу уточнює, конкретизує, доповнює орієнтовні критерії оцінювання конкурсних випробувань та встановлює максимальну кількість балів за кожний критерій.

Учасники другого туру конкурсу мають бути ознайомлені з критеріями оцінювання не пізніше ніж за два тижні до проведення конкурсних випробувань.

16. Теми, завдання, питання конкурсних випробувань визначаються

головою журі, який забезпечує секретність завдань конкурсних випробувань до моменту їх оприлюднення.

17. Відеозаписи конкурсних випробувань розміщуються на інтернет-ресурсах.

18. Переможці другого туру конкурсу до 02 березня 2021 року надсилають на електронну адресу vchytel_roku@ukr.net:

– інформаційну картку у форматі Microsoft *Word* з урахуванням змін, що відбулись в управлінській або педагогічній та методичній діяльності від початку першого туру конкурсу;

– посилання на відеорезюме;

– портретне фото у форматі JPG/JPEG(400 x 400 пікселів).

У темі повідомлення зазначається номінація, наприклад, «Математика». У назвах файлів обов'язково вказуються номінація та прізвище, наприклад, «Математика Хоменко».

IV. Організація та проведення третього туру конкурсу

19. Третій тур конкурсу проводиться у дистанційному режимі у два етапи: відбірковий та фінальний.

{Із змінами, внесеними згідно з рішенням центрального оргкомітету всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2021» від 18.01.2021 (протокол № 02)}

20. Конкурсні випробування відбіркового етапу третього туру у номінації:

– «Керівник закладу освіти» – «Тестування», «Управлінська задача», «Управлінський практикум»;

– «Математика» – «Дистанційний урок», «Контрольна робота», «Майстер-клас»;

– «Трудове навчання» – «Дистанційний урок», «Дорожня карта творчого проєкту», «Методичний практикум»;

– «Українська мова та література» – «Аналіз поетичного твору», «Дистанційний урок», «Творча робота».

21. Конкурсні випробування фінального етапу третього туру у номінації:

– «Керівник закладу освіти» – «Проект», «Фасилітаційна сесія»;

– «Математика» – «Методичний практикум», «Урок»;

- «Трудове навчання» – «Майстер-клас», «Урок»;
- «Українська мова та література» – «Майстер-клас», «Урок».

22. Журі третього туру конкурсу уточнює, конкретизує, доповнює орієнтовні критерії оцінювання конкурсних випробувань та встановлює максимальну кількість балів за кожний критерій.

Учасники третього туру конкурсу мають бути ознайомлені з критеріями оцінювання не пізніше, ніж за два тижні до проведення конкурсних випробувань.

23. Теми, завдання, питання конкурсних випробувань визначаються головою журі, який забезпечує секретність завдань конкурсних випробувань до моменту їх оприлюднення.

24. Центральний організаційний комітет конкурсу може вносити зміни до конкурсних випробувань третього туру.

25. Відеозаписи конкурсних випробувань розміщуються на YouTube каналі конкурсу (<https://www.youtube.com/channel/UCzGQIfAdAM9ihVNJ5aLE7-w>).

V. Оцінювання та оприлюднення результатів конкурсних випробувань

26. Оцінювання конкурсних випробувань усіх турів конкурсу здійснюється за бальною системою та критеріями, затвердженими відповідним журі.

27. Не допускається обговорення виступів учасників під час проведення та оцінювання конкурсного випробування.

28. Оцінювання конкурсних випробувань здійснюється особисто кожним членом журі.

29. На першому турі конкурсу при оцінюванні конкурсних випробувань член журі вносить бали до оціночного веблиста одразу після завершення учасником конкурсного випробування.

По завершенню всього конкурсного випробування член журі підписує паперову оціночну відомість з виставленими балами всіх учасників та надсилає секретареві журі її скан- або фотокопію. Зведені відомості кожного конкурсного випробування, рейтинговий лист першого туру підписуються головою та секретарем журі та оприлюднюються у сканованому вигляді.

Результати оцінювання конкурсних випробувань першого туру

доводяться до відома учасників кожного конкурсного дня.

30. При оцінюванні конкурсних випробувань другого та третього турів конкурсу член журі вносить бали до оціночного листа, підписує та здає його секретареві журі одразу після закінчення кожним учасником відповідного конкурсного випробування.

Зведені відомості кожного конкурсного випробування, рейтингові листи відповідних етапів другого та третього турів підписуються всіма присутніми членами журі та оприлюднюються у сканованому вигляді.

31. Результати оцінювання конкурсних випробувань другого та третього турів доводяться до відома учасників кожного конкурсного дня.

VI. Визначення переможців та лауреатів

32. Переможець, лауреати та учасники першого туру конкурсу визначаються на основі рейтингу, укладеного за загальною кількістю балів, одержаних під час усіх конкурсних випробувань туру.

33. У разі проведення другого туру конкурсу в один етап переможець, лауреати та учасники визначаються на основі рейтингу, укладеного за загальною кількістю балів, одержаних під час усіх конкурсних випробувань туру.

У разі проведення другого туру конкурсу в два етапи (відбірковий та фінальний) учасники фінального етапу визначаються на основі рейтингу, укладеного за загальною кількістю балів, одержаних під час конкурсних випробувань відбіркового етапу. Бали, набрані учасниками на відбіркового етапі другого туру конкурсу, анулюються. Переможець, лауреати та дипломанти другого туру конкурсу визначаються на основі рейтингу, укладеного за загальною кількістю балів, одержаних під час конкурсних випробувань фінального етапу.

34. На третьому турі конкурсу учасники фінального етапу у кількості 12 осіб визначаються на основі рейтингу, укладеного за загальною кількістю балів, одержаних під час конкурсних випробувань відбіркового етапу.

Бали, набрані учасниками на відбіркового етапі третього туру конкурсу, анулюються.

Переможець, два лауреати, які посіли друге та третє місця, дипломанти конкурсу визначаються на основі рейтингу, укладеного за загальною

кількістю балів, одержаних під час конкурсних випробувань фінального етапу третього туру конкурсу.

35. У випадку однакової кількості балів за результатами відбіркового або/та фінального етапів відповідного туру конкурсу перевага надається тому учасникові, який має вищий бал у пріоритетному конкурсному випробуванні.

Пріоритетними конкурсними випробуваннями першого туру є:

– у номінації «Керівник закладу освіти» – «Самоаналіз управлінської діяльності»;

– у номінаціях «Математика», «Трудове навчання», «Українська мова та література» – «Урок».

Пріоритетні конкурсні випробування відбіркового/фінального етапів другого та третього турів визначаються на першому засіданні журі.

36. Рішення журі кожного туру конкурсу приймаються колегіально та оформлюються протоколами, які підписують голова та секретар журі.

37. У разі виникнення питань щодо результатів оцінювання конкурсних випробувань роз'яснення учасникам надає голова журі.

VII. Громадське спостереження

38. З метою формування незалежного уявлення про перебіг конкурсу можлива присутність представників громадських організацій, засобів масової інформації (далі – спостерігачі).

39. Спостерігачі мають попередньо повідомити організаторів та зареєструватися у відповідному організаційному комітеті.

40. Під час конкурсних випробувань та процесу оцінювання в одному приміщенні можуть бути присутніми не більше двох представників від громадських організацій і двох – від засобів масової інформації.

41. Спостерігачі не можуть чинити вплив на перебіг конкурсу та його результати, перешкоджати проведенню конкурсу, відволікати учасників та членів журі тощо.

42. Висновок про перебіг конкурсу спостерігачі мають довести до відповідних організаційних комітетів у письмовій формі протягом одного дня після його завершення.

43. Члени відповідних організаційних комітетів та журі конкурсу сприяють спостерігачам у здійсненні їхніх повноважень.

Погоджено:
Голова ПК школи
Протокол № _____ від _____

Затверджено:
Директор школи
Наказ № _____ від _____

**Типова інструкція з охорони праці
під час виконання учнями лабораторно-практичних робіт в навчальних
майстернях загальноосвітніх навчальних закладів (2006 р.)**

1. Загальні положення

1.1. Небезпечність у роботі під час виконання лабораторно-практичних робіт:

- дрібні порізи гострими інструментами (ніж, шило, рисувала);
- поранення ніг інструментом, що впав;
- ураження електричним струмом, у випадку відсутності занурення, заземлення, несправності електропроводки;
- поранення внаслідок неправильного поводження інструментом.

1.2. Щоб запобігти травмуванню і виникненню травмонебезпечних ситуацій, дотримуйтесь таких вимог:

- працюйте на справному устаткуванні, справним інструментом;
- при виявленні несправностей повідомте безпосередньо керівника, вчителя;
- дотримуйтесь технологічної дисципліни, порядку на робочому місці;
- дбайливо ставтесь до устаткування, інструменту, матеріалів, обладнання;
- дотримуйтесь вимог особистої гігієни.

1.3. Виконуйте тільки роботу, доручену вчителем.

2. Вимоги безпеки до початку роботи

2.1. Ознайомтесь у шкільній майстерні з написами, плакатами, знаками безпеки, правилами безпечної праці учнів з електромонтажу, моделювання, послідовністю виконання роботи.

2.2. Приведіть себе у порядок, правильно одягніть спецодяг.

1.3. Перевірте справність верстака, заземлення.

2.4. Розкладіть на верстаку інструменти, обладнання для виконання практичних робіт у порядку, встановленому вчителем або згідно інструкційної картки-завдання із виконання лабораторно-практичної роботи.

2.5. На робочому місці не повинно бути нічого зайвого.

2.6. Не приступайте до виконання завдання, якщо що-небудь незрозуміло.

2.7. Про помічені недоліки, несправності повідомте вчителя.

3. Вимоги безпеки під час виконання робіт

3.1. Виконуйте роботу в указаній послідовності її виконання.

3.2. Користуйтеся справним інструментом і за призначенням.

3.3. Технологічні операції виконуйте не верстаку в установлених місцях, використовуючи пристрої.

4. Не допускайте захаращеності робочого місця.

4.1. Не відволікайтеся під час роботи, користуйтеся правильними прийомами роботи.

4.2. Дбайливо ставтеся до обладнання, інструментів, пристроїв, матеріалів.

5. Вимоги безпеки після закінчення роботи

5.1. Матеріали, інструменти, обладнання здайте черговому вчителю.

5.2. Перевірте стан інструментів і покладіть їх на місце, встановлене вчителем.

5.3. Приберіть робоче місце, користуючись щіткою для змитання (здувати стружку або змитати її рукою забороняється).

5.4. З майстерні виходьте з дозволу вчителя.

5.5. Приведіть себе у порядок. Вимийте руки та обличчя з милом.

6. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

6.1. У випадку травм, пожежі негайно повідомте вчителя.

6.2. При нещасних випадках надайте першу долікарську допомогу потерпілому і вживайте заходів із надання йому медичної допомоги.

ДОДАТОК 7 (продовження)

Погоджено:

Голова ПК школи

Протокол № _____ від _____

Затверджено:

Директор школи

Наказ № _____ від _____

Типова інструкція з охорони праці при термічній обробці металу в навчальних майстернях загальноосвітніх навчальних закладів (2006 р.)

1. Загальні положення

1.1. До виконання слюсарних робіт допускаються особи, що не мають медичних протипоказань та пройшли відповідне навчання і інструктажі з охорони праці.

1.2. Небезпечність у роботі: опік рук нагрітим металом; пошкодження обличчя, шкіри під час роботи з нагрітим металом; пошкодження очей з нагрітим металом до температури 1200-1300° (користуйтеся окулярами з темними скельцями).

1.3. Щоб запобігти травмуванню і виникненню травмонебезпечних ситуацій при термічній обробці металу, дотримуйтеся таких вимог:

- піч для нагрівання деталей повинна бути у пожежобезпечному місці;
- для укладання деталей користуйтеся спеціальними кліщами з довгими ручками;
- користуйтеся теплоізоляційними рукавицями;
- охолоджені деталі кладіть на підставку з термостійкого матеріалу.

1.4. Дотримуйтеся вимог правил внутрішнього трудового розпорядку, вимог санітарних норм і правил особистої гігієни.

1.5. Виконуйте тільки роботу, доручену вчителем.

2. Вимоги безпеки до початку роботи

2.1. Правильно одягніть спецодяг: робочий одяг повинен відповідати

зросту; стежте за тим, щоб він був добре застебнутий; виконуючи роботу з нагрітим металом, надіньте брезенті або шкіряні рукавиці, захисні окуляри з темними скельцями.

2.2. Розкладіть на верстаку інструменти, які потрібні для роботи. На верстаку не повинно бути нічого зайвого.

2.3. Підготуйте і перевірте справність електрообладнання для нагрівання виробів.

2.4. Перевірте надійність заземлення електропечі (заземлення металевого корпусу і станини, на якому встановлена піч). Перед умиканням нагрівної установки перевірте справність заземлення, надійність контактів та ізоляції проводів.

2.5. Переконайтесь, що поблизу місця роботи немає легкозаймистих матеріалів і горючих рідин.

2.6. Про виявлені несправності повідомте безпосереднього керівника, вчителя, без його дозволу не починайте працювати.

2.7. Вивчіть безпечні прийоми роботи під час термічної обробки сталі.

3. Вимоги безпеки під час виконання робіт

3.1. Обережно поведіться з електрообладнанням для нагрівання виробів.

3.2. Під час термообробки металів бажано, щоб взуття на учнях було закритого типу.

3.3. Остерігайтесь при укладанні деталей у піч доторкання до гарячих місць руками, користуйтеся спеціальним кліщами з довгими ручками, теплоізоляційними рукавицями.

3.4. Охолоджувальні деталі кладіть на підставки із термостійких матеріалів.

3.5. Не допускайте захаращеності на робочому місці.

3.6. Не відволікайтесь під час роботи, користуйтеся правильними прийомами роботи.

4. Вимоги безпеки після закінчення роботи

4.1. Вимкніть електрообладнання для нагрівання виробів.

4.2. Приберіть робоче місце. Покладіть на встановлене місце інструменти, пристрої.

4.3. Вимкніть вентилятор, витяжку.

4.4. Повідомте вчителя про всі недоліки, несправності, що виявили у процесі роботи.

4.5. Приведіть себе у порядок, вимийте з милом руки, обличчя.

4.6. З майстерні виходьте з дозволу учителя.

5. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

5.1. У випадку аварії або ситуації, яка може призвести до аварії, нещасного випадку, припиніть роботу, забезпечте огороження небезпечної зони, попередьте учителя про небезпеку. До ліквідації самі не приступайте. При пожежі дзвоніть за телефоном 101.

5.2. При нещасних випадках надайте першу допомогу (долікарську) потерпілому і вживайте заходів із надання йому медичної допомоги.

ДОДАТОК 7 (продовження)

Погоджено:

Голова ПК школи

Протокол № _____ від _____

Затверджено:

Директор школи

Наказ № _____ від _____

Типова інструкція з охорони праці при проведенні екскурсій (2006 р.)

1. Загальні положення

1.1. Вибирають такий об'єкт для екскурсії, на якому забезпечується повна безпека її проведення.

1.2. Керівники (учителі, вихователі) відповідають за дотримання правил техніки безпеки та охорону життя учнів.

1.3. Керівники екскурсії повинні вести постійний нагляд за Учнями.

1.4. Забороняється проводити екскурсії на відкритих і закритих розподільних пристроях, при настанні грози, під час дощу, туману і у темний час доби.

2. Вимоги безпеки до початку роботи

2.1. Перед кожною екскурсією учнів ознайомлюють із загальною характеристикою об'єкта екскурсії, її маршрутом і правилами безпеки, яких необхідно дотримуватися під час проведення екскурсії.

2.2. Кількість учнів, які однозначно беруть участь в екскурсії, не повинна перевищувати 25 чоловік.

2.3. Вирушаючи на екскурсію з учнями, учитель (вихователі повинні мати при собі дорожню аптечку першої допомоги.

2.4. Допущені до екскурсії учні повинні бути відповідно одягнені, не мати при собі предметів, що створюють небезпеку під час проведення екскурсії.

2.5. Перед проведенням екскурсії роблять перекличку учнів і відмічають присутніх.

3. Вимоги безпеки під час виконання робіт

3.1. Другу перекличку й відмітку присутніх учнів проводять після прибуття на місце екскурсії.

3.2. Якщо для доставки учнів до місця екскурсії використовується громадський транспорт, посадку здійснюють групами під керівництвом дорослих (учителів, вихователів). При цьому у транспортні засоби входять спочатку учні, а потім особа, ям ними керує. У такому самому порядку здійснюється висадка учнів із транспортного засобу. Можна доставляти учнів до місця екскурсії також на спеціально виділених транспортних засобах, Для цього дозволяється використовувати автобуси і закриті вантажні машини.

3.3. Перевозити дітей на відкритих вантажних машинах забороняється.

3.4. Під час екскурсії забороняється розпалювати багатія, щоб уникнути пожежі та опіків учнів.

3.5. Забороняється під час екскурсії пити воду з відкритих водоймищ. Необхідно заздалегідь запропонувати взяти з собою питну воду.

3.6. Під час екскурсії учням забороняється знімати взуття і ходити босоніж.

4. Вимоги безпеки після закінчення роботи

4.1. Після закінчення екскурсії, перед відправленням у зворотній шлях, вчителі (вихователі) виводять усіх учнів з об'єкта екскурсії і перевіряють наявність їх за списком.

4.2. Після повернення з екскурсії ще раз перевіряють учнів за списком.

5. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

5.1. У випадку аварійної ситуації на місце екскурсії учителі (вихователі) виводять учнів у безпечне місце.

5.2. При нещасному випадку учнів виводять у безпечне місце, а потерпілому надають першу долікарську допомогу.

ІСТОРІЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ

Навчальний посібник

ЦИНА Андрій Юрійович

ТИТАРЕНКО Валерій Миколайович

Дизайн та комп'ютерна верстка – Нагорна Н.О.

